

**Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
&
Η ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ**

Σδούγκος Άλκης
(Α.Μ. 1340200000506)

*Εργασία στο υποχρεωτικό μάθημα
'Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου'*

Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Νομικής
Αθήνα, 2005

*Το ανθρώπινο γένος κερδίζει περισσότερο από το να ανέχεται ο καθένας τον άλλο
να ζει όπως φαίνεται καλό σε αυτόν παρά επιβάλλοντας στον καθένα να ζει
όπως φαίνεται καλό στους υπολοίπους*

J. S. Mill

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος.....	σελ. 06
1.1. Εισαγωγή.....	σελ. 07
1.2. Δομή εργασίας.....	σελ. 08
2. Συνταγματική παραίτηση και συναίνεση.....	σελ. 09
2.1. Επιτρεπτή ή όχι.....	σελ. 10
2.2. Δικαιολογητική βάση.....	σελ. 11
2.3. Θεωρία & νομολογία στην Ελλάδα.....	σελ. 12
2.3.1. Η αρχή του ανίσχυρου της παραίτησης.....	σελ. 12
2.3.2. Η ‘σχετικοποίηση’ της αρχής.....	σελ. 15
2.3.3. Συναίνεση.....	σελ. 16
2.3.3.1. Νομική Φύση.....	σελ. 17
2.3.3.2. Προϋποθέσεις Νομιμοποίησης.....	σελ. 18
2.3.3.3. Ελαττώματα.....	σελ. 18
2.3.4. Νομολογιακή αντιμετώπιση.....	σελ. 19
2.3.4.1. Απ. Ε.Σ.Ρ. 79/4/10.7.1997.....	σελ. 19
2.3.4.2. Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41/12.11.1998.....	σελ. 20
2.3.4.3. Απ. Ε.Σ.Ρ. 317/2.11.2004.....	σελ. 21
2.4. Ειδικά ζητήματα.....	σελ. 22
3. Συναίνεση στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.....	σελ. 23
3.1. Σημασία.....	σελ. 24
3.2. Δικαίωμα Συγκατάθεσης.....	σελ. 24
3.2.1. Νομοθετικό πλαίσιο.....	σελ. 24
3.2.2. Κριτική από τη θεωρία.....	σελ. 26
3.2.3. Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001.....	σελ. 27
3.3. Δικαίωμα αντίρρησης.....	σελ. 30
3.3.1. Νομοθετικό Πλαίσιο.....	σελ. 30
3.3.2. Κριτική από τη θεωρία.....	σελ. 30

4. Συναίνεση του παθόντος.....σελ.	31
4.1. Σημασία.....σελ.	32
4.2. Νομική φύση.....σελ.	32
4.3. Έκταση ισχύος.....σελ.	33
4.4. Προϋποθέσεις.....σελ.	35
4.5. Συνέπειες.....σελ.	36
5. Συναίνεση του ασθενούς.....σελ.	38
5.1. Σημασία.....σελ.	39
5.2. Νομοθετικό Πλαίσιο.....σελ.	39
5.3. Συνταγματική θεμελίωση.....σελ.	41
5.4. Προϋποθέσεις.....σελ.	42
5.5. Η ευθανασία ειδικότερα.....σελ.	44
5.5.1. Σημασία.....σελ.	44
5.5.2. Ανακύπτοντα ζητήματα.....σελ.	45
5.5.3. Παραδοχές σύγχρονης θεωρίας.....σελ.	46
6. Προσπάθειες εύρεσης ενός κριτηρίου.....σελ.	48
6.1. Συμπεράσματα.....σελ.	49
6.2. Προσπάθεια εύρεσης κριτηρίου.....σελ.	50
6.3. Η αξία του ανθρώπου ως κριτήριο.....σελ.	51
6.4. Επίλογος.....σελ.	53
7. Βιβλιογραφία.....σελ.	54
7.1. Βιβλία – Συγγράμματα Ελληνικά.....σελ.	55
7.2. Βιβλία – Συγγράμματα Ξενόγλωσσα.....σελ.	56
7.3. Άρθρα Ελληνικά.....σελ.	56
7.4. Ιστοσελίδες.....σελ.	57
8. Παράρτημα – Νομολογία.....σελ.	58
8.1. Απ. Ε.Σ.Ρ. 79/4/10.7.1997.....σελ.	59
8.2. Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41/12.11.1998.....σελ.	65
8.3. Απ. Ε.Σ.Ρ. 317/2.11.2004.....σελ.	72
8.4. Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001.....σελ.	76

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Κ.	Αστικός Κώδικας
Α.Π.	Άρειος Πάγος
Απ.	Απόφαση (δικαστική)
Α.Π.Δ.Π.Χ.	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
Άρ.	Άρθρο
Βλ.	Βλέπετε
Γνωμ.	Γνωμοδότηση
Εδ.	Εδάφιο
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
Εκδ.	Εκδόσεις
Επ&Κοιν	Επιστήμη και Κοινωνία (επιστημονικό περιοδικό)
Επιμ.	Επιμέλεια
Ε.Σ.Ρ.	Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης
Κεφ.	Κεφάλαιο
ΚΝοΒ	Κώδικας Νομικού Βήματος (νομικό περιοδικό)
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (νομικό περιοδικό)
Ολ.	Ολομέλεια
Ό.π.	Όπου παραπάνω
Παρ.	Παράγραφος
Περ.	Περιοδικό
Περιπ.	Περίπτωση
ΠοινΧρον	Ποινικά Χρονικά (νομικό περιοδικό)
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Σελ.	Σελίδα / -ες
Σ.σ.	Σημείωση συγγραφέα εργασίας
Σ.	Σύνταγμα 1975/1986/2001
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (νομικό περιοδικό)
ΣυνΠολ	Συνήγορος του Πολίτη

Κεφάλαιο 1^ο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1.1. Εισαγωγή

Οι δυνατότητες που παρέχει η σύγχρονη εποχή ευνοούν τις πολλαπλές παραβιάσεις των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, οι οποίες αποτελούν το θεμέλιο λίθο μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Ο άνθρωπος βρίσκεται αντιμέτωπος με διογκωμένες κοινωνίες, οργανωμένες και δομημένες βάσει ενός ακραίου καπιταλιστικού συστήματος. Η επιβίωση δεν είναι εύκολη, παρά τη φαινομενικά υψηλή ποιότητα ζωής που προσφέρεται και η οποία βασίζεται στον υπερκαταναλωτισμό.

Στην πραγματικότητα, η ζωή του πολίτη εξαρτάται από ιδιωτικά οικονομικά κέντρα που δημιουργούν ασφυκτικό κλοιό γύρω του. Μέσα σε αυτό το κλίμα, ο πολίτης εξαναγκάζεται είτε να προβεί σε ηθικές εκπτώσεις είτε να απέχει από την προστασία που του παρέχουν οι νόμοι, τα Συντάγματα, οι διεθνείς συμβάσεις και οι Διακηρύξεις. Παρ' ότι στα νομοθετικά κείμενα έχουν κατοχυρωθεί τα θεμελιώδη δικαιώματα του Ανθρώπου, η εφαρμογή τους ακόμα χωλαίνει.

Παράλληλα, παραμένουν υπό εξέταση, ζητήματα, όπως η δυνατότητα του ασθενούς να καθορίζει ο ίδιος το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα δέχεται παρεμβάσεις η ψυχική και σωματική του ακεραιότητα ή το δικαίωμα του ατόμου στην ευθανασία, το οποίο και πάλι σχετίζεται με το αν έχει ισχύ η βούλησή του.

Τα παραπάνω αποτελούν έναν γενικότερο προβληματισμό σχετικά με το αν είναι η όχι επιτρεπτή η παραίτηση του ατόμου από ένα θεμελιώδες δικαίωμά του, αν δηλαδή, έχει νομική ισχύ η βούλησή του υποκειμένου του δικαίου να μην είναι πλέον φορέας ενός ορισμένου θεμελιώδους δικαιώματος. Και αν μια τέτοια παραίτηση είναι ανίσχυρη, τότε ανακύπτει το ζήτημα αν είναι επιτρεπτή και σε ποια ακριβώς πλαίσια, η συναίνεση του προσώπου σε μια συγκεκριμένη προσβολή του δικαιώματός του. Αυτά απασχολούν, όχι ίσως όσο θα έπρεπε, τη θεωρία και τη νομολογία τόσο σε ένα γενικό επίπεδο που σχετίζεται άμεσα με τη συνταγματική τάξη, όσο και σε επί μέρους επίπεδα νομοθετημάτων και κλάδων του δικαίου.

1.2. Δομή εργασίας

Με αφορμή τις παραπάνω σκέψεις και με βάση τα ερωτήματα που προκύπτουν δομήθηκε η παρούσα εργασία. Η προσέγγιση ξεκινά από το ζήτημα αν είναι δυνατή η γενική παραίτηση από θεμελιώδες συνταγματικώς προστατευόμενο δικαίωμα, τόσο βάσει της διεθνούς θεωρίας όσο και της ελληνικής επιστήμης. Στη συνέχεια, εξετάζεται ειδικότερα, εάν είναι τουλάχιστον επιτρεπτή, όχι η ‘συνταγματική’ παραίτηση, λόγω της πλήρους επικράτησης της αρχής του ανεπίτρεπτου αυτής, αλλά η μερική συναίνεση, στο πλαίσιο πάντα των όσων ορίζει πλέον το Ελληνικό Σύνταγμα.

Εκείνα τα δικαιώματα, των οποίων η προσβολή είναι περισσότερο επικίνδυνη για τον φορέα του, είναι αυτά που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα, την ιδιωτικότητα και γενικότερα με το δικαίωμα αυτό-προσδιορισμού του ατόμου. Επειδή, μάλιστα, αυτά λαμβάνουν ‘σάρκα και οστά’ μέσα από συγκεκριμένα νομοθετήματα και δεδομένου ότι η νομική επιστήμη έχει εξετάσει κυρίως το ζήτημα της συναίνεσης με αφορμή τα ειδικά θέματα, κρίθηκε σκόπιμο, προκειμένου να υπάρχει σφαιρική εικόνα του γενικότερου προβληματισμού, να εξετασθούν τρεις βασικές ειδικές μορφές της ‘συνταγματικής’ συναίνεσης:

Η συγκατάθεση του υποκειμένου για την επεξεργασία προσωπικών του δεδομένων από άλλο υποκείμενο δικαίου, η συναίνεση του παθόντος για την τέλεση ποινικώς κολάσιμων πράξεων σε βάρος τους, καθώς και η βούληση του ασθενούς στην ιατρική πράξη, ενώ αναφορά γίνεται και στο σημαντικό θέμα της ευθανασίας. Και οι τρεις αυτές μορφές αναλύονται πάντα σε συσχετισμό με τη ‘συνταγματική τάξη’.

Σε επόμενο κεφάλαιο γίνεται συγκέντρωση των σημαντικότερων συμπερασμάτων από την ανάλυση που προηγήθηκε, ένα από τα οποία είναι ότι απουσιάζει ένα ασφαλές κριτήριο που θα είναι το ίδιο για κάθε μορφή συναίνεσης και με βάση το οποίο θα κρίνεται ποια συγκατάθεση φορέα συνταγματικού δικαιώματος, έστω και αν είναι ειδική, είναι νομικά ανίσχυρη. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η αποτελεσματικότητα του κριτηρίου της ‘αξίας του ανθρώπου’ του άρ. 2 παρ. 1 του Σ., το οποίο δείχνει να ανταποκρίνεται στις περιπτώσεις κατάφορης παραβίασης που η συναίνεση κρίνεται τουλάχιστον ως αμφίβολης συνταγματικότητας.

Κεφάλαιο 2^ο

'ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ' ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ & ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ

2.1. Επιτρεπτή ή όχι;

Το ζήτημα εάν η παραίτηση του ανθρώπου από τα θεμελιώδη δικαιώματα του είναι επιτρεπτή ή όχι, ελάχιστα έχει απασχολήσει την ελληνική θεωρία. Το πρόβλημα της παραίτησης προβλήθηκε κυρίως από τη γερμανική νομική θεωρία¹, με αφορμή το Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης². Έχουν υποστηριχθεί ως προς το επιτρεπτό της παραίτησης δυο απόψεις, από τις οποίες η δεύτερη (νεότερη) δείχνει να επικρατεί.

Σύμφωνα με την πρώτη, η παραίτηση του ανθρώπου από τα θεμελιώδη δικαιώματά του έχει νομική ισχύ. Η γνώμη αυτή εκκινείται από την αρχή του αστικού δικαίου, κατά την οποία, είναι δυνατή η παραίτηση από τα επιμέρους δικαιώματα που καθιερώνει ο κλάδος αυτός του δικαίου, ανάγοντάς την, παράλληλα, σε γενική αρχή του δικαίου. Η παλαιότερη αυτή αντίληψη συσχετίζεται άμεσα με το γεγονός ότι η προσέγγιση των σχετικών νομικών ζητημάτων ήταν για αρκετά χρόνια επηρεασμένη από το δόγμα του ιδιωτικού δικαίου, το οποίο επέτρεπε την παραίτηση. Ξένοι θεωρητικοί βασίζουν αυτή τους την γνώμη στο αίτημα του *‘Φυσικού Δικαίου’* για την απόλυτη ελευθερία του ατόμου³. Η αντίληψη αυτή επικρίθηκε έντονα και από την ελληνική θεωρία⁴, καθώς κατέληγε σε μια λύση, η οποία ουσιαστικά έθετε σε μεγάλο κίνδυνο την προστασία που παρείχαν τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου.

Η δεύτερη άποψη, υποστηρίζει πως είναι κατ’ αρχήν ανεπίτρεπτη η παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα. Ξεκαθαρίζει, όμως, πως νομική ισχύ δεν έχει η παραίτηση από το δικαίωμα αυτό καθ’ εαυτό, στη γενικότητά του και για το μέλλον. Είναι δυνατό το άτομο να παραιτηθεί σε μια συγκεκριμένη περίπτωση και μόνο στο πλαίσιο αυτής από την άσκηση μιας ή και περισσότερων εξουσιών, οι οποίες απορρέουν από κάποιο δικαίωμα⁵. Ενώ για παράδειγμα δεν είναι επιτρεπτό να

¹ Βλ. ιδίως τις εκτενείς παραπομπές στην γερμανική θεωρία Ράϊκος Γ. Αθανάσιος, *«Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα»*, τόμος Β’, τεύχος Α’, έκδοση 3^η, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1984, σελ. 227επ.

² Έχουν ασχοληθεί με το θέμα ιδίως οι: Albert Bleckmann, Theodor Maunz, George Jellinek, Otto Koellreutter, Rupert Scholz.

³ Βλ. ενδεικτικά σκέψεις για την ελευθερία από τον στοχαστή και βασικό υποστηρικτή της J. S. Mill: *«Η μόνη ελευθερία που αξίζει το όνομα αυτό είναι εκείνη που επιδιώκεις το δικό σου καλό με το δικό σου τρόπο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν επιχειρούμε να στερήσουμε τους άλλους από το δικό τους ή και να εμποδίσουμε τις προσπάθειές τους να το αποκτήσουν»* Βλ. Mill S. J., *«On Liberty»*, London, 1859.

⁴ Βλ. Τσάτσος Θ. Δημήτρης, *«Συνταγματικό Δίκαιο Γ’, Θεμελιώδη Δικαιώματα»*, Ι Γενικό Μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987, σελ. 286.

⁵ Ενδεικτική η άποψη του Th. Maunz: *«Τα θεμελιώδη δικαιώματα είναι στο σύνολό τους ανεπίδεκτα παραίτησεως. Μπορούν βέβαια να μην ασκούνται επιμέρους αξιώσεις, που απορρέουν από αυτά. Έτσι δε*

παραιτηθεί ο δικαιούχος από το γενικό δικαίωμά του στην περιουσία για το μέλλον, είναι δυνατό να παραιτηθεί από την άσκηση της εξουσίας διεκδίκησης ενός συγκεκριμένου περιουσιακού αντικειμένου⁶.

2.2. Δικαιολογητική βάση

Η δεύτερη άποψη είναι που επικράτησε, τελικά, και στη Γερμανία, κατά τη συζήτηση για το Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης, η δικαιολογητική βάση της οποίας διαφαίνεται μέσα από τα λόγια του πρώτου υποστηρικτή της G. Jellinec⁷: «γιατί σχέσεις, που δημιουργήθηκαν και ρυθμίστηκαν για το γενικό συμφέρον, επιτρέπεται να υποχωρούν απέναντι στο ιδιωτικό συμφέρον μόνο για εξαιρετικά ιδιαίτερους λόγους». Η κατοχύρωση των ουσιαστικότερων δικαιωμάτων, σύμφωνα με μερίδα των συγγραφέων, γίνεται προεχόντως για το δημόσιο συμφέρον και την κοινωνία ως σύνολο και δευτερευόντως για το άτομο ως μονάδα, καθώς θεμελιώνουν μια αντικειμενική αξιολογική τάξη, ένα λειτουργικό σύστημα αξιών που επιτελεί κοινωνική λειτουργία και εξασφαλίζει την αρμονία στην κοινότητα των πολιτών⁸.

Η συλλογιστική βάση αυτής της αντίληψης είναι πως η προστασία και η ύπαρξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων εξασφαλίζεται ακριβώς λόγω της απαγόρευσης της γενικής παραίτησης από αυτά. Άλλοι συγγραφείς υποστηρίζουν πως τα δικαιώματα αυτά είναι από τη φύση τους ‘αναπαλλοτρίωτα’, έννοια που συμπεριλαμβάνει το ανεπίδεκτο της παραίτησεως από αυτά, όπως και το ότι δεν δύνανται με οποιοδήποτε τρόπο να πάσουν να υφίστανται⁹. Ξεκαθαρίζουν, πάντως, πως αυτή η ερμηνεία του όρου ‘αναπαλλοτρίωτα’ αφορά μόνο τα δικαιώματα του ανθρώπου ‘εν στενή έννοια’, δηλαδή μόνο εκείνα τα οποία έχουν ‘υπερθετικό’

θήγεται το ίδιο το θεμελιώδες δικαίωμα σαν τέτοιο». Βλ. Maunz Theodor, «*Deutsches Staatsrecht: e. Studienbuch*», εκδ. Beck, München, 1978, σελ. 134.

⁶ Η κρατούσα γνώμη, παρατάυτα, δέχεται μια σημαντική εξαίρεση στην ‘απαγόρευση γενικής παραίτησης’. Είναι επιτρεπτή η παραίτηση από την άσκηση ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων προσώπων που βρίσκονται με τη θέλησή τους σε μια ειδική σχέση εξουσιασσεως προς το Κράτος ή ένα Ίδρυμα, όπως για παράδειγμα οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι αστυνομικοί, όσοι υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις κλπ, λόγω του σκοπού της σχέσεως αυτής. Σε κάθε περίπτωση, όμως, και στις περιπτώσεις αυτές, οι περιορισμοί θα πρέπει να ερμηνεύονται στενά, και το τεκμήριο, ακόμη και σε αυτές τις ειδικές έννομες σχέσεις, θα πρέπει να είναι υπέρ των δικαιωμάτων και των ελευθεριών.

⁷ Βλ. σχετικά Jellinek George, «*System der Subjektiven Oeffentlichen Rechte*», 1964, σελ. 340 επ.

⁸ Αυτή ήταν η βάση πάνω στην οποία θεμελιώθηκε απόφαση του (Γερμανικού) Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου (της 22^{ης} Φεβρουαρίου 1962).

⁹ Αυτή η δικαιολόγηση βασίστηκε στην διάταξη του άρ. 1 παρ. 2 του Θεμελιώδους Νόμου, που αναφέραμε παραπάνω και η οποία χαρακτηρίζει τα δικαιώματα αυτά ως «*unveräußerlich*» (= αναπαλλοτρίωτα).

χαρακτήρα και αφορούν τον πυρήνα της προστασίας των ατόμων. Εντούτοις, είναι αμφίβολο αν ο χαρακτηρισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ‘*αναπαλλοτρίωτα*’ καλύπτει και το ζήτημα της παραιτήσεως. Ο χαρακτηρισμός αυτός έχει υιοθετηθεί από πολύ παλαιότερες διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες ποτέ δεν αναφέρθηκαν ειδικά στο πρόβλημα της παραιτήσεως από αυτά. Ούτε η νομική παράδοση, μέχρι το Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης, συμπεριελάμβανε στην παραπάνω έννοια και το ανεπίτρεπτο της παραίτησης¹⁰.

Από την γερμανική θεωρία υποστηρίχθηκαν δυο ακόμη θεμελιώσεις της αρχής του ανεπίτρεπτου της γενικής παραιτήσεως. Σύμφωνα με την πρώτη, η ενδεχόμενη παραίτηση θα παραβίαζε την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια¹¹, τον πυρήνα της προσωπικότητας του ατόμου. Κατά την δεύτερη, τα ουσιαστικά δικαιώματα αποτελούν αρνητικούς κανόνες αρμοδιότητας του Κράτους –περιορισμούς αρμοδιότητας που απευθύνονται και δεσμεύουν την πολιτεία- και ,επομένως, δεν δύναται το άτομο να παραιτείται από αυτούς.

2.3. Θεωρία & νομολογία στην Ελλάδα

2.3.1. Η αρχή του ανίσχυρου της παραίτησης

Στην Ελλάδα, η θεωρία υιοθετεί την κρατούσα, στη Γερμανία, γνώμη για το καταρχήν μη επιτρεπτό της γενικής παραίτησης. Τόσο το δικαίωμα του ιδιώτη, όσο και η υποχρέωση του κράτους να τον προστατεύει, δεν καταργούνται με την απλή παραίτηση του φορέα του δικαιώματος, με οποιαδήποτε μορφή και αν εμφανίζεται αυτή, είτε ως μονομερής δήλωση είτε στο πλαίσιο μιας σύμβασης, είτε ρητά είτε σιωπηρά¹². Τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα χαρακτηρίζονται από τη νομική επιστήμη και στη χώρα μας ‘*απαράγραπτα και αναπαλλοτρίωτα*’. Συνδέονται

¹⁰ Αυτός είναι και ο λόγος που ο καθηγητής Albert Bleckmann θεωρεί πως η θεμελίωση αυτή είναι ανεπαρκής και πως το ερώτημα. εάν το Κράτος είναι υποχρεωμένο να προστατεύσει το άτομο, όταν το ίδιο δεν το επιθυμεί, παραμένει αναπάντητο.

¹¹ Η άποψη αυτή βασίστηκε στην ρητή κατοχύρωση του καθήκοντος της πολιτείας να προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο άρ. 1 παρ. 1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης (Γερμανία).

¹² Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Π. Δαγτόγλου: «*Η αρχή volenti non fit iniuria δεν ισχύει κατά κανόνα στα ατομικά δικαιώματα*». Βλ. σχετικά Δαγτόγλου Δ. Π., «*Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α*’», εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991, σελ. 169επ.

άμεσα με την ανθρώπινη φύση, ενώ επισημαίνεται πως, εκτός από δικαιώματα των μεμονωμένων φορέων τους, αποτελούν και υποχρεώσεις απέναντι στην Πολιτεία, η οποία οφείλει να εξασφαλίζει την τήρησή τους¹³.

Οι πιο πρόσφατα διατυπωμένες απόψεις πάνω στο ζήτημα θεωρούν ότι η γενική για το μέλλον παραίτηση, έστω και αν είναι ρητή και αναμφισβήτητη, είναι ανίσχυρη, διότι μετατρέπει το φορέα του δικαιώματος, από υποκείμενο δικαίου, σε αντικείμενο, το οποίο παραμένει πλήρως απροστάτευτο, χωρίς καμία θεσμική κάλυψη, γεγονός που αντίκειται στην αξία του ανθρώπου¹⁴ που κατοχυρώνει το αρ. 2 παρ. 1 του Σ. και η οποία χαρακτηρίζεται, αναμφισβήτητα, αναπαλλοτρίωτη.

Κατά τον Αθ. Ράϊκο, το ανεπίτρεπτο της παραίτησης έχει ως δικαιολογητική βάση το γεγονός ότι η συνταγματική κατοχύρωση δικαιωμάτων του ανθρώπου αποβλέπει και στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος¹⁵. Σύμφωνα με τον ίδιο υπάρχει ομοιότητα των συνταγματικών κανόνων με τους κανόνες *‘δημοσίας τάξεως’* του αστικού δικαίου¹⁶. Στην παραπάνω άποψη συνηγορεί πράγματι και το αρ. 25 παρ. 2 του ισχύοντος Σ., σύμφωνα με το οποίο *«η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη»*.

Σε περίπτωση, δηλαδή, που ένα άτομο προβεί σε γενική για το μέλλον παραίτηση από κάποιο θεμελιώδες δικαίωμά του, αυτό θα σημάνει τη ματαίωση του σκοπού για τον οποίο έχουν κατοχυρωθεί ορισμένα δικαιώματα στο Ελληνικό Σ, καθώς δε θα πραγματώνεται η επιβαλλόμενη από αυτό κοινωνική πρόοδος. Στον χαρακτήρα *‘κοινωνικού λειτουργήματος’* των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων συνηγορούν δυο ακόμα συνταγματικές διατάξεις, το άρ. 17 παρ. 1 που θέτει ως όριο στην άσκηση ενός περιουσιακού δικαιώματος από το άτομο το γενικό συμφέρον, καθώς και το άρ. 25 παρ. 4 που κάνει λόγο για την εκπλήρωση από την πλευρά των πολιτών *«του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης»*¹⁷.

¹³ Βλ. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *«Συνταγματικά Δικαιώματα»*, τόμος 3^{ος}, Ι΄ έκδοση, Αθήνα, 2004, σελ. 96.

¹⁴ Άρ. 2 παρ. 1 του Σ.: *«Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας»*.

¹⁵ Ράϊκος Γ. Αθ., *«Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα»*, ό.π., σελ. 231.

¹⁶ Άρ. 3 Α.Κ.: *«Η ιδιωτική βούληση δε μπορεί να αποκλείσει την εφαρμογή κανόνων δημοσίας τάξης»*.

¹⁷ Τον κοινωνικό χαρακτήρα των συνταγματικώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων αναδεικνύουν και άλλες συνταγματικές διατάξεις, όπως για παράδειγμα το άρ. 25 παρ. 3 που απαγορεύει την καταχρηστική άσκησή τους.

Άλλωστε υπάρχει μια γενικότερη τάση απόρριψης της ‘ατομικιστικής’ εκδοχής των ατομικών δικαιωμάτων και υιοθέτησης μιας εκδοχής κατά την οποία αυτά έχουν λειτουργικό χαρακτήρα, αποτελώντας οργανικά στοιχεία του Δικαίου που ρυθμίζουν την κοινωνική συμβίωση ως ένα σύνολο αδιάσπαστο¹⁸. Σε κάθε περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα θεσπίζουν αντικειμενικές αξίες και αρχές, γενικής ισχύος για όλη την έννομη τάξη.

Μία δικαιολογητική βάση ελαφρώς διαφορετική¹⁹ υιοθετεί μέρος της θεωρίας στη χώρα μας. Η αρχή του ανίσχυρου της παραίτησης προκύπτει, όχι από το δημόσιο συμφέρον ή τον ‘κοινωνικό’ χαρακτήρα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά από την ίδια την ‘προστατευτική λειτουργία’ τους. Εάν, κατά το συλλογισμό αυτό, ήταν δυνατή η παραίτηση, αυτό θα σήμαινε αυτόματα, πως η προστασία που παρείχαν αυτά τα δικαιώματα, θα ήταν διαπραγματεύσιμη. Η κρατική εξουσία, ή οποιασδήποτε μορφής άλλη εξουσία, ακόμη και ιδιωτική²⁰, θα πίεζε το φορέα του δικαιώματος να παραιτηθεί και το αποτέλεσμα, λόγω της φύσης της σχέσεως, θα απέβαινε, κατά κανόνα, σε βάρος της ασθενέστερης πλευράς, με κατάληξη, το θεμελιώδες συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, να παρέμενε, ουσιαστικά, ανενεργές.

Εάν για παράδειγμα το δικαίωμα στην απεργία που κατοχυρώνεται με το άρ. 23 παρ. 2 εδ. 1 του Σ υπέρ των εργαζομένων, ήταν διαπραγματεύσιμο, ήταν δηλαδή δυνατό να παραιτηθούν οι εργαζόμενοι από αυτό για το μέλλον, οι εργοδότες, προκειμένου να προσλάβουν άτομα, θα τα ‘εξανάγκαζαν’ σε παραίτηση, παρακάμπτοντας έτσι το αίτημα και το σκοπό αυτής της διάταξης. Σε περίπτωση, δηλαδή, που έχει νομική ισχύ η παραίτηση από ένα δικαίωμα, εμφανίζεται στο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προβλέπει το Σ. μια βασική αντίφαση, αφού θα «παρέχει με το ένα χέρι μια εγγύηση που καθιστώντας την διαπραγματεύσιμη, την αναιρεί ουσιαστικά με το άλλο χέρι»²¹.

¹⁸ Βλ. Μάνεσης Ι. Αριστόβουλος, «Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες Α’», έκδοση Δ’, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1982, σελ. 51.

¹⁹ Η προσέγγιση είναι συγγενής με αυτήν που αναφέρθηκε ήδη. Με την δεύτερη πραγματώνεται και το αίτημα της πρώτης, οπότε δεν είναι αντίθετες.

²⁰ Εφόσον γίνεται δεκτή η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων, ζήτημα που δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσης εργασίας. Για τριτενέργεια Βλ. τα αντίστοιχα κεφάλαια των βιβλίων για τα ατομικά δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα εργασία και επίσης ενδεικτικά: Κασσιμάτης Γ., άρ. «Το Ζήτημα της ‘Τριτενέργειας’ των Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων», περ. ΤοΣ, 1981, σελ. 1επ., Κατράνης Αλ., άρ. «Η Θεωρία της Τριτενέργειας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», περ. ΤοΣ, 1978, σελ. 237επ., Δημητρόπουλος Γ. Ανδρ., «Τα Αμυντικά Δικαιώματα του Ανθρώπου και η Μεταβολή της Έννομης Τάξεως», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981, Δημητρόπουλος Γ. Ανδρ., «Η Συνταγματική Προστασία του Ανθρώπου από την Ιδιωτική Εξουσία», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981.

²¹ Βλ. σχετικά Τσάτσος Θ. Δημ., «Συνταγματικό Δίκαιο Γ’, Θεμελιώδη Δικαιώματα», ό.π., σελ. 287-8.

2.3.2. Η 'σχετικοποίηση' της αρχής

Τα θεμελιώδη δικαιώματα στο Ελληνικό Σ. έχουν διατηρήσει, παρά τα όσα ειπώθηκαν, τον ατομιστικό τους χαρακτήρα, προκαλώντας 'τριγμούς' στην αρχή του ανεπίτρεπτου. Σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατό να συναχθεί αρχή που να υποχρεώνει τους πολίτες να ασκούν τα δικαιώματα που τους παρέχονται²². Η παραίτηση δεν είναι ανίσχυρη στον απόλυτο βαθμό, καθώς δίδεται στο άτομο η διακριτική ευχέρεια για να επιλέξει τα μέσα, το χρόνο, τον τρόπο και την ένταση με την οποία θα τα ασκήσει, εντός των ορίων που καθορίζονται από το Σ. Αντίθετη εκδοχή θα οδηγούσε σε μεγάλες αντιφάσεις τις ισχύουσες διατάξεις του Σ., καθώς σύμφωνα με ένα από πιο θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνεται στο άρ. 5 παρ. 1, το άτομο είναι ελεύθερο να αναπτύσσει τη προσωπικότητά του και, συνεπώς, να ρυθμίζει τον τρόπο δράσης του, μέσα στα νόμιμα πλαίσια, ασκώντας με τη θέλησή του τα επιμέρους δικαιώματα που του παρέχονται από την έννομη τάξη. Είναι, δηλαδή, επιτρεπτή η παραίτηση από ορισμένη εξουσία που απορρέει από ένα συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, ως έκφανση της ανάπτυξης της προσωπικότητας του συγκεκριμένου προσώπου.

Γενικότεροι προβληματισμοί έχουν εκφρασθεί και ως προς τον χαρακτηρισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως 'ιερών', 'απαραβίαστων', 'απαράγραπτων', 'αναπαλλοτρίωτων', καθώς πρόκειται για έννοιες «μεγαλόστομες αλλά μάταιες». Στην πράξη, αυτές οι λέξεις έμειναν στη θεωρία, χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο, αφού τα δικαιώματα απέκτησαν το κύρος που η εκάστοτε έννομη τάξη τους προσέδωσε²³.

Έχει υποστηριχθεί πως, επειδή το άρ. 8 εδ. 1 του Σ. προβλέπει ρητά την παραίτηση του ατόμου από τη δικαστική προστασία που του παρέχει ο νόμος, μπορεί να συναχθεί από τη διάταξη επιχείρημα εξ αντιδιαστολής, υπέρ του ανεπίτρεπτου της παραιτήσεως. Αυτό όμως δεν είναι ορθό, καθώς η διάταξη αυτή αντιγράφηκε από το Σύνταγμα του Βελγίου του 1831 και επιθυμεί να καλύψει τις περιπτώσεις διαιτητικής λύσης των διαφορών, όπως άλλωστε προέβλεπαν ρητά το Σύνταγμα της Τροιζήνας

²² Βλ. Ράϊκος Γ. Αθ., «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα», ό.π., σελ. 232.

²³ Βλ. Μάνεσης Ι. Αριστ., «Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες Α'», ό.π., σελ. 42.

και το Ηγεμονικό Σύνταγμα²⁴. Η βούληση του συνταγματικού νομοθέτη είναι σαφής και δεν φαίνεται να υπάρχει ‘συνείδηση’ καθιέρωσης της αρχής του μη επιτρεπτού της παραίτησεως. Το επιχείρημα αυτό συμβάλει στην ‘σχετικοποίηση’ της αρχής που φαίνεται κατά βάση να υιοθετείται και στην Ελλάδα.

Τα παραπάνω επιχειρήματα ‘συμφωνούν’ με τη διαπίστωση²⁵ του Δημ. Τσάτσου πως η γενική αρχή δεν εμποδίζει τους φορείς των δικαιωμάτων να απέχουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις από την άσκηση αυτών. Θεωρεί πως το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα δεν εμπεριέχει την υποχρέωση να ασκείται κιάλας²⁶. Ο Α. Δημητρόπουλος, προκειμένου να καταστεί σαφές πότε ειδικότερα χωρεί παραίτηση, προβαίνει σε μια ‘διάκριση’ σε ‘ανθρώπινα’²⁷ και σε ‘περιουσιακά’ δικαιώματα²⁸. Σε ό τι αφορά τα πρώτα, δε χωρεί παραίτηση από την προστασία που παρέχει το θεμελιώδες δικαίωμα ούτε απέναντι σε συγκεκριμένη προσβολή. Αντίθετα, είναι επιτρεπτή παραίτηση από συγκεκριμένο περιουσιακό δικαίωμα. Γενική παραίτηση δεν είναι δυνατή για κανένα δικαίωμα.

2.3.3. Συναίνεση

Η παραίτηση είναι συγγενής έννοια με αυτή της παραίτησης, οι δύο όροι, ωστόσο, δε ταυτίζονται απόλυτα. Η συναίνεση έχει ουσιαστικά την μορφή της τυποποιημένης – σχηματοποιημένης παραίτησης. Η παραίτηση υποδηλώνει την εξωτερικευμένη γενική αποχή από την άσκηση – ενεργοποίηση ενός, δικαιώματος, ενώ η συναίνεση είναι η συγκεκριμένη συγκατάθεση²⁹ που δίδεται από το φορέα ενός δικαιώματος, προκειμένου να λάβει χώρα μια, επακριβώς προσδιορίσιμη, προσβολή δικαιώματος. Η νομική θεωρία έχει επικεντρωθεί στην εξέταση του ζητήματος της ειδικότερης συναίνεσης και είναι απαραίτητο να εξετασθεί, ως συνέχεια της

²⁴ Βλ. τον συλλογισμό Ράϊκος Γ. Αθ., «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα», ό.π., σελ. 230-1.

²⁵ Τσάτσος Θ. Δημ., «Συνταγματικό Δίκαιο Γ’, Θεμελιώδη Δικαιώματα», ό.π., σελ. 287.

²⁶ Ακόμη και αυτό, πάντως, δεν ισχύει απόλυτα, καθώς σύμφωνα με το άρ. 51 παρ. 5 το εκλογικό δικαίωμα εμπεριέχει και την υποχρέωση άσκησής του, κατά το Ελληνικό Σ.

²⁷ Σε αυτά, δηλαδή, που προστατεύουν προφανώς τον πυρήνα της προσωπικότητας των ατόμων και αφορούν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

²⁸ Βλ. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρ., «Συνταγματικά Δικαιώματα», ό.π., σελ. 96.

²⁹ Ορισμένοι θεωρητικοί διακρίνουν τη συγκατάθεση (πραγματικό χαρακτήρα) από τη συναίνεση (νομικό χαρακτήρα). Κατ’ άλλους, στο ποινικό δίκαιο η συγκατάθεση αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, ενώ η συναίνεση αίρει τον άδικο χαρακτήρα της. Η διάκριση αυτή είναι μεθοδολογική και οι δυο όροι χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία ως ταυτόσημοι.

παραίτησης, καθώς οι δυο έννοιες, ιδίως στις δικαστικές αποφάσεις, αντιμετωπίζονται κατά βάση ως όμοιες³⁰.

2.3.3.1. Νομική φύση

Σχετικά με τη νομική φύση της συναίνεσης -αλλιώς συγκατάθεσης- δυο είναι οι επικρατέστερες γνώμες. Σύμφωνα με την πρώτη, η συγκατάθεση αποτελεί δικαιοπραξία³¹. Η προσβολή των δικαιωμάτων του φορέα αυτών από τρίτους νομιμοποιείται, όντας το έννομο αποτέλεσμα της βούλησης του φορέα³². Η δεύτερη, θεωρεί τη συναίνεση απλά υλική πράξη³³. Υλική είναι η πράξη με την οποία προκαλείται μεταβολή στον εξωτερικό υλικό κόσμο, προς την οποία μεταβολή και μόνο συνδέεται ορισμένη έννομη συνέπεια³⁴. Σύμφωνα με τη θεωρία του Αστικού Δικαίου, στις πράξεις αυτές δε δύνανται να εφαρμοστούν ούτε αναλογικά οι διατάξεις περί δικαιοπραξιών.

Ανεξάρτητα, πάντως, από το ποια νομική κατασκευή από τις παραπάνω θα υιοθετηθεί, γίνεται από το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας αποδεκτό, πως στη συγκατάθεση δεν εφαρμόζονται όλες ανεξαιρέτως οι διατάξεις του Α.Κ. για τις δηλώσεις βουλήσεως³⁵. Καταρχήν, η συγκατάθεση δεν εξαρτάται από τη δικαιοπρακτική ικανότητα του φορέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά από την ικανότητά του να αντιληφθεί πλήρως τη σημασία της συναίνεσης που επιθυμεί να χορηγήσει. Η ικανότητα αυτή πρέπει να κρίνεται χωριστά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση³⁶.

³⁰ Παραίτηση από ένα δικαίωμα κατά την προσβολή του ή συναίνεση στην προσβολή αυτού.

³¹ Δικαιοπραξία είναι: *το πραγματικό, το οποίο περιέχει η δήλωση ή πράξη βουλήσεως και το οποίο αναγνωρίζεται από το νόμο ως λόγος για να επέλθει η έννομη συνέπεια που θέλησε αυτός ο οποίος προχώρησε στη δικαιοπραξία.*

³² Την άποψη αυτή υιοθετεί και η απόφαση 92/2001 της Α.Π.Δ.Π.Χ.

³³ Βλ. σχετικά Σπυριδάκης Ιωάννης, «Γενικές Αρχές», 1985, σελ. 363.

³⁴ Βλ. Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», έκδοση Β', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997, σελ. 279.

³⁵ Βλ. Τουντόπουλος Δ. Βασίλειος, άρ. «Σκέψεις Σχετικά με την Απόφαση 92/2001 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα», περ. ΤοΣ, 6, 2001, σελ. 1388.

³⁶ Ανάλογα, δηλαδή, με την περίπτωση δύνανται να έχει νομική ισχύ η συναίνεση ενός ανήλικου ατόμου.

2.3.3.2. Προϋποθέσεις νομιμοποίησης³⁷

Προκειμένου να περιοριστεί η ευκολία να παραιτείται ο φορέας από την άσκηση του δικαιώματός του – ή αλλιώς να συναινεί στην προσβολή θεμελιώδους δικαιώματός του από άλλον, Κράτος ή ιδιώτη – θεσπίζονται αυστηρές προϋποθέσεις. Κατ' αρχήν, απλή ανοχή δεν αρκεί. Η συναίνεση πρέπει να προηγείται και να είναι αναμφισβήτητη. Σε περίπτωση αμφισβήτησης, το τεκμήριο είναι υπέρ της ανυπαρξίας συναίνεσεως. Η τελευταία μπορεί, μάλιστα, να ανακληθεί οποτεδήποτε.

Ο φορέας του δικαιώματος που δίδει τη συναίνεση θα πρέπει να έχει πλήρη ελευθερία βουλήσεως³⁸ και συνείδηση των πραττομένων κατά το χρόνο που λαμβάνει απόφαση. Αν κατά το χρόνο αυτό, το άτομο στερείται εντελώς της ικανότητάς του για συναίνεση, αυτή μπορεί να δοθεί από τον κηδεμόνα ή τον επιμελητή³⁹. Στις περιπτώσεις μειωμένης ικανότητας, είναι απαραίτητη η συναίνεση τόσο του ίδιου του φορέα του δικαιώματος όσο και του κηδεμόνα του. Σύμφωνα με τον Π. Δαγτόγλου, η συναίνεση έχει ισχύ, μόνο εάν είναι γνωστή στον προσβάλλοντα⁴⁰.

2.3.3.3. Ελαττώματα

Η συναίνεση του φορέα δικαιωμάτων θεωρείται κατ' αρχήν ότι πάσχει από ακυρότητα όταν δεν περιβάλλεται τον απαιτούμενο από το νόμο τύπο⁴¹. Σε μια τέτοια περίπτωση, η κρατούσα άποψη⁴² θεωρεί πως εφαρμόζεται το άρ. 159 Α.Κ⁴³. Άκυρη

³⁷ Εξετάζονται οι προϋποθέσεις που ισχύουν γενικά για τη συναίνεση στην προσβολή συνταγματικώς προστατευόμενου δικαιώματος. Το θέμα θα επανέλθει με τις ειδικότερες εκφάνσεις της συναίνεσης που εξετάζονται στα παρακάτω κεφάλαια. Είναι προφανές ότι η θεωρία δανείζεται έννοιες από το Αστικό Δίκαιο.

³⁸ Η ελευθερία αυτή τεκμαίρεται πως δεν υπάρχει για τους κρατούμενους και τους αιχμαλώτους πολέμου.

³⁹ Όπως στην περίπτωση του προσώπου που τελεί υπό δικαστική ή νόμιμη απαγόρευση ή ενός νηπίου, αν και πρέπει να γίνει δεκτό πως μπορούν να συναινέσουν ανήλικοι, εφόσον βρίσκονται σε ηλικία όπου είναι ώριμοι να αντιληφθούν την έκταση της προσβολής που θα υποστούν και της συναίνεσης που θα δώσουν. Αν βέβαια η παραβίαση είναι σημαντική και οι ανήλικοι είναι μειωμένης ικανότητας, τότε επικρατέστερη είναι η άποψη που θέλει τη συναίνεση κα του ανηλίκου και του κηδεμόνα του.

⁴⁰ Βλ. Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α'», ό.π., σελ. 171. Αντίθετη άποψη έχει μερίδα της ποινικής επιστήμης που, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, θεωρεί πως η συναίνεση είναι νομικά σημαντική, έστω και αν δεν είναι γνωστή στον προσβάλλοντα.

⁴¹ Για παράδειγμα ο Ν. 2472/1997 στο άρ. 7 παρ. 2, α), απαιτεί την γραπτή συγκατάθεση του υποκειμένου για την συλλογή και την επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών του δεδομένων.

⁴² Βλ. Τουντόπουλος Δ. Βασ., άρ. «Σκέψεις Σχετικά με την Απόφαση 92/2001 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα», ό.π., σελ. 1391.

είναι η συναίνεση όταν δεν δόθηκε υπό καθεστώς απόλυτης ελευθερίας, οπότε και θα αντίκειται και πάλι στο νόμο ή στα χρηστά ήθη. Αυτό θα συμβαίνει, όταν ο φορέας που συναινεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων του βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση (εξάρτησης) σε σχέση με αυτόν που προχωρά στην παραβίαση⁴⁴.

2.3.4. Νομολογιακή αντιμετώπιση

Τρεις αποφάσεις της ίδιας Ανεξάρτητης Διοικητικής Αρχής, του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, καταδεικνύουν την συλλογιστική, με την οποία απαντάται στην πράξη το ερώτημα εάν είναι νομικά ισχυρή –και κάτω από ποιες προϋποθέσεις – η συναίνεση του φορέα συνταγματικώς προστατευόμενου δικαιώματος στην προσβολή του δικαιώματος αυτού από ιδιώτη.

2.3.4.1. Απ. Ε.Σ.Ρ. 79/4/10.7.1997⁴⁵

Σε αξιοσημείωτη αναφορά στο ζήτημα της συναίνεσης προχώρησε το Ε.Σ.Ρ., με την απόφασή του αυτή, το '97. Σε εκπομπή τηλεοπτικού σταθμού υψηλής τηλεθέασης κατηγορήθηκε πατέρας από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του πως βίαζε την κόρη του. Η εκπομπή πήρε συνέντευξη από όλα τα μέλη – και από τον πατέρα - η δημόσια, όμως, διαπόμπευση που έλαβε χώρα, οδήγησε τον τελευταίο στην αυτοκτονία. Στην απόφασή του αυτή, το Ε.Σ.Ρ. καταδίκασε τον τηλεοπτικό σταθμό και την εκπομπή.

Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στον πατέρα, παρά το ότι η συνέντευξη έγινε με τη συναίνεσή του, ήταν άκρως προσβλητικές και βλαπτικές, τόσο για την αξιοπρέπεια όσο και για την προσωπικότητά του. Το Συμβούλιο χρησιμοποιεί στο αιτιολογικό της απόφασης, ταυτόχρονα, χωρίς να διακρίνει, τις έννοιες 'αξιοπρέπεια' και 'προσωπικότητα', επισημαίνοντας παράλληλα πως παραβιάσθηκαν κατάφορα τα άρ. 2 παρ. 1 και 5 παρ.

⁴³ Άρ. 159 Α.Κ.: «Δικαιοπραξία για την οποία δεν τηρήθηκε ο τύπος που απαιτεί ο νόμος, εφόσον δεν ορίζεται το αντίθετο, είναι άκυρη (...)».

⁴⁴ Σύμφωνα με σχετική Οδηγία της Α.Π.Δ.Π.Χ. (αρ. 115/2001): «... η εγγενής ανισότητα των μερών και η κατά κανόνα σχέση εξάρτησης των εργαζομένων θέτει σε αμφιβολία την ελευθερία συγκατάθεσης των εργαζομένων ...» (σ.σ. με αφορμή την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων από τον εργοδότη).

⁴⁵ Βλ. όλο το κείμενο της απόφασης στην παρούσα εργασία κεφ. 8.1.

1 του Σ. Η απόφαση τονίζει πως άξιος συνταγματικής προστασίας - της αξιοπρέπειας, της προσωπικότητας και της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής - είναι κάθε άνθρωπος, είτε έχει συνείδηση τωνπραττομένων είτε είναι εγκληματίας είτε ψυχικά πάσχων.

Παρ' ότι από το πραγματικό της υπόθεσης θα μπορούσε, ενδεχομένως, να θεμελιωθεί το ανίσχυρο της συναίνεσης του πατέρα να μετάσχει στην εκπομπή στο γεγονός ότι 'έπασχε ψυχικά', η απόφαση δεν εξετάζει το ενδεχόμενο αυτό, παρά αναφέρει τα εξής: «*Η προστασία των δημοσίων αυτών αγαθών και θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τη συναίνεση των θιγομένων, ούτε είναι επιδεκτική παραίτησης, εκχώρησης ή απαλλοτρίωσης. Πρόκειται για πρωταρχικής σημασίας συνταγματικά δικαιώματα*». Το Ε.Σ.Ρ., χωρίς να αιτιολογεί περισσότερο αυτή του τη θέση, επαναλαμβάνει συνεχώς τη σφοδρή παραβίαση των άρ. 2 και 5 του Σ. από έναν ιδιώτη (τηλεοπτικό σταθμό), ο οποίος, όμως, επιτελεί δημόσια λειτουργία και διαθέτει εξουσία διαμόρφωσης της βούλησης του κοινού. Το Συμβούλιο υποστηρίζει πως ο σταθμός, παρά τη συναίνεση όλων των μελών της οικογένειας στο αίτημα να συνεντευξιαστούν, δεν απαλλάσσεται από την υποχρέωσή του να σέβεται την αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ατόμων. Δε θεμελιώνει, όμως, την άποψή του αυτή το Σώμα στην ενδεχόμενη ψυχική ασθένεια των μελών της οικογένειας, αλλά στον αναπαλλοτρίωτο χαρακτήρα των δικαιωμάτων που αναφέρθηκαν⁴⁶.

2.3.4.2. Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41/12.11.1998⁴⁷

Στην ίδια βασική λογική, με διαφορετική, όμως, μέθοδο προσέγγισης, κινείται η επόμενη σχετική απόφαση του Συμβουλίου, στο ζήτημα της συναίνεσης του ατόμου στην προσβολή ουσιαστικού δικαιώματός του. Το Ε.Σ.Ρ. καταδίκασε τηλεοπτικό σταθμό και εκπομπή, η οποία φιλοξενούσε με τη συναίνεσή τους, ενήλικους συγγενείς, οι οποίοι ενώπιον της κάμερας λογομαχούσαν επί ώρα, εκτοξεύοντας αλλεπάλληλες ύβρεις και κατηγορίες ο ένας προς τον άλλον. Αποτέλεσμα, ήταν να

⁴⁶ Βέβαια, η απόφαση επισημαίνει ξέχωρα για την ανήλικη κόρη πως παραβρέθηκε στην εκπομπή, χωρίς τη γραπτή άδεια αυτού που ασκεί τη γονική μέριμνα.

⁴⁷ Βλ. όλο το κείμενο της απόφασης στην παρούσα εργασία κεφ. 8.2.

μεταδίδονται στο κοινό σκηνές οικογενειακής βίας και να γίνεται αναφορά σε ποινικά κολάσιμες πράξεις.

Το Συμβούλιο, στο αιτιολογικό της απόφασης αυτής, προχώρησε σε μια εκτενέστερη και πιο εμπειριστατωμένη ανάλυση, ως προς το ζήτημα της συναίνεσης. Ξεκινά από μια συνδυασμένη ερμηνεία των άρ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Σ., όπως και των σχετικών νόμων. Συμπεραίνει την εξαιρετικά σημαντική υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και προστασίας της τιμής του προσώπου, ως ειδικότερη εκδήλωση του δικαιώματος της προσωπικότητας. Ακολουθώντας, τονίζει πως η προστασία των μελών του κοινωνικού συνόλου ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη και για το λόγο αυτό, τυχόν ρητή ή σιωπηρή συναίνεση των θιγομένων, δεν αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της προσβολής. Εδώ, το Συμβούλιο υιοθετεί την άποψη που είχε διατυπωθεί στη Γερμανία πρώτα από τον G. Jellinek⁴⁸ και την οποία αναλύει στο βιβλίο του και ο Αθ. Ράϊκος⁴⁹.

Η απόφαση προχωρεί ένα ακόμη βήμα, υιοθετώντας απόλυτα την κρατούσα, στη θεωρία, αντίληψη περί του ανεπίτρεπτου της παραιτήσεως: *«Δεν νοείται, άλλωστε, παραίτηση από την προστασία ή την απόλαυση συνταγματικού δικαιώματος (...)»*⁵⁰. Τέλος, η απόφαση αυτή εισάγει έναν χρήσιμο και προς εξέταση όρο, αυτόν της *‘καταχρηστικής λειτουργίας της συναίνεσης’* του φορέα του δικαιώματος, δεν προβαίνει όμως στην επεξήγησή του ή στη διατύπωση ορισμού⁵¹.

2.3.4.3. Απ. Ε.Σ.Π. 317/2.11.2004⁵²

Στην τρίτη αυτή περίπτωση, εκπομπή μεγάλου τηλεοπτικού σταθμού, φιλοξενούσε κάθε φορά δύο ανέργους και έναν εργοδότη, με σκοπό ο καλύτερος από τους πρώτους να προσληφθεί στην επιχείρηση του δεύτερου. Η επιλογή γινόταν έπειτα: από συνεντεύξεις των ανέργων και των μελών των οικογενειών τους⁵³, από προβολή των ενδο-οικογενειακών τους προβλημάτων και από την απάντηση σε μια σειρά ερωτήσεων που υπέβαλλε η παρουσιάστρια στους υποψήφιους εργαζομένους.

⁴⁸ Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 2.1. & 2.2.

⁴⁹ Ράϊκος Γ. Αθ., *«Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα»*, ό.π., σελ. 227επ.

⁵⁰ *« (...) κάθε δε οικειοθελής αποδοχή ή συναίνεση, έστω ρητή και έγγραφη, σε προσβολή θεμελιώδους δικαιώματος ή ελευθερίας είναι άκυρη και δεν λαμβάνεται υπόψη».*

⁵¹ Τον αναφέρει στον τίτλο του σχετικού κεφαλαίου του αιτιολογικού της αποφάσεως.

⁵² Βλ. όλο το κείμενο της απόφασης στην παρούσα εργασία κεφ. 8.3.

⁵³ Και στην εκπομπή αυτή μετείχαν όλοι στο σύνολό τους με τη συναίνεσή τους και ήταν ενήλικες.

Μεταξύ άλλων νομικών βάσεων που καταλήγουν στην καταδίκη του τηλεοπτικού σταθμού, γίνεται λόγος για διασυρμό των ανέργων και για προσβολή της αξιοπρέπειάς και της προσωπικότητάς τους⁵⁴. Στο αιτιολογικό αυτής της απόφασης δεν γίνεται καμία άμεση αναφορά στη 'συναίνεση' ή σε άλλο συναφή όρο. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι άνεργες γυναίκες παρευρίσκονταν στην εκπομπή με τη θέλησή τους και ότι το Συμβούλιο κατέληξε πως προσβάλλεται βάνουσα η αξιοπρέπεια και η προσωπικότητα των γυναικών αυτών, καθίσταται προφανές πως δεν ελήφθη υπ' όψιν η συναίνεση των ανέργων. Η βούλησή τους, δηλαδή, να παρίστανται στη εκπομπή δεν θεωρήθηκε νομικά ισχυρή για να αποτρέψει την προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους. Η απόφαση αυτή, πάντως, δεν αιτιολογεί την υιοθέτηση της κρατούσας αντίληψης περί του μη επιτρεπτού της παραίτησης.

2.4. Ειδικά ζητήματα

Η κατ' αρχήν υιοθέτηση του ανίσχυρου της γενικής για το μέλλον παραίτησης και παράλληλα η 'κοινωνική ανάγκη' να επιτραπεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις η παραίτηση από την άσκηση ορισμένων συνταγματικώς προστατευόμενων δικαιωμάτων, γέννησε συζητήσεις για τα ακριβή όρια του επιτρεπτού και του μη επιτρεπτού της παραίτησης από την άσκηση ενός δικαιώματος. Το νομικό αυτό ζήτημα αναδεικνύεται μέσα από τρεις κυρίως τομείς του δικαίου, όπου ανακύπτει σοβαρά το θέμα των ορίων, έως τα οποία επιτρέπεται να παραβιασθούν θεμελιώδη δικαιώματα του δικαιούχου με την συναίνεσή του.

Πρόκειται για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων με τη συγκατάθεση αυτού στον οποίο ανήκουν, την τέλεση εγκληματικών πράξεων με τη συναίνεση του παθόντος και τέλος, την προσβολή του δικαιώματος ψυχικής και σωματικής ακεραιότητας με τη συναίνεση του ασθενούς. Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο βρίσκει άμεσο έρεισμα σε συνταγματικές διατάξεις, ενώ και η νομολογία επικαλείται άρθρα του Σ. και οριοθετεί το επιτρεπτό της συναίνεσης με βάση αυτά.

---

⁵⁴ Απόσπασμα της απόφασης έχει ως εξής: «Οι ερωτήσεις αυτές αναμφιβόλως προσβάλλουν βαναύσως την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια των δυο ανέργων γυναικών, εξαναγκαζομένων να αναφέρονται σε προσωπικά τους δεδομένα και να ανταγωνίζονται σε εξευτελισμό για να επιτύχουν την ανάληψη της συγκεκριμένης εργασίας».

Κεφάλαιο 3^ο

ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

3.1. Σημασία

Πολύ σημαντική είναι η νομοθεσία που αφορά την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Τόσο γιατί αποσκοπεί στην ουσιαστική διαφύλαξη των θεμελιωδέστερων δικαιωμάτων του ανθρώπου⁵⁵, ήτοι η αξιοπρέπεια, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και η διασφάλιση της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής, όσο και επειδή η συναίνεση του φορέα των δικαιωμάτων κατέχει αποφασιστική θέση στο σύστημα προστασίας και επεξεργασίας που εισάγει ο κοινός νομοθέτης. Τα σχετικά νομοθετήματα είναι ο Ν⁵⁶. 2472/1997 για την *‘προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα’* και ο Ν. 2774/1999 για την *‘προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα’*. Αμφότερα συναρτώνται άμεσα με την εν γένει άσκηση των περισσότερων *‘αναπαλλοτριωτών’* δικαιωμάτων⁵⁷, καθώς τα δεδομένα που προστατεύονται εδώ συγκροτούν στον *‘σκληρό πυρήνα’* της ιδιωτικής ζωής⁵⁸. Δεν πρόκειται για μια απλή κατοχύρωση δικαιωμάτων, αλλά και για αντίστοιχη εισαγωγή θεσμικών εγγυήσεων⁵⁹.

3.2. Δικαίωμα συγκατάθεσης

3.2.1. Νομοθετικό πλαίσιο

Στο νόμο υπάρχει ειδικός ορισμός της *‘συγκατάθεσης’* που δίδεται από τον ενδιαφερόμενο, ύστερα από πληροφόρησή του, καθώς αυτή αποτελεί τη βάση νομιμότητας της επεξεργασίας ακόμη και ευαίσθητων δεδομένων. *‘Συγκατάθεση’* του

⁵⁵ Στην Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2472/1997 η νέα νομοθεσία θεμελιώνεται ως εξής: *«Επιβάλλεται (...) η θέσπιση ειδικών κανόνων για τη συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία δεν είναι απλή ευχέρεια. Ειδικά στην Ελλάδα αυτό συνιστά υποχρέωση του νομοθέτη κατά τις διατάξεις του άρ. 9 αλλά και των άρ. 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 19 του Σ., οι οποίες ανάγουν την προστασία της αξίας του ανθρώπου σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, προστατεύουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και διασφαλίζουν την ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή, καθώς και το απόρρητο των επικοινωνιών του».*

⁵⁶ Οι νόμοι που αναφέρονται στην παρούσα εργασία έχουν αντληθεί από την ιστοσελίδα του Ελληνικού Κοινοβουλίου (www.parliament.gr), καθώς και από το περ. ΚΝοΒ (1997 & 1999).

⁵⁷ Βλ. Εισηγητική Έκθεση Ν. 2472/1997, Α. 2, παρ. 2.

⁵⁸ Βλ. Εισηγητική Έκθεση Ν. 2472/1997, Γ, (α).

⁵⁹ Βλ. Εισηγητική Έκθεση Ν. 2472/1997, Γ.

υποκειμένων των δεδομένων, είναι «κάθε ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση βουλήσεως, που εκφράζεται με τρόπο σαφή και εν πλήρη επιγνώσει, και με την οποία, το υποκείμενο των δεδομένων, αφού προηγουμένως ενημερωθεί, δέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν (...) Η συγκατάθεση μπορεί να ανακληθεί οποτεδήποτε, χωρίς αναδρομικό αποτέλεσμα»⁶⁰.

Στο νόμο καθιερώνεται η απαγόρευση επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Χωρίς τη συγκατάθεση του υποκειμένου τους, μόνο κατ' εξαίρεση είναι επιτρεπτή η συλλογή και επεξεργασία⁶¹. Η συλλογή ευαίσθητων δεδομένων είναι κατά κανόνα ανεπίτρεπτη και επιτρέπεται κατ' εξαίρεση για μια σειρά λόγων, ένας εκ των οποίων είναι η γραπτή συγκατάθεση του υποκειμένου⁶². Συναίνεση απαιτείται και για τη διαβίβαση δεδομένων προς χώρα που δεν εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας⁶³.

Ο νόμος, ωστόσο, δεν αρκείται στην συγκατάθεση του φορέα των δικαιωμάτων, παρά προβαίνει στην συγκρότηση ενός αυστηρού πλέγματος προϋποθέσεων, η τήρηση των οποίων επιβλέπεται και ελέγχεται από την συνταγματικώς κατοχυρωμένη ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα⁶⁴. Ακόμη, δηλαδή, και στην περίπτωση επεξεργασίας συγκεκριμένων δεδομένων, ο νομοθέτης δεν αρκείται στην συναίνεση του υποκειμένου στη διαδικασία συλλογής και επεξεργασίας, αλλά ιδρύει μια Αρχή, στην οποία ο φορέας που έλαβε τη συναίνεση του υποκειμένου, δίνει αναφορά και λογοδοτεί οποιαδήποτε στιγμή σε αυτή⁶⁵. Στο πλαίσιο αυτό, θεσπίζεται, μεταξύ άλλων δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων, αυτό της προσωρινής δικαστικής προστασίας⁶⁶. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει συναίνεση του υποκειμένου, μόνο κάτω από αυστηρές προϋποθέσεις, είναι επιτρεπτή η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων.

---

⁶⁰ Βλ. Ν. 2472/1997 άρ. 2, ια).

⁶¹ Βλ. Ν. 2472/1997 άρ. 5, παρ. 1.

⁶² «... εκτός εάν η συγκατάθεση έχει αποσπασθεί με τρόπο που αντίκειται στο νόμο ή τα χρηστά ήθη ή νόμος ορίζει ότι η συγκατάθεση δεν αίρει την απαγόρευση». Βλ. σχετικά Ν. 2472/1997 άρ. 7.

⁶³ Βλ. σχετικά Ν. 2472/1997 άρ. 9, παρ. 2, περιπ. α.

⁶⁴ Βλ. Ν. 2472/1997 άρ.5, παρ. 1.

⁶⁵ Βλ. για προϋποθέσεις Ν. 2472/1997 άρ. 5, 6, 10 κ' 11 (δικαίωμα ενημέρωσης του υποκειμένου), για Ανεξάρτητη Αρχή Ν. 2472/1997 άρ. 15επ. Συνταγματική της κατοχύρωση από συνδυασμό άρ. 9Α κ' 101Α του Σ.

⁶⁶ Βλ. Ν. 2472/1997 άρ. 14.

Την προστασία των ασθενέστερων κατά κανόνα υποκειμένων από τα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, κατοχυρώνει ο Ν. 2774/1999, ο οποίος απαριθμεί περιοριστικά τις περιοριστικά τις περιπτώσεις, στις οποίες είναι επιτρεπτή η επεξεργασία δεδομένων από αυτά. Παράλληλα, αποκλείεται ο εξαναγκασμός του συνδρομητή – χρήστη σε συγκατάθεση για την επεξεργασία δεδομένων που τον αφορούν⁶⁷.

3.2.2. Κριτική από τη θεωρία

Η θεωρία⁶⁸ επισημαίνει πως η προστασία της προσωπικότητας προϋπήρχε των παραπάνω νόμων, όπως ήδη επισημάνθηκε, μέσα από συνταγματικές διατάξεις, αλλά και σε επίπεδο κοινού νομοθέτη, μέσα από ειδικές διατάξεις του Π.Κ., αλλά, κυρίως, της γενικής ρήτηρας του άρ. 57 Α.Κ., η οποία μάλιστα θεωρείται πρωτοποριακή. Η νέα ρύθμιση, ωστόσο, του Ν. 2472/1997 έγινε κατ' αρχήν αποδεκτή ως αναγκαία, αν και της ασκήθηκε κριτική ως προς τη συμφωνία της με το Σ. αλλά και το, μη απόλυτα αποτελεσματικό, συγκερασμό της προστασίας των υποκειμένων και του δικαιώματος στην πληροφόρηση⁶⁹.

Μερίδα της θεωρίας⁷⁰, πάντως, υποστηρίζει πως οι ουσιαστικές προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος, ιδίως για τη επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, είναι αυστηρότατες και αντιμετωπίζουν πρόβλημα συνταγματικότητας, σε σχέση με την ελευθερία του τύπου και το δικαίωμα στην πληροφόρηση. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να γίνεται η κατάλληλη ερμηνεία⁷¹. Σε κάθε περίπτωση, και η μερίδα αυτή των νομικών, τονίζει πως το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής πρέπει να παραμένει άθικτο στο πυρήνα του.

⁶⁷ Απαγορεύεται η εξάρτηση της παροχής της υπηρεσίας από την παροχή της συγκατάθεσης. Βλ. ιδίως την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2774/1999.

⁶⁸ Βλ. περισσότερο Μήτρου Λίλιαν, «*Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων*», εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.

⁶⁹ Βλ. εκτενή ανάλυση Σταθόπουλος Μιχάλης, άρ. «*Η Χρήση Προσωπικών Δεδομένων και η Διαπάλη Μεταξύ Ελευθεριών των Κατόχων τους και Ελευθεριών των Υποκειμένων τους*», περ. ΝοΒ, τόμος 48, τεύχος 1^ο, Ιανουάριος 2000, σελ. 2 επ.

⁷⁰ Βλ. Σταθόπουλος Μιχ., άρ. «*Η Χρήση Προσωπικών Δεδομένων και η Διαπάλη Μεταξύ Ελευθεριών των Κατόχων τους και Ελευθεριών των Υποκειμένων τους*», ό.π., σελ. 15.

⁷¹ Για τη σύγκρουση ελευθερίας του τύπου και προστασίας του υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων Βλ. αναλυτικά Τσάτσος Θ. Δ. – Σκουρής Β. – Σπυρόπουλος Φ., γνωμ. «*Ελευθερία του Τύπου και Προστασία του Ατόμου από την Επεξεργασία Προσωπικών Πληροφοριών*», περ. ΤοΣ, 1998, σελ. 497επ. Ιδίως σελ. 515.

Αντιθέτως, σε άλλα θέματα που αφορούν την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, κρίνεται σκόπιμο να επεκταθεί η προστασία του υποκειμένου και να μην αρκεί η συγκατάθεσή του για την επεξεργασία τους⁷². Η ενδεχόμενη, δηλαδή, συναίνεση του φορέα των ατομικών δικαιωμάτων θα πρέπει να είναι νομικά ανίσχυρη και να μην λαμβάνεται υπόψη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι περιπτώσεις, όπου υπάρχει εξάρτηση του υποκειμένου από τον υπεύθυνο της συλλογής των δεδομένων, οπότε είναι πολύ πιθανό να ασκείται πίεση, προκειμένου να δοθεί η απαιτούμενη από το νόμο συγκατάθεση⁷³. Το ίδιο συμβαίνει και όταν η συναίνεση δίδεται στο πλαίσιο σύμβασης προσχώρησης.

Δεδομένων των κινδύνων που ελλοχεύουν για τα θεμελιώδη δικαιώματα των ασθενέστερων, παρά τις προϋποθέσεις που έθεσε ο κοινός νομοθέτης, τονίζεται η ανάγκη η συγκατάθεση να είναι απαλλαγμένη από οιαδήποτε ψυχολογική πίεση. Αυτός είναι ο λόγος που ο όρος *‘ελεύθερη δήλωση βουλήσεως’*⁷⁴ που συμπεριλαμβάνεται στον ορισμό της συγκατάθεσης του νόμου, επικρίθηκε ότι ενέχει πολλή αοριστία, με συνέπεια να μην εξασφαλίζει στο υποκείμενο ικανοποιητική προστασία της βούλησής του.

3.2.3. Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001⁷⁵

Η απόφαση αυτή αφορά στο αρχείο που δημιουργήθηκε από εταιρεία τηλεοπτικών παραγωγών, προκειμένου αυτή να συγκεντρώσει στοιχεία για την επιλογή προσώπων που θα μετείχαν σε εκπομπή, η οποία προέβλεπε τη διαμονή 12 ατόμων σε ειδικό studio για 112 ημέρες και τη προβολή της συμβίωσής τους επί 24ώρου βάσεως κάθε μέρα. Ωστόσο, η Αρχή δεν περιορίστηκε στην εξέταση της νομιμότητας της συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, παρά επικεντρώθηκε κυρίως στο ζήτημα εάν το ‘τηλεοπτικό αυτό παιχνίδι’ έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, καθώς και αν προσβάλλει την προσωπικότητα των συμμετεχόντων. Η Αρχή, λόγω της συγκεκριμένης αρμοδιότητας

⁷² Βλ. Σταθόπουλος Μιχ., άρ. «*Η Χρήση Προσωπικών Δεδομένων και η Διαπάλη Μεταξύ Ελευθεριών των Κατόχων τους και Ελευθεριών των Υποκειμένων τους*», ό.π., σελ. 16.

⁷³ Βλ. επίσης στην παρούσα εργασία κεφ. 2.1. σε υποσημείωση.

⁷⁴ Βλ. Ν. 2472/1997 άρ. 2, ια).

⁷⁵ Σχολιάζεται ως ενδεικτική των προβλημάτων που ανακύπτουν σε σχέση με τη συγκατάθεση του Νόμου για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Βλ. όλο το κείμενο της απόφασης στην παρούσα εργασία κεφ. 8.4.

που της απονέμει ο νομοθέτης, ενώ διαπιστώνει παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων αυτών, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τη συναίνεση – συγκατάθεσή τους, διατάσσει απλά τη διακοπή της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων που περιέχονται στο αρχείο που δημιούργησε η παραπάνω εταιρεία.

Η ιδιαιτερότητα αυτής της απόφασης είναι ότι η Αρχή, στο αιτιολογικό της απόφασης, 'ξεφεύγει' από τα όρια αρμοδιότητας που της θέτει ο νόμος και παράλληλα, δεν βασίζεται στο συλλογισμό της τόσο στον Ν. 2472/1997 για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όσο στην προστασία που παρέχουν τα συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα⁷⁶. Θεωρώντας αυτόματη την τριτενέργεια των δικαιωμάτων αυτών στις ιδιωτικές σχέσεις, επισημαίνει πως «η αξία του ανθρώπου και η προστασία της υλικής και ηθικής του υπόστασης είναι υπέρτατη δημόσιας τάξης αρχή από την οποία δεν είναι δυνατή παραίτηση». Ενέργειες αντίθετες από τις αρχές αυτές θεωρούνται από την Α.Π.Δ.Π.Χ. ως μη ανεκτές και ως εκ τούτου η σχετική δήλωση βουλήσεως των προστατευόμενων από το Σ. ατόμων δεν παράγει έννομα αποτελέσματα. Η σχετική, δηλαδή, συμφωνία των ιδιωτών είναι άκυρη, επομένως θεωρείται ότι δεν έγινε ποτέ.

Η Αρχή θεμελιώνει τη θέση της και στον ακόλουθο συλλογισμό: Δικαιοπραξία που έχει σκοπό τον καταναγκασμό σε πράξη ή παράλειψη που, κατά τις κρατούσες αντιλήψεις, αυτός είναι υπέρμετρος είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη, κάτι που άλλωστε, όπως επισημαίνεται, συνάγεται και από τις διατάξεις των άρ. 178 και 179 του Α.Κ.⁷⁷. Το περιεχόμενο των συγκεκριμένων δικαιοπραξιών που συνήψε η εταιρεία με τους 'υποψηφίους' χαρακτηρίζεται ως 'παράνομο και ανήθικο', καθώς αντίκειται στο έννομο αγαθό που προστατεύει το άρ. 2 παρ. 1 του Σ.

Από τα παραπάνω, η Αρχή συνάγει πως ο σκοπός της συλλογής και της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως και η δημιουργία του σχετικού αρχείου, είναι παράνομη⁷⁸, ανεξαρτήτως αν έχει δοθεί η συναίνεση του υποκειμένου. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τις σκέψεις που παρατέθηκαν, η συγκατάθεση είναι άκυρη, θεωρείται πως δεν έγινε ποτέ και επομένως δεν πληρείται η βασική προϋπόθεση του νόμου περί υπάρξεώς της. Αυτοί είναι οι λόγοι που οδήγησαν την

⁷⁶ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η προστασία και το σεβασμός της αξίας του ανθρώπου και η αντίστοιχη υποχρέωση της πολιτείας αποτελούν τόσο σημαντική πολιτειακή επιλογή, ώστε κατατάσσονται στις διατάξεις για τη μορφή του πολιτεύματος και δεν επιδέχεται αναθεώρηση (αρ. 2 παρ. 1). Αντίστοιχες διατάξεις είναι μεταξύ των άλλων και εκείνες των άρ. 5, 5Α, 9, 9Α του Σ.».

⁷⁷ Άρ. 178 Α.Κ.: «Δικαιοπραξία που αντιβαίνει στα χρηστά ήθη είναι άκυρη».

⁷⁸ Βλ. ακόμα Ν. 2472/1997 άρ. 2.

Αρχή να λάβει την απόφαση να κρίνει παράνομη τη δημιουργία αρχείου από την εταιρία τηλεοπτικών παραγωγών⁷⁹.

Το σκεπτικό της που εξετάστηκε βασίζεται στις συνταγματικές διατάξεις που προστατεύουν την αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ατόμων. Για να αποδείξει το νομικά ανίσχυρο της συγκατάθεσης των υποκειμένων και να υποστηρίξει ουσιαστικά την γνώμη περί του ανεπίτρεπτου της παραίτησης από θεμελιώδη δικαιώματα, χρησιμοποιεί διατάξεις και αόριστες έννοιες του Αστικού Δικαίου. Το γεγονός ότι το αιτιολογικό της απόφασης ‘δυσκολεύεται’ να βρει λύση μέσω του Ν. 2472/1997, αποδεικνύει πως ο εν λόγω νόμος δεν απαντά με σαφήνεια στο ερώτημα αν η συγκατάθεση του υποκειμένου στην επεξεργασία προσωπικών του δεδομένων επιτρέπει στον υπεύθυνο του αρχείου να εισβάλει στον πυρήνα της προσωπικότητας του πρώτου. Είναι ενδεικτικό ότι η απόφαση δεν αναλύει ούτε τη νομική φύση της συγκατάθεσης⁸⁰, ούτε την προβληματική που έχει αναπτυχθεί σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής κανόνων του Αστικού Δικαίου σε αυτή, παρ’ ότι χρειάστηκε να τους επικαλεστεί⁸¹.

Πάντως, να σημειωθεί πως οι υπεύθυνοι της εκπομπής προχώρησαν, έπειτα από την παραπάνω απόφαση, σε αλλαγές στη δομή του ‘παιχνιδιού’, αποφασίζοντας να το προβάλλουν 23 ώρες το 24ωρο, αποκλείοντας ταυτοχρόνως την βιντεοσκόπηση σε ορισμένους χώρους του ειδικού studio. Οι μετατροπές αυτές θεωρήθηκαν από την Α.Π.Δ.Π.Χ. αρκετές για να είναι σύμφωνοι οι όροι του ‘τηλεοπτικού παιχνιδιού’ με το Ν. 2472/1997. Επιτράπηκε, με βάση τα ανωτέρω, η εκ νέου δημιουργία του σχετικού αρχείου με τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων⁸².

⁷⁹ Αναφέρει ενδεικτικά: «Με βάση τα στοιχεία αυτά είναι φανερό ότι για λόγους εξυπηρέτησης των αναγκών της εκπομπής, και όχι μόνο, αφού η προβολή είναι αδιάλειπτη και μέσω διαδικτύου, οδηγείται σε εξαφάνιση η ιδιωτική ζωή ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η αναλαμβανόμενη υποχρέωση τείνει στον εξευτελισμό της αξίας του ανθρώπου κατά παράβαση και της επιταγής του άρ. 2 παρ. 1 Σ.».

⁸⁰ Βλ. σχετικά στην παρούσα εργασία κεφ. 8.4.

⁸¹ Βλ. Τουντόπουλος Δ. Βασ., άρ. «Σκέψεις Σχετικά με την Απόφαση 92/2001 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα», ό.π., σελ. 1387.

⁸² Βλ. Τουντόπουλος Δ. Βασ., άρ. «Σκέψεις Σχετικά με την Απόφαση 92/2001 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα», ό.π., σελ. 1392-3.

3.3. Δικαίωμα αντίρρησης

3.3.1. Νομοθετικό πλαίσιο

Ειδικό, συναφές προς τη συγκατάθεση, δικαίωμα που ιδρύεται από τον Ν. 2472/1997 είναι αυτό της αντίρρησης. Βάσει του άρ. 13, το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να ζητήσει διόρθωση, συμπλήρωση, διευκρίνιση ή ακόμη και τη διαγραφή στοιχείων που το αφορούν. Σε κάθε περίπτωση, η αρμόδια Αρχή παρεμβαίνει σε περίπτωση μη ικανοποίησης του δικαιώματος. Ακόμη, δηλαδή, και αν δόθηκε αρχικά συγκατάθεση από το υποκείμενο για τη συλλογή και την επεξεργασία δεδομένων του, δεν χάνει την ‘κυριαρχία’ του πάνω σε αυτά, αλλά δύναται να τα προστατεύσει οιαδήποτε στιγμή το επιθυμήσει.

3.3.2. Κριτική από τη θεωρία

Και αυτό το δικαίωμα του υποκειμένου θεωρείται ουσιαστικό. Χαρακτηρίζεται ως «η νομική πανοπλία του ατόμου έναντι των συνεπειών από την επεξεργασία των προσωπικών πληροφοριών»⁸³. Πρόκειται για ένα δικαίωμα που απονέμεται στο ίδιο το υποκείμενο και η άσκηση του οποίου καθιστά την επεξεργασία των δεδομένων παράνομη και επιβάλλει στον υπεύθυνο αυτής να προβεί σε συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη. Προβάλλεται τόσο όταν η επεξεργασία είναι νόμιμη όσο και όταν αυτή είναι παράνομη. Διακρίνεται σε δικαίωμα γενικής (δήλωση στην Αρχή) και ειδικής (προς τον υπεύθυνο της επεξεργασίας) αντίρρησης. Ιδιαίτερο νόημα αποκτά το δικαίωμα αυτό για τον εργαζόμενο, ο οποίος μπορεί να απευθύνει αίτηση με την οποία να ζητεί συγκεκριμένη ενέργεια για όλα ή για ορισμένα από τα προσωπικά του δεδομένα, εφόσον η επεξεργασία τους είναι παράνομη ή αντισυμβατική⁸⁴.

---

⁸³ Βλ. Τουντόπουλος Δ. Βασίλειος, άρ. «Το Δικαίωμα Αντίρρησης του Υποκειμένου των Δεδομένων», περ. ΤοΣ, 1, 1999, σελ. 21-22.

⁸⁴ Βλ. Γέροντας Απόστολος, «Η Προστασία του Πολίτη από την Ηλεκτρονική Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002, σελ. 232.

Κεφάλαιο 4^ο

ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΘΟΝΤΟΣ

4.1. Σημασία

Η συναίνεση του παθόντος στην τέλεση εγκληματικών πράξεων εναντίον του (κατά της ζωής, σωματικής ακεραιότητας κλπ) έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ποινική επιστήμη και μάλιστα ανήκει σε εκείνα τα νομικά θέματα, για τα οποία επικρατεί πλήρης διαφωνία μεταξύ των συγγραφέων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι έρχονται αντιμέτωποι με πολύ σοβαρά ζητήματα: το αν απαλλάσσεται ο δράσης από την ανθρωποκτονία, εάν ο παθών του είχε ζητήσει να του αφαιρέσει τη ζωή, ή είναι νομικά ισχυρή η συναίνεση του παθόντος στην προσβολή της σωματικής του ακεραιότητας.

4.2. Νομική φύση

Η νομική φύση της συναίνεσης στο πλαίσιο της ποινικής επιστήμης έχει απασχολήσει έντονα τους θεωρητικούς⁸⁵. Και στον κλάδο αυτό του δικαίου οι δυο βασικές θεωρίες είναι η *‘δικαιοπρακτική’*, κατά την οποία η συναίνεση αποτελεί δικαιοπραξία που περιεχόμενο έχει την παραίτηση από την άσκηση δικαιώματος, ρυθμίζεται δε από τις διατάξεις του Α.Κ. και αυτή της *‘νομικής πράξεως’*, σύμφωνα με την οποία η συγκατάθεση αποτελεί νομική πράξη που έχει ως έννομη συνέπεια τον αποκλεισμό της ύπαρξης ποινικώς αξιόλογης αδικοπραγίας.

Άλλη νομική προσέγγιση υποστηρίζει πως αυτή δύναται να αποτελεί είτε μεταβίβαση δικαιώματος (ή μεταβίβαση της ενάσκησης του δικαιώματος) είτε μονομερής εγκατάλειψη δικαιώματος είτε λόγος που να καθιστά το προσβαλλόμενο αγαθό απρόσφορο για να υποστεί εγκληματική επίθεση. Η κρατούσα θεωρία είναι αυτή της *‘νομικής πράξεως’* και αντιμετωπίζει τη συναίνεση ως λόγο που αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος και ως λόγο που αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης⁸⁶.

⁸⁵ Βλ. επίσης στην παρούσα εργασία κεφ. 2.3.3.1.

⁸⁶ Βλ. περισσότερο καθώς και τη γερμανική βιβλιογραφία στην οποία παραπέμπει: Κατσαντώνης Η. Αλέξανδρος, διατριβή *«Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικώ Δικαίω»*, Αθήνα, 1957, σελ. 8επ.

4.3. Έκταση ισχύος

Τρία είναι τα *ισχυρά ρεύματα* ως προς την νομική έκταση που έχει η συναίνεση του παθόντος.

Το *πρώτο* τάσσεται υπέρ της αναγνώρισης απεριόριστης ποινικής σημασίας σε αυτή. Η επενέργεια, όπως και η δύναμη ενάσκησης ενός δικαιώματος από τον φορέα του, έχει ως προϋπόθεση τη βούληση του τελευταίου. Το εν λόγω δικαίωμα δεν εξαφανίζεται μόνο όταν το ‘αντικείμενο’ του δικαιώματος καταστραφεί, αλλά και όταν εκλείψει η βούληση για την προστασία αυτού. Ο άνθρωπος είναι υποκείμενο δικαιώματος μόνο εάν θέλει να είναι. Το άτομο έχει καθήκοντα απέναντι στην ολότητα όσο βρίσκεται στη ζωή και όχι καθήκον να ζει. Η ζωή παύει να αποτελεί έννομο αγαθό όταν ο άνθρωπος ζητήσει τη θανάτωσή του. Κανείς δε μπορεί να προσβάλλει τον εαυτό του με ανήθικο τρόπο⁸⁷.

Το *δεύτερο* επισημαίνει την ανάγκη περιορισμού της έκτασης ισχύος της συγκατάθεσης. Η ποινική σημασία της εξαρτάται από τη διάκριση των δικαιωμάτων σε ‘*απαλλοτριωτά*’ και ‘*μη απαλλοτριωτά*’. Στα δεύτερα, ο φορέας τους δεν έχει την εξουσία διαθέσεώς τους και επομένως μόνο εάν πρόκειται για *απαλλοτριωτά* δικαιώματα ο φορέας μπορεί να δώσει νομικά ισχυρή άδεια στο δράστη για να τα προσβάλλει. Η θεωρία αυτή, όμως, δεν έχει επιτύχει να βρει το κριτήριο που θα χωρίζει τα δικαιώματα στις δυο κατηγορίες, παραμένει έτσι αναπάντητο το ερώτημα για την έκταση της συναίνεσης⁸⁸.

Το *τρίτο* αμφισβητεί πλήρως την ποινική της σημασία, ορμώμενο από την ανάπτυξη του κοινωνικού στοιχείου στην επιστήμη του Ποινικού Δικαίου. Το άτομο δε δύναται να νοηθεί παρά μόνο ως μέλος της κοινωνίας και μόνο στο πλαίσιο αυτής προστατεύεται. Η βούληση του συναινούντος δεν έχει καμία απολύτως νομική επίδραση, καθώς η προσβολή στρέφεται κατά της δημόσιας τάξης, η οποία αποτελεί τον τελικό στόχο των συστημάτων προστασίας που προβλέπονται. Συναίνεση στην προσβολή θα μπορούσε να δοθεί από εκείνον τον φορέα που θα είχε δικαίωμα διαθέσεως της δημόσιας τάξης, κάτι που δεν υφίσταται. Ορισμένοι από τους

⁸⁷ Η βούληση του παθόντος εκμεταλλεύεται τη βούληση του δράστη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η προσβολή να ταυτίζεται με την αυτο-προσβολή. Έτσι κανένα ανθρώπινο συναίσθημα δεν δέχεται επίθεση και άρα δεν υπάρχει καμία ανάγκη προστασίας του συγκεκριμένου αγαθού.

⁸⁸ Έχει επιχειρηθεί με παραλλαγές της παραπάνω άποψης να βρεθεί ικανοποιητική λύση, όπως για παράδειγμα με τη διάκριση σε ‘*πρωτογενή*’ (αμετάβλητα) και ‘*επιγενόμενα*’ (μεταβλητά) ή σε ‘*αδιαίρετα*’ και ‘*διαιρετά*’ δικαιώματα.

υποστηρικτές αυτής της τάσης δεν είναι απόλυτοι, παρά θεωρούν πως η συναίνεση αποκλείει το δόλο του δράστη, ακολουθώντας ο καθένας δική του μεθοδολογία⁸⁹.

Υπάρχουν ποινικολόγοι που επικαλούνται για τον καθορισμό της έκτασης της συναινέσεως αόριστες νομικές έννοιες, όπως τα χρηστά ήθη και οι επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις ή εξετάζουν αν αντικείμενο προστασίας της νομικής απαγόρευσης είναι το συμφέρον του συναινούντος ή γενικότερης σημασίας συμφέροντα. Όλες οι τάσεις της θεωρίας έχουν υποστεί σκληρή κριτική και έρχονται αντιμέτωπες με τα ελαττώματά τους. Η κρατούσα γνώμη σήμερα είναι αυτή που κινείται στο ζήτημα του κατά πόσο η προστασία του νόμου αφορά το προσβαλλόμενο άτομο ή το κοινωνικό σύνολο. Για παράδειγμα, υποστηρίζεται πως η συναίνεση για τη προσβολή του αγαθού της ζωής δεν αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης γιατί, παράλληλα, με το συναινούντα προσβάλλονται και γενικότερα συμφέροντα.

Έδαφος κερδίζει και η θεωρία που αναλύει εάν η πράξη για την οποία δίδεται η συναίνεση εξετάζει *in concreto* τα χρηστά ήθη ή όχι⁹⁰. Κατά τον Έλληνα νομοθέτη, η συναίνεση στην προσβολή του αγαθού της ζωής δεν αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, καθώς η πράξη αυτή προσβάλλει τα χρηστά ήθη⁹¹. Με αυτή τη θέση συμφωνεί και ο Αλ. Κατσαντώνης⁹². Πάντως, υποστηρίζεται πως είναι ορθότερο να γίνει δεκτό ότι θα πρέπει να εξετάζεται αν η πράξη για την οποία δόθηκε η συναίνεση είναι ή όχι αντίθετη με τα χρηστά ήθη⁹³. Και αν ακόμη αντιφάσκει η συναίνεση, ως τέτοια, με τα χρηστά ήθη - η πράξη, όμως, για την οποία δόθηκε η συγκατάθεση δεν είναι αντίθετη με αυτά - είναι επιτρεπτό να επέλθουν οι συνέπειες που προβλέπονται να τη νομικά ισχυρή συναίνεση⁹⁴.

⁸⁹ Βλ. Κατσαντώνης Η. Αλ., διατριβή «*Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικό Δικαίω*», ό.π., σελ. 21-2.

⁹⁰ Κατά τη διδασκαλία του Dohna η συναίνεση τότε μόνο είναι ποινικά αξιόλογη, όταν «στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί το ορθό μέσο για την εκπλήρωση ενός ορθού σκοπού». Όταν, δηλαδή, ο προσβαλλόμενος δεν έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση συμφέρον για τη διατήρηση του αγαθού που προσβλήθηκε, η ποινική προστασία εμφανίζεται περιττή, αφού σκοπό έχει την προστασία ανθρωπίνων συμφερόντων.

⁹¹ Βλ. άρ. 300 του Π.Κ. για την «ανθρωποκτονία με συναίνεση»: «*Όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι' αυτόν που έπαυσε από ανίατη ασθένεια τιμωρείται με φυλάκιση*».

⁹² Βλ. Κατσαντώνης Η. Αλ., διατριβή «*Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικό Δικαίω*», ό.π., σελ. 28.

⁹³ Βλ. Καράμπελας Δ. Λάμπρος, άρ. «*Η Σημασία και η Αξία της Συναίνεσης στην Ιατρική Πράξη*», περ. ΠοινΧρον, ΛΗ', 1988, σελ 340.

⁹⁴ Για παράδειγμα, ο τοξικομανής, προκειμένου να του δοθούν χρήματα να αγοράσει τη δόση του, δέχεται να δώσει αίμα. Αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της προσβολής, παρά την «ηθικώς επιλήψιμη» συναίνεση.

4.4. Προϋποθέσεις

Το Ποινικό Δίκαιο είναι ο κλάδος του δικαίου, ο οποίος έχει ασχοληθεί περισσότερο με τις προϋποθέσεις της συγκατάθεσης του ατόμου που προσβάλλεται. Ικανός για συναίνεση που είναι νομικά επιτρεπτή, σύμφωνα στην αντίληψη που κρατεί στη χώρα μας, έχει όποιος, κατά την κρίση του αρμόδιου δικαστηρίου, κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, είναι ικανός να αξιολογήσει το έννομο αγαθό, με τη προσβολή του οποίου είναι σύμφωνος⁹⁵.

Διαφωνία υπάρχει, επιπρόσθετα, ως προς το αν απαιτείται ρητή δήλωση βούλησης του συναινούντος ή αρκεί να εκφρασθεί η συναίνεση σιωπηρά ή και με απλή ανοχή. Οπωσδήποτε είναι αναγκαία μιας μορφής *‘πραγμάτωση βούλησης’* για να υπάρξει ποινικά αξιολογη συναίνεση. Η κρατούσα αντίληψη στη χώρα μας⁹⁶ δέχεται να εκδηλωθεί η συναίνεση με τις ακόλουθες μορφές: 1^{ον} με ρητή δήλωση βουλήσεως, 2^{ον} με σιωπηρή δήλωση αν α) συνάγεται συμπερασματικά από τη συμπεριφορά του παθόντος β) ανέχθηκε ο ίδιος την προσβολή του εννόμου αγαθού, του οποίου είναι φορέας, χωρίς να προβάλλει καμία αντίσταση ενώ είχε τη δυνατότητα να το κάνει, 3^{ον} με απλή πραγμάτωση της βούλησης, εφόσον είναι πλέον παντελώς ανύπαρκτη η βούλησή του να διατηρήσει το εν λόγω έννομο αγαθό.

Απόλυτη συμφωνία της ποινικής επιστήμης υπάρχει ως προς την απαίτηση η νομικά σημαντική συγκατάθεση να είναι σοβαρή, αυθόρμητη και να υφίσταται κατά τη στιγμή της προσβολής. Στο ερώτημα, εάν ο δράστης οφείλει να γνωρίζει τη συναίνεση του παθόντος, η θεωρία διχάζεται. Υποστηρίζεται η άποψη πως η συγκατάθεση είναι επιτρεπτή, μόνο εάν ο δράστης τη γνωρίζει τη στιγμή που προσβάλλει το έννομο αγαθό του παθόντος. Αυτή, εντούτοις, αντικρούεται με το επιχείρημα ότι, ούτως ή άλλως, ο παθών *«έχει αποβάλει την διατηρητική βούληση του*

⁹⁵ Συναίνεση με αντιπροσώπευση γίνεται σήμερα δεκτή μόνο στην περίπτωση που ο παθών στερείται της απαιτούμενης πνευματικής ικανότητας και αποκλειστικά από το νόμιμο αντιπρόσωπο. Η συναίνεση του αντιπροσώπου, ωστόσο, θα πρέπει να ελέγχεται προσεκτικά εάν είναι καταχρηστική. Είναι, πάντως, πολλές οι αντιρρήσεις που εκφράζονται στην παραπάνω άποψη, λόγω του προσωποπαγούς χαρακτήρα του προστατευόμενου εννόμου αγαθού που επιτάσσει, κατά τους επικριτές της συναίνεσης με αντιπροσώπευση, η ίδια βούληση που προστάτεψε το συγκεκριμένο αγαθό η ίδια να του στερήσει την προστασία που απολάμβανε.

⁹⁶ Βλ. Κατσαντώνης Η. Αλ., διατριβή *«Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικώ Δικαίω»*, ό.π., σελ. 63.

προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού»⁹⁷ και, επομένως, ακόμη και αν ο δράστης αγνοεί, η συγκατάθεσή του υπολογίζεται.

4.5. Συνέπειες

Η συναίνεση του παθόντος, ανάλογα με την κρατούσα αντίληψη και τις προϋποθέσεις που πληροί, μπορεί⁹⁸: α) να αποκλείει πλήρως τον άδικο χαρακτήρα της πράξης⁹⁹, β) να αίρει το άδικο μερικώς, ώστε η πράξη να παραμένει άδικη, να μη φθάνει, ωστόσο, στο σημείο να χαρακτηρίζεται – κατάφορα - άδικη¹⁰⁰, γ) να μειώνει το ουσιαστικό περιεχόμενο του αδικού, η πράξη, όμως, να παραμένει αξιόποινη, έχοντας χάσει μέρος από τη βαρύτητά της¹⁰¹, ή, τέλος, δ) να παραμένει νομικώς ανίσχυρη¹⁰².

Στον ισχύοντα ελληνικό Π.Κ., η συναίνεση μόνο κατ' εξαίρεση και σε ειδικές περιπτώσεις έχει νομικά αποτελέσματα. Είτε αποτελεί λόγος που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως¹⁰³ είτε λόγος που αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος.

Ως προς τα εγκλήματα κατά της ζωής, η συναίνεση αποτελεί λόγο μείωσης της ποινής στην ανθρωποκτονία με συναίνεση, κατά το άρ. 300 Π.Κ. Αμφισβητείται, ωστόσο, αν πράγματι η μείωση της ποινής οφείλεται στη συγκατάθεση του παθόντος ή στο συναίσθημα του οίκτου που νιώθει ο δράστης. Ο άδικος χαρακτήρας της πράξης δεν μπορεί να αποκλειστεί, καθώς ενδεχόμενη συναίνεση έρχεται σε αντίθεση με τα χρηστά ήθη.

Θανάτωση του εμβρύου με τη συναίνεση της εγκύου τιμωρείται ηπιότερα, κατά το άρ. 304 παρ. 2α του Π.Κ. Δικαιολογητική βάση της ρύθμισης αυτής αποτελεί το γεγονός ότι σε διαφορετική περίπτωση το έγκλημα θα ήταν βαρύτερο, επειδή θα στρεφόταν όχι μόνο κατά του εμβρύου, αλλά και κατά της εγκύου.

⁹⁷ Βλ. Κατσαντώνης Η. Αλ., διατριβή «*Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικώ Δικαίω*», ό.π., σελ. 77.

⁹⁸ Βλ. επίσης ελαφρώς διαφοροποιημένη κατασκευή: Καράμπελας Δ. Λάμπρος, άρ. «*Η Σημασία και η Αξία της Συναίνεσης στην Ιατρική Πράξη*», ό.π., σελ. 340.

⁹⁹ Για παράδειγμα, η σύμφωνη με τα χρηστά ήθη συναίνεση του παθόντος για έγκλημα κατά της περιουσίας του.

¹⁰⁰ Για παράδειγμα, συναίνεση του παθόντος που αντιφάσκει.

¹⁰¹ Για παράδειγμα, η συναίνεση στην ανθρωποκτονία. Βλ. και άρ. 300 Π.Κ.

¹⁰² Για παράδειγμα, συναίνεση για εγκλήματα που στρέφονται κατά όλου του κοινωνικού συνόλου.

¹⁰³ Βλ. ενδεικτικά απ. ΕφΑθ αρ. 5512/2003.

Στα εγκλήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας, μόνο στην περίπτωση της απλής σωματικής βλάβης του άρ. 308 του Π.Κ., η συναίνεση αποτελεί λόγο που αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης. Στα εγκλήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας, η συναίνεση αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της αρπαγής (άρ. 322 του Π.Κ.), της παράνομης κατακράτησης (άρ. 325 του Π.Κ.), της ακούσιας απαγωγής (άρ. 327 του Π.Κ.), της παράνομης βίας (άρ. 330 του Π.Κ.), του εξαναγκασμού σε παύση εργασίας (άρ. 332 του Π.Κ.), της απειλής (άρ. 333 του Π.Κ.) και της διατάραξης της οικιακής ειρήνης (άρ. 334 του Π.Κ.).

Στα εγκλήματα σχετικά με το γάμο και την οικογένεια, η συναίνεση αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της εγκατάλειψης εγκύου (άρ. 359 του Π.Κ.). Στα εγκλήματα κατά της τιμής, γίνεται δεκτή αναλογική εφαρμογή της διάταξης του άρ. 308 παρ. 2 του Π.Κ. Στις περιπτώσεις παραβιάσεως του απορρήτου των επιστολών κατά το άρ. 370 του Π.Κ. και της επαγγελματικής εχεμύθειας κατά το άρ. 371 του Π.Κ., κατά μια άποψη που μάλλον κρατεί στη θεωρία, η συναίνεση του παθόντος αποκλείει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Το αντίστοιχο ισχύει για τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, της κλοπής (άρ. 372 του Π.Κ.), της υπεξαίρεσεως (άρ. 375 του Π.Κ.) και των συναφών με αυτά εγκλημάτων, όπως και στην περίπτωση της ληστείας (άρ. 380 του Π.Κ.) και της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (άρ. 381 του Π.Κ.).

Η συναίνεση αποκλείει επίσης την αντικειμενική υπόσταση της εκβίασης (άρ. 385 του Π.Κ.), της απιστίας (άρ. 390 του Π.Κ.), της καταδολίευσης δανειστών (άρ. 397 του Π.Κ.), της παρακώλυσης άσκησης δικαιώματος (άρ. 399 του Π.Κ.) και της παράνομης αλιείας (άρ. 400 του Π.Κ.).

Υπάρχει περίπτωση με τη συναίνεση του παθόντος να αποκλείεται η αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος, να στοιχειοθετείται, όμως, η υπόσταση άλλου¹⁰⁴.

---

¹⁰⁴ Βλ. αναλυτικά Κατσαντώνης Η. Αλ., διατριβή «*Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικό Δικαίω*», ό.π., σελ. 79 επ.

Κεφάλαιο 5^ο

ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΤΟΥ ΑΣΘΕΝΟΥΣ

5.1. Σημασία

Ιδιαίτερης βαρύτητας είναι και το ζήτημα της συναίνεσης του ασθενούς, αλλά και γενικότερα της προστασίας του ανθρώπου από τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής. Τα νομοθετήματα, στον ευρωπαϊκό ιδίως χώρο, ανακηρύσσουν τη συγκατάθεση του φορέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε βασικό παράγοντα για να κριθεί, εάν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, παραβιάστηκε το δικαίωμα του στην προσωπικότητα, στην υγεία, στην εξασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς του¹⁰⁵.

Ενώ στο παρελθόν για μια ιατρική επέμβαση αποφασιστική ήταν η γνώμη του γιατρού, τώρα πλέον ο ασθενής είναι που αποφασίζει ακριβώς το πλαίσιο που θα επέμβει ο γιατρός, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την ακριβή πληροφόρηση του ασθενούς και για την εκτέλεση της βούλησης του τελευταίου¹⁰⁶. Η φιλελεύθερη φιλοσοφική παράδοση¹⁰⁷ μετατόπισε την ευθύνη για την ιατρική απόφαση από το γιατρό στον ασθενή, βασιζόμενη στην αντίληψη ότι η ελευθερία του κάθε ανθρώπου πραγματώνεται όταν ο καθένας επιδιώκει το δικό του καλό με τον δικό του τρόπο¹⁰⁸.

Η συγκατάθεση και η αυτονομία του ασθενούς είναι ένα φαινόμενο του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα, το οποίο κατά την άποψη του Robert Veatch πηγάζει κυρίως από τη φιλελεύθερη παράδοση της πολιτικής φιλοσοφίας, παρά από την βιοηθική.

5.2. Νομοθετικό πλαίσιο

Το παραπάνω αίτημα της εποχής εκπλήρωσε και στην Ελλάδα η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για *‘την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής’*, η οποία κυρώθηκε με το Ν. 2619/1998. Όπως αναφέρεται στο Προοίμιό της «...

¹⁰⁵ Ο Αμερικανικός Ιατρικός Σύλλογος από το 1980 και μετά τόνιζε τη σπουδαιότητα της συγκατάθεσης για τον αυτοκαθορισμό του ασθενούς. Η λογική αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον Όρκο του Ιπποκράτη που επιπλέον συνιστά να μην αποκαλύπτονται πληροφορίες στον ασθενή για την πραγματική κλινική του εικόνα.

¹⁰⁶ Βλ. ενδεικτικά Ζέπος Ι. Παν., άρ. «*Η Ευθύνη του Ιατρού*», περ. ΝοΒ, τεύχος 1, 1973, σελ. 5επ.

¹⁰⁷ Βλ. Μαρκεζίνη Κατερίνα, άρ. «*Η Έννοια της Συγκατάθεσης ως Έκφραση Αυτονομίας του Ασθενούς*», περ. Επ. & Κοιν., τεύχος 8-9, 2002, σελ. 63επ.

¹⁰⁸ Δικαίωμα (αρνητικό και θετικό) αυτοκαθορισμού του ασθενούς, εφόσον του εξασφαλίζονται οι αναγκαίες συνθήκες για να επιλέγει ελεύθερα και να επιδιώκει με επιτυχία τους εκάστοτε στόχους του.

σκοπός (σ.σ. της Σύμβασης) είναι η διατήρηση και περαιτέρω πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών»¹⁰⁹. Και στο άρ. 2 της Σύμβασης επαναλαμβάνεται ο στόχος της: *«Τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα προστατεύουν την αξιοπρέπεια και την ταυτότητα κάθε ανθρωπίνου όντος και θα εγγυώνται το σεβασμό της ακεραιότητας και των λοιπών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών κάθε ανθρωπίνου όντος, χωρίς διάκριση, σε σχέση με την εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής».*

Το άρ. 5 της Σύμβασης αναδεικνύει τη σημασία που δίδεται στη συγκατάθεση του ασθενούς. Για κάθε επέμβαση σε θέματα υγείας απαιτείται πλέον η *‘ελεύθερη συναίνεση’*¹¹⁰ του ενδιαφερόμενου προσώπου, το οποίο έχει δικαίωμα πλήρους ενημέρωσης για τις επιλογές, τα επακόλουθα και τους κινδύνους σε σχέση με την ιατρική επέμβαση¹¹¹. Η συναίνεση, μάλιστα, που δίδεται μπορεί να ανακληθεί οποτεδήποτε¹¹². Για τα πρόσωπα που βρίσκονται σε κατάσταση αδυναμίας να συναινέσουν, απαιτείται εξουσιοδότηση του αντιπροσώπου του ή των αρχών ή του προσώπου ή σώματος που προβλέπεται από το νόμο¹¹³. Εντούτοις, η γνώμη του ανηλίκου, λόγω του προσωποπαγούς χαρακτήρα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται από τη Σύμβαση, θα λαμβάνεται υπ’ όψιν, ανάλογα με την ηλικία και το βαθμό ωριμότητάς του¹¹⁴.

Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις που παρακάμπτεται η συγκατάθεση του ασθενούς και είναι επιτρεπτή ιατρική επέμβαση σε αυτόν, μόνο για επείγουσες καταστάσεις, υπό τις προϋποθέσεις του άρ. 8 (βλ. και άρ. 9) της Σύμβασης: *«Όταν λόγω του επείγοντος της κατάστασης δεν δύναται να ληφθεί η δέουσα συναίνεση, επιτρέπεται να επιτελείται άμεσα κάθε ιατρικώς αναγκαία επέμβαση προς όφελος της υγείας του ενδιαφερόμενου ατόμου».*

Υπό όρους δίδεται και η δυνατότητα γενετικών εξετάσεων και επεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα¹¹⁵. Η επιστημονική έρευνα επί συγκεκριμένου¹¹⁶

¹⁰⁹ Το Προοίμιο συνεχίζει ως εξής: *«... πεπεισμένοι για την ανάγκη σεβασμού του ανθρωπίνου όντος τόσο ως άτομου όσο και ως μέλους του ανθρωπίνου είδους και αναγνωρίζοντας τη σημασία της εξασφάλισης της αξιοπρέπειας του ανθρωπίνου όντος, έχοντας επίγνωση ότι η κατάχρηση της Βιολογίας και της Ιατρικής ενδέχεται να οδηγήσει σε πράξεις που θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (...) συννομολόγησαν τα εξής ...».*

¹¹⁰ Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 5, παρ. 1.

¹¹¹ Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 5, παρ. 2 & αρ. 10.

¹¹² Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 5, παρ. 3.

¹¹³ Οι αντιπρόσωποι έχουν και το αντίστοιχο δικαίωμα ενημέρωσης.

¹¹⁴ Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 6, παρ. 2 & 3.

¹¹⁵ Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 11 - 14.

¹¹⁶ Για την επιστημονική έρευνα γενικά Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 15.

προσώπου επιτρέπεται, μόνο αν συντρέχουν σωρευτικά μια σειρά από αυστηρές προϋποθέσεις, μια εκ των οποίων είναι η συναίνεση του προσώπου, η οποία από μόνη της δεν αρκεί. Η Σύμβαση έχει την τάση να προστατέψει το άτομο από την επιστημονική έρευνα πάνω σε αυτό, ακόμη και εάν το ίδιο έχει δώσει τη συγκατάθεσή του, η οποία, ούτως ή άλλως, απαιτείται να είναι ρητή, ειδική και τεκμηριωμένη¹¹⁷.

Τόσο η ρύθμιση αυτή, όσο και η προστασία που θεσπίζεται για τα έμβρυα, αποδεικνύει πως η Σύμβαση δεν αντιλαμβάνεται τα θεμελιώδη δικαιώματα ως ‘αποκλειστική ιδιοκτησία’ των φορέων τους, αλλά τα συνδέει με το δημόσιο συμφέρον και τα χρηστά ήθη της κοινωνίας¹¹⁸.

5.3. Συνταγματική Θεμελίωση

Η συναίνεση του ενδιαφερομένου έχει χαρακτηριστεί ως η ‘*βασική κανονιστική επιλογή*’¹¹⁹ της Σύμβασης και συνδέεται άμεσα με την ελευθερία απόφασής της από τον ενδιαφερόμενο αλλά και την προηγούμενη ενημέρωσή του¹²⁰. Εντούτοις, το ζήτημα της συναίνεσης για ιατρική πράξη παραμένει παραμελημένο στη χώρα μας¹²¹.

Σύμφωνα με μια άποψη, η αρχή της συναίνεσης του ασθενούς απορρέει από το άρ. 21 παρ. 3 του Σ. που απαγορεύει κάθε κρατική προσβολή της υγείας των υποκειμένων της, υποχρεώνοντας παράλληλα την πολιτεία να λάβει μέτρα. Αυτή, όμως, η αντίληψη δε μπορεί να γίνει δεκτή για τις ιατρικές επεμβάσεις που αποσκοπούν στην άμεση αποκατάσταση ή τη βελτίωση της υγείας ή αποτελούν επεμβάσεις ρουτίνας που δε συνεπάγονται κίνδυνο για τα έννομα αγαθά του ασθενούς. Η υγεία δεν είναι μια πλασματική κατάσταση, αλλά η πραγματική «*κατάσταση της απόλυτης σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας, αλλιώς η*

¹¹⁷ Βλ. Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 16 ν., άρ. 5 & αρ. 17.

¹¹⁸ Βλ. χαρακτηριστικά Βλ. Ν. 2619/1998, άρ. 18 παρ. 2: «*Απαγορεύεται η δημιουργία ανθρωπίνων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς*». Επίσης άρ. 21: «*Το ανθρώπινο σώμα και τα τμήματά του δεν αποτελούν, ως τέτοια, πηγή οικονομικού οφέλους*», αλλά και γενικότερα οι αυστηρές διατάξεις για την αφαίρεση οργάνων και ιστών από ζώντες δότες με σκοπό τη μεταμόσχευση, άρ. 19 & 20.

¹¹⁹ Βλ. Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ. «*Βιοϊατρική και Ανθρώπινα Δικαιώματα: Παρατηρήσεις με Αφορμή τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Βιοϊατρική*», περ. ΤοΣ, 2, 2000, 267 – 8.

¹²⁰ Υιοθέτηση του μοντέλου της ‘*ελεύθερης ενημερωμένης συγκατάθεσης*’.

¹²¹ Βλ. Δάλλα – Βοργία Π., άρ. «*Μία Παρουσίαση της Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειας του Ανθρώπου σε Σχέση με την Εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής*», περ. ΝοΒ, Α΄, 1999, σελ. 874.

απουσία αρρώστιας ή αναπηρίας»¹²². Η διάταξη του άρ. 21 παρ. 3 του Σ. θεσπίζει ένα κοινωνικό δικαίωμα που μεταφράζεται σε κοινωνική παροχή και αξίωση προστασίας της υγείας από το κράτος και δε μπορεί να συμπεριλάβει την αρχή της συναίνεσης του ασθενούς.

Αντίθετα, η διάταξη του άρ. 7 παρ. 2 του Σ. διασφαλίζει τη σωματική και ψυχική υπόσταση του ανθρώπου από εξωτερικές επεμβάσεις, καθώς απαγορεύει ρητά οιαδήποτε σωματική κάκωση και βλάβη υγείας. Θεωρείται¹²³ συστηματικά ορθότερο να απαιτείται η συναίνεση του ασθενούς να ενταχθεί σε αυτή τη διάταξη. Το άρ. 7 παρ. 2 κατοχυρώνει το κλασικό δικαίωμα του ανθρώπου στη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα, από το οποίο απορρέει η αρχή της συναίνεσης.

Το δικαίωμα της συγκατάθεσης αποτελεί ουσιαστικά την τυποποιημένη μορφή της παραίτησης και δύναται να ασκείται, κατά την κρατούσα άποψη, μόνο για λόγους προστασίας της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας¹²⁴, ως έκφανση της αυτονομίας¹²⁵ του προσώπου. Η συχνή, όμως, αναφορά της Σύμβασης στην ανάγκη εξασφάλισης της αξιοπρέπειας των ατόμων καθιστά την αξία του ατόμου το αντίβαρο της συναίνεσης που επιτελεί το ρόλο των ‘ορίων’ της άσκησής της. Η συναίνεση, δηλαδή, του ασθενούς δεν είναι απεριόριστη¹²⁶, αλλά φθάνει μέχρι εκεί, όπου έρχεται σε αντίθεση με το αίτημα της προστασίας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου¹²⁷, από το οποίο δε χωρεί παραίτηση¹²⁸.

5.4. Προϋποθέσεις

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, για μια απόφαση στην κλινική ιατρική απαιτείται να συνυπολογισθούν πολλοί θετικοί και αρνητικοί παράγοντες, μερικοί εκ των οποίων πρέπει να αξιολογηθούν όχι λογικά, αλλά ηθικά, ανάλογα με τις προσωπικές

¹²² Ορισμός του Καταστατικού της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας της 22^{ης} Ιουλίου 1946.

¹²³ Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ. «Βιοϊατρική και Ανθρώπινα Δικαιώματα: Παρατηρήσεις με Αφορμή τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Βιοϊατρική», ό.π., σελ. 270 – 1.

¹²⁴ «Η έγκυρη συναίνεση λειτουργεί μόνο στο περιορισμένο πεδίο που καθορίζεται από τα όρια της εξουσίας διάθεσης του υποκειμένου του δικαιώματος της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας». Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ., ό.π., σελ. 271.

¹²⁵ Βλ. Δάλλα – Βοργία Π., άρ., ό.π., σελ. 874.

¹²⁶ Βλ. Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ., ό.π., σελ. 273.

¹²⁷ Η οποία, όπως φάνηκε από τις αναφορές στο προοίμιο και στο πρώτο άρθρο της Σύμβασης, αποτελεί τη ‘βασική αξιολογική της επιλογή’.

¹²⁸ Αυτή η άποψη συμφωνεί με απόψεις που εκφράστηκαν στο κεφάλαιο περί της παραίτησης από τα συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα παραπάνω: Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 2.1.

αξίες¹²⁹ του καθενός και το τι θεωρεί ο καθένας για τον εαυτό του ως καλύτερη λύση¹³⁰. Έως, επομένως, τα όρια της αξιοπρέπειας, είναι επιτακτικό να δίδεται προτεραιότητα στην βούληση του ασθενούς, διότι αυτός είναι κυρίαρχος του σώματος και του πνεύματός του¹³¹. Και αυτό, όμως, αμφισβητείται¹³² με το επιχείρημα ότι ο ασθενής συνήθως ακολουθεί την πρόταση του γιατρού, ο οποίος μπορεί να κατευθύνει τον ασθενή εκεί που πραγματικά ο ίδιος θέλει, αναιρώντας, δηλαδή, όλο το σύστημα προστασίας που βασίζεται στην συγκατάθεση του ενδιαφερομένου¹³³.

Το μοντέλο της 'ελεύθερης ενήμερης συγκατάθεσης' αποτελεί πλέον τακτική στο χώρο της ιατρικής επιστήμης, πρέπει, ωστόσο, η εφαρμογή του να γίνεται με την αυστηρή τήρηση ορισμένων συνθηκών¹³⁴, που η θεωρία έχει επισημάνει¹³⁵. Καταρχάς, οι πληροφορίες πρέπει να ανακοινώνονται στον ασθενή με σαφήνεια, με εξαίρεση τις περιπτώσεις εκείνες που ο ασθενής είναι αναισθητός και υφίσταται άμεση ανάγκη θεραπείας του ή ανήκει σε εκείνη την κατηγορία των ανθρώπων που η αποκάλυψη των πληροφοριών ενδέχεται να καταστεί επιβλαβής για τον ασθενή¹³⁶.

Δεύτερον, θα πρέπει ο ασθενής να κατανοεί τις πληροφορίες αυτές. Δίδεται, ως εκ τούτου, έμφαση στο χρόνο¹³⁷ που οφείλει ο γιατρός να δώσει στον κάθε ασθενή, ώστε ο τελευταίος να καταλάβει τις δυνατότητες επιλογής και να διατυπώσει ερωτήσεις και απορίες που ενδεχομένως να έχει. Τρίτον, η απόφασή του πρέπει να μην είναι αποτέλεσμα εξαναγκασμού. Δεν αρκεί να είναι 'τυπικά' ελεύθερος, αλλά πρέπει να είναι κατάλληλο το γενικότερο κοινωνικό-ψυχολογικό πλαίσιο,

¹²⁹ Για παράδειγμα, έγκυος αποφασίζει να γεννήσει ένα υγιές παιδί με κίνδυνο της ζωής της, θεωρώντας τη ζωή του εμβρύου ως σημαντικότερη από τη δική της, βασιζόμενη στις δικές της αξίες.

¹³⁰ Υπάρχει ένα γενικό καλό για τον κάθε ασθενή που προκύπτει από τον υποκειμενικό συσχετισμό των προσωπικών του ενδιαφερόντων, αξιών και ηθικών αρχών. Υποστηρίζεται δηλαδή πως δεν υφίσταται ένα αντικειμενικό και δεδομένο καλό για τον ασθενή, το οποίο να μπορεί να αποφασίζει ο γιατρός.

¹³¹ Βλ. αναλυτικά την υποστηριζόμενη άποψη: Μαρκεζίνη Κατερίνα, άρ. «*Η Έννοια της Συγκατάθεσης ως Έκφραση Αυτονομίας του Ασθενούς*», ό.π., σελ. 67επ.

¹³² Στη Γαλλία αναγνωρίζεται ακόμα μεγαλύτερη δικαιοδοσία στο γιατρό.

¹³³ Βλ. τη σχετική προσέγγιση Veatch M. Robert, «*Abandoning Informed Consent*», *Bioethics: An Anthology*, επιμ. Kuhse H. και Singer P., εκδ. Blackwell, Oxford, 2000, σελ. 532 – 532.

¹³⁴ Βλ. Δάλλα – Βοργία Π., άρ., ό.π., σελ. 874επ.

¹³⁵ Βλ. Μαρκεζίνη Κατερίνα, άρ. «*Η Έννοια της Συγκατάθεσης ως Έκφραση Αυτονομίας του Ασθενούς*», ό.π., σελ. 70.

¹³⁶ Αν και έχει διαπιστωθεί πως οι ασθενείς που ενημερώνονται πλήρως για την κατάστασή τους αναρρώνουν πιο γρήγορα και αισθάνονται μικρότερη ψυχική ένταση σε σχέση με εκείνους που δεν ενημερώνονται. Πάντως, υπάρχουν ασθενείς που προτιμούν την άγνοια επειδή η γνώση τους αγχώνει. Είναι και η άγνοια μια επιλογή – έκφραση βούλησης του ασθενούς που ονομάζεται 'ελευθερία του ατόμου από τις πληροφορίες'.

¹³⁷ Βλ. σχετικά Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, γνwm. «*Εισήγηση 'για τη Συλλογή και Διαχείριση των Γενετικών Δεδομένων*», περ. ΤοΣ, 5, 2002, σελ. 800.

προκειμένου να διασφαλίζεται η ουσιαστική του αυτονομία: «*Η συναίνεση του ασθενούς, για να είναι έγκυρη, πρέπει να είναι σοβαρή, από ικανό για να συναινέσει πρόσωπο και αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης και όχι προϊόν πλάνης, απάτης ή βίας*»¹³⁸. Ο ασθενής πρέπει, σύμφωνα με την τέταρτη προϋπόθεση, να είναι λογικά ικανός να συναινέσει¹³⁹. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχει πράγματι εκφρασμένη, γραπτά ή προφορικά, βούληση του ασθενούς¹⁴⁰.

5.5. Η Ευθανασία ειδικότερα

5.5.1. Σημασία

Τόσο με τη συναίνεση του παθόντος κατά το Ποινικό Δίκαιο όσο και με τα όσα έχουν θεσπισθεί και ειπωθεί για τη συγκατάθεση του ασθενούς, συνδέεται το ζήτημα του αν η ευθανασία είναι ή όχι δικαίωμα του προσώπου, το οποίο ασκείται με τη ρητά εκφρασμένη βούλησή του να μη ζει. Πρόκειται για ένα ζήτημα που αποτελεί το κυριότερο νομικό πεδίο πάνω στο οποίο έχει εξετασθεί, εάν το άτομο διαθέτει ακόμα και το δικαίωμα αυτοκαταστροφής ή αν 'δεσμεύεται' από το γενικότερο συμφέρον προστασίας των θεμελιωδών του δικαιωμάτων. Η ευθανασία έχει ανακινήσει τη συζήτηση για τους σκοπούς της ατομικής αυτονομίας από τη μία πλευρά και της κρατικής παρέμβασης στην ιδιωτική ζωή των ατόμων στο πλαίσιο του δημοκρατικού κράτους δικαίου από την άλλη.

Η σχετική συζήτηση έχει φτάσει ακόμη και στην αμφισβήτηση της έννοιας του φυσικού προσώπου, η οποία δεν είναι ούτε αυτονόητη, ούτε εμπειρικά δεδομένη¹⁴¹. Κατ' αρχήν οι απλές αυτοπροσβολές, όπως η ενασχόληση με επικίνδυνα αθλήματα ή η δωρεά οργάνων, είτε αντιμετωπίζονται ως νομικά αδιάφορες είτε θεωρούνται μορφές ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου κατά το άρ. 5 παρ. 1

¹³⁸ Βλ. Καράμπελας Δ. Λάμπρος, άρ. «*Η Σημασία και η Αξία της Συναίνεσης στην Ιατρική Πράξη*», ό.π., σελ. 340.

¹³⁹ Για τον ασθενή που δεν είναι λογικά ικανός πρέπει να γίνει σεβαστή η υποθετική βούλησή του, τι, δηλαδή, θα επιθυμούσε στη συγκεκριμένη περίπτωση αν ήταν ικανός. Βλ. τον προβληματισμό για το θέμα: Μανιτάκης Αντώνης, άρ. «*Τα Δικαιώματα του Ψυχασθενούς: Δικαιώματα ενός Προσώπου στην Ελευθερία ή Δικαιώματα ενός Ασθενούς στην Υγεία*», περ. ΤοΣ, 1, 1998, σελ. 23επ.

¹⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά πόρισμα ΣυνΠολ υπ' αρ. 11330.2/00/30.10.2002.

¹⁴¹ Η ευθανασία, μαζί με την άμβλωση, αποτελούν τις δύο ακραίες μορφές ανθρωπίνων ενεργειών που συνδέονται όχι μόνο με την παραβίαση συνταγματικώς προστατευόμενων δικαιωμάτων, αλλά και τη γενικότερη σχέση της έννομης τάξεως με τη ζωή και το θάνατο, αλλά και το γενικότερο ορισμό του 'ανθρώπου'. Η προβληματικά εκτείνεται και στις θεωρίες για το νομικό υποκείμενο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων. Βλ. επίσης Μανιτάκης Αντώνης, άρ. «*Βιοηθική και Σύνταγμα*», περ. ΤοΣ, 26, 2000, σελ. 235επ.

του Σ. Η αυτοπροσβολή αναγνωρίζεται, συνεπώς, υπό προϋποθέσεις ως αυτοτελές συνταγματικό δικαίωμα¹⁴².

5.5.2. Ανακόπτοντα ζητήματα

Σε κάθε περίπτωση ο ιατρός δεν έχει απλώς υποχρέωση θεραπείας ενός ασθενούς, αλλά και υποχρέωση να παίρνει όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε ο ασθενής να μην υποφέρει. Ανακόπτει το ερώτημα τι συμβαίνει στις περιπτώσεις που η παράταση της ζωής ενός ασθενούς δημιουργεί στον τελευταίο αφόρητο πόνο, από τον οποίο και ο ίδιος επιθυμεί σαφώς να απαλλαγεί. Για το λόγο αυτό, η συζήτηση επικεντρώνεται στον ποινικό χαρακτηρισμό των ενεργειών του γιατρού σε περίπτωση ευθανασίας. Και το άρ. 300 του Ελληνικού Π.Κ. να μεν θεωρεί την ανθρωποκτονία με συναίνεση άδικη, δεν απαντά, ωστόσο, σε σειρά ζητημάτων, όπως για παράδειγμα τι θα συμβεί σε περίπτωση που το άτομο αργοπεθαίνει με εξαιρετικά επώδυνο τρόπο. Από αυτήν την άποψη, η σχετική νομοθεσία θεωρείται ότι πάσχει από έλλειψη πληρότητας¹⁴³.

Η βούληση του ασθενούς να σταματήσει να ζει, η βούληση θανάτου, δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως η συγκατάθεση σε μια ανθρωποκτονία από την πλευρά του ιατρού, αλλά εξετάζεται αν υπάρχει αυτοτελές επιτρεπτό δικαίωμα στην αυτοκαταστροφή ή αλλιώς δικαίωμα στο θάνατο. Μερίδα των συγγραφέων εμμένει στην παραδοσιακή θέση του ανεπίτρεπτου της παραίτησης από τη ζωή. Ανάγεται η προστασία της ζωής των ανθρώπων σε πρωταρχική υποχρέωση κάθε πολιτείας, αποτελώντας μια υπερατομική επιταγή, το *‘έσχατο περιεχόμενο’* κάθε έννομης τάξης¹⁴⁴. Το άτομο, επομένως, δεν έχει εξουσία διαθέσεως της ίδιας του της ζωής¹⁴⁵. Η απαγόρευση της αυτοκαταστροφής προκύπτει ως λογική συνέπεια από την ιδιότητα του προσώπου ως νομικού υποκειμένου.

¹⁴² Βλ. Μάνεσης Ι. Αριστόβουλος, *«Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες Α’»*, ό.π., σελ. 117.

¹⁴³ Βλ. Τσαϊτουρίδης Χρήστος, άρ. *«Η Ευθανασία ως Συνταγματικό Δικαίωμα του Ασθενούς»*, περ. ΤοΣ, 3, 2002, σελ. 386 – 7.

¹⁴⁴ Κατά τον Ν. Ανδρουλάκη: *«Ο άνθρωπος, όσο περίεργο και αν ηχεί τούτο, έχει νομική υποχρέωση να ζει»*. Βλ. γενικότερα σκέψεις γύρω από το ζήτημα: Ανδρουλάκης Κ. Νικόλαος, *«Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος»*, εκδ. Π. Ν. Σάκουλας, Αθήνα, 2000, σελ. 335επ.

¹⁴⁵ Η βιολογική και σωματική υπόσταση του ατόμου ανήκει στην έννομη τάξη και γι’ αυτό η αυτοκτονία και η ευθανασία, ως εκφάνσεις αυτοκαταστροφής, θεωρούνται πράξεις παράνομες. Το άτομο στην περίπτωση αυτή, δηλαδή, διαπράττει ένα θεμελιώδες ηθικό και νομικό σφάλμα.

5.5.3. Παραδοχές σύγχρονης θεωρίας

Η ευθανασία διακρίνεται στη θεωρία σε ενεργητική (το θετικό αίτημα για την παροχή θανατηφόρων σκευασμάτων από το γιατρό) και σε παθητική (αρνητικό αίτημα για διακοπή της θεραπείας). Και στις δύο περιπτώσεις ο ασθενής, που έχει αναλάβει την ευθύνη για την αγωγή και την πορεία της νόσου, αναλαμβάνει παράλληλα και την ευθύνη για την επέλευση του θανάτου του. Η βούληση του ασθενούς δεν ταυτίζεται με την ανορθολογική βούληση αυτού που αυτοκτονεί, αλλά τουλάχιστον στην παθητική της μορφή αποτελεί μορφή άρνησης της θεραπείας και μέχρι ενός σημείου μορφής επιλογής ιατροφαρμακευτικής αγωγής. Από τη σκοπιά αυτή και η εκούσια ευθανασία δύναται να θεωρηθεί μια μορφή αυτοπροσδιορισμού του ατόμου, ένα δηλαδή θετικό δικαίωμα του να επιλέγει τον ακριβή καθορισμό του δικού του 'ευ ζειν' με τον προσδιορισμό και του τέλους της ζωής του, του τρόπου και του χρόνου θανάτου του¹⁴⁶.

Τα κυριότερα συμπεράσματα της παραπάνω προσέγγισης είναι πως: α) η συνταγματική προστασία της ζωής δεν οδηγεί στην υποχρέωση του ατόμου στη ζωή, παρά μόνο αν οι άνθρωποι θεωρηθούν απλά βιολογικά όντα, όπως για παράδειγμα τα ζώα, β) η ευθανασία είναι τρόπος αυτοδιάθεσης που καταρχήν δε προσβάλλει τα δικαιώματα τρίτων και επομένως δεν απαιτεί την παρέμβαση της πολιτείας¹⁴⁷, γ) αποτελεί υλοποίηση του δικαιώματος του ασθενούς να επιλέγει την φαρμακευτική του αγωγή και εκείνη την πορεία που κατά τη δική του γνώμη του επιφέρει λιγότερο πόνο.

Επόμενο ερώτημα είναι ποια θα είναι η ακριβής νομοθετική μεταχείριση της ενεργητικής και παθητικής ευθανασίας. Αρχικά, υπάρχει δυνατότητα άμεσης συνταγματικής θεμελίωσης της παθητικής ευθανασίας κατ' άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης βάσει του άρ. 5 παρ. 1 του Σ. Το πρόβλημα δηλαδή αντιστρέφεται και προσεγγίζεται όχι από την πλευρά της παραίτησης από κάποιο θεμελιώδες δικαίωμα, αλλά την πλευρά της άσκησης ενός δικαιώματος που και αυτό προστατεύεται και ανήκει στα 'αναπαλλοτρίωτα' δικαιώματα. Η ενεργητική ευθανασία, επειδή αποτελεί

¹⁴⁶ Βλ. Τσαϊτουρίδης Χρήστος, άρ. «Η Ευθανασία ως Συνταγματικό Δικαίωμα του Ασθενούς», ό.π., σελ. 393.

¹⁴⁷ Νομική υποχρέωση αποτροπής από την αυτοκτονία δεν υφίσταται, παρά μόνο στο βαθμό ακριβώς που προσβάλλονται αγαθά τρίτων. Διαφορετικά είναι τα δεδομένα αν για παράδειγμα υπάρχουν ανήλικα παιδιά του ασθενούς που δεν έχουν άλλους συγγενείς.

ουσιαστικά ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία, θεμελιώνεται όχι μόνο στο άρ. 5 παρ. 1 του Σ., αλλά και στο άρ. 7 παρ. 2 του Σ. που απαξιώνει τον βάσανο και την παράταση του ανυπόφορου βίου του ασθενούς. Η αντίληψη αυτή καταλήγει να θεωρεί ότι, εφόσον ο ασθενής έχει πλήρη συνείδηση και σταθερή ώριμη βούληση¹⁴⁸, η άσκηση του δικαιώματός του στην αυτοδιάθεση, υπό την παραπάνω έννοια, είναι ισχυρότερη από τις γνώμες των συγγενών και των ιατρών.

Εξαιρετικά αξιοσημείωτο είναι το επιχείρημα που διατυπώνεται, πως η απαγόρευση της ευθανασίας αντίκειται στην υποχρέωση της πολιτείας να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου. Η διατήρηση στη ζωή ενός ασθενούς που αργοπεθαίνει ή υποφέρει υπερβολικά ή βρίσκεται σε 'κόμα' από το οποίο δεν είναι δυνατό να επανέλθει, αντίκειται στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και απέχει πολύ λίγο από την εξαναγκαστική θεραπεία και την απάνθρωπη – ατιμωτική μεταχείριση. Ο ανήμπορος άνθρωπος καθίσταται μέσο για την επίτευξη γενικότερων σκοπών του δικαίου, χάνοντας έτσι το τελευταίο του δικαίωμα να πεθάνει με αξιοπρέπεια. Η λογική αυτή της έννομης τάξης είναι που προσκρούει στο άρ. 2 παρ. 1 του Σ για την ανθρώπινη αξία¹⁴⁹, και όχι η βούληση του ασθενούς να θέσει τέρμα στη ζωή του¹⁵⁰. Η άποψη αυτή –κατά την οποία στο δικαίωμα στη ζωή συμπεριλαμβάνεται και το δικαίωμα αυτοδιαθέσεώς της από το φορέα της- κερδίζει συνεχώς έδαφος¹⁵¹. Σύμφωνα με τον Π. Δαγτόγλου το Σ. δεν απαγορεύει την ευθανασία, αλλά επιτρέπει στον κοινό νομοθέτη, αφού λάβει υπ' όψιν του το κοινό περί δικαίου αίσθημα, να αποφασίσει αν και με ποιους όρους θα είναι νόμιμη η ευθανασία¹⁵².

Οι κίνδυνοι, τέλος, κατάχρησης της τελευταίας επιθυμίας του ασθενούς θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με την εξειδίκευση από το νόμο των ειδικών προϋποθέσεων που απαιτούνται για να είναι αυτή έγκυρη, καθώς και με την παροχή των κατάλληλων εγγυήσεων για τη διατύπωσή της.

¹⁴⁸ Αποτελεί αυτονόητη προϋπόθεση η ύπαρξη γνήσιου και σταθερού αιτήματος του ασθενούς.

¹⁴⁹ «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν είναι δυνατή χωρίς την αναγνώριση προσωπικής κυριαρχίας». Βλ. Feinberg Joel, «Harm to Self», εκδ. Oxford University Press, New York, 1986, σελ. 354.

¹⁵⁰ Βλ. Τσαϊτουρίδης Χρήστος, άρ. «Η Ευθανασία ως Συνταγματικό Δικαίωμα του Ασθενούς», ό.π., σελ. 398.

¹⁵¹ Ήδη από το 1988 είχε διατυπωθεί στην Ελλάδα η άποψη πως «το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας ή αυτοδιαθέσεως της ζωής αυτού που έχει ικανότητα πνευματική και να αποφασίζει ελεύθερα είναι μεγαλύτερης σπουδαιότητας από οποιοδήποτε άλλο αγαθό». Βλ. Καράμπελας Δ. Λάμπρος, άρ. «Η Σημασία και η Αξία της Συναίνεσης στην Ιατρική Πράξη», ό.π., σελ. 343.

¹⁵² Βλ. Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α'», ό.π., σελ. 170.

Κεφάλαιο 6^ο

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΥΡΕΣΗΣ ΕΝΟΣ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ

6.1. Συμπεράσματα

Το αίτημα της ουσιαστικής προστασίας της αξίας, της προσωπικότητας και της ιδιωτικότητας¹⁵³ του κάθε ανθρώπου αποτέλεσε το εφαλτήριο για την εξέταση της περίπτωσης που ο ίδιος ο φορέας των παραπάνω δικαιωμάτων δε θέλει να τα ασκήσει. Για το λόγο αυτό, όπως ήδη εξετάστηκε, υιοθετήθηκε καταρχήν η αρχή του ανεπίτρεπτου της γενικής για το μέλλον παραιτήσεως που ξεκίνησε από τη Γερμανία και υιοθετήθηκε αρχικά και από την ελληνική θεωρία.

Η απόλυτη, ωστόσο, υιοθέτηση της παραπάνω αρχής φθάνει να συγκρούεται με το ίδιο το προστατευόμενο δικαίωμα του ατόμου να διαμορφώσει τη δική του προσωπικότητα και να λειτουργεί αυτόνομα, γιατί τον εξαναγκάζει να ασκεί σε κάθε πτυχή της ζωής του τα δικαιώματά του αυτά. Αυτός είναι ο λόγος που γίνεται καταρχήν επιτρεπτή η συναίνεση σε επί μέρους προσβολές, τοποθετημένες τοπικά και χρονικά, ώστε να μπορεί ο φορέας να διαμορφώνει, κατά τη βούλησή του, την προσωπικότητά του, ασκώντας ή όχι, τα επί μέρους δικαιώματα που του παρέχει ο νόμος και αποτελούν υλοποίηση των θεμελιωδών διατάξεων του Σ.

Έτσι ναι μεν γίνεται δεκτό ότι είναι ανεπίτρεπτο ένα άτομο να παραιτηθεί για το μέλλον από το δικαίωμά του στο ιδιωτικό βίο, μετατρέποντας τον εαυτό του σε αντικείμενο συνεχούς δημόσιας διαπόμπευσης και εκμετάλλευσης, μπορεί, όμως, να συναινέσει, για παράδειγμα, στο αίτημα ενός τηλεοπτικού σταθμού να δημοσιοποιηθεί μια συγκεκριμένη πτυχή της ιδιωτικής του ζωής που λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα συγκεκριμένο χωρόχρονο.

Η απαγόρευση της γενικής παραίτησης και το επιτρεπτό της συγκατάθεσης σε επί μέρους παραβιάσεις βρίσκει εφαρμογή στους επί μέρους τρεις τομείς που εξετάστηκαν. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα και την ιδιωτικότητα υλοποιείται μέσα από ένα συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο. Επιτρεπτή, υπό αυστηρούς όρους, είναι η συναίνεση του υποκειμένου για την επεξεργασία προσωπικών του δεδομένων, καθοριστική η βούληση του ασθενούς για επεμβάσεις στη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα, ενώ νομική ισχύ έχει η συγκατάθεση του παθόντος σε συγκεκριμένες, περιοριστικά αναφερόμενες, ποινικώς κολάσιμες πράξεις εναντίον του. Στην

---

¹⁵³ Βλ. αναλυτικά Μαυριάς Γ. Κώστας, «*Το Συνταγματικό Δικαίωμα του Ιδιωτικού Βίου*», εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982.

τελευταία μάλιστα περίπτωση, η έκταση της ισχύος της συναίνεσης διαφέρει, ανάλογα με τη φύση των εγκλημάτων που διαπράττονται.

6.2. Προσπάθεια εύρεσης κριτηρίου

Το παραπάνω σχήμα, που έχει διαμορφωθεί από τη θεωρία, με βάση και τα νομοθετήματα, είναι σε γενικές γραμμές αποτελεσματικό. Λόγω της αποσπασματικότητας των διατάξεων του κοινού νομοθέτη, αλλά και των απεριόριστων μορφών προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων, παραμένει αναπάντητο το γενικό ερώτημα αν υπάρχει μια κατηγορία προσβολών, οι οποίες παρ' ότι συγκεκριμένες και τοποθετημένες χωροχρονικά, δεν μπορούν να δικαιολογηθούν, παρά τη συναίνεση του προσβαλλόμενου. Δεν είναι σαφές, δηλαδή, με ποιο κριτήριο θα κρίνεται κατά περίπτωση, αν και η 'συγκεκριμένη' συναίνεση, η οποία είναι γενικώς παραδεκτό ότι ανακαλείται οποτεδήποτε, είναι ανεπίτρεπτη και δεν έχει καμία απολύτως ισχύ, ο φορέας δηλαδή του δικαιώματος εξακολουθεί να προστατεύεται.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω¹⁵⁴, ένα κριτήριο θα μπορούσε να είναι το δημόσιο συμφέρον. Σκοπός της ύπαρξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν είναι μόνο η προστασία του κάθε ατόμου μεμονωμένα, αλλά και το γενικότερο δημόσιο συμφέρον¹⁵⁵. Η έννοια, όμως, αυτή, παρά τη συνταγματική της θεμελίωση, έχει υποστεί ισχυρή κριτική¹⁵⁶, ως υπερβολικά αόριστη και ενδεχομένως επικίνδυνη. Ανεπαρκής και ο γενικός κοινωνικός περιορισμός¹⁵⁷, ο οποίος απαιτεί άμεση και σπουδαία βλάβη στο κοινωνικό σύνολο. Η κατάφορη προσβολή θεμελιώδους δικαιώματος ενός ατόμου δε συνεπάγεται βλάβη για το κοινωνικό σύνολο. Προτεραιότητα έχει το άτομο και τα συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα δεν έχουν χάσει, όπως καταδείχθηκε, τον 'ατομικιστικό' τους χαρακτήρα.

Ένα τρίτο κριτήριο είναι τα χρηστά ήθη¹⁵⁸, αόριστη νομική έννοια που χρησιμοποιεί, κυρίως, το αστικό δίκαιο, αναφέρεται όμως και στο Σ. (άρ. 5 παρ. 1, άρ. 13 παρ. 2 εδ. 2, άρ. 93 παρ. 2). Πρέπει, ωστόσο, η επίκλησή της να γίνεται με

¹⁵⁴ Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 2.2. & 2.3.1.

¹⁵⁵ Βλ. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, «Συνταγματικά Δικαιώματα», τόμος 3^{ος}, ό.π., σελ. 70επ.

¹⁵⁶ Βλ. το σχετικό προβληματισμό Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α'», ό.π., σελ. 146επ.

¹⁵⁷ Βλ. Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α'», ό.π., σελ. 118επ.

¹⁵⁸ Βλ. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, «Συνταγματικά Δικαιώματα», τόμος 3^{ος}, ό.π., σελ. 63 - 4.

ιδιαίτερη προσοχή, σε διαφορετική περίπτωση, υπάρχει κίνδυνος ανασφάλειας δικαίου ή αυθαιρεσίας του δικαστή. Άλλωστε τα χρηστά ήθη είναι *‘οι ιδέες του εκάστοτε κατά τη γενική αντίληψη χρηστού και σώφρονα σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου’*¹⁵⁹. Πρόκειται για μία ρήτρα, ιδιαίτερα ρευστή, που σχετίζεται με τις αντιλήψεις σε επιμέρους ζητήματα και χρησιμοποιείται συχνά από τον κλάδο του Αστικού Δίκαιου. Δύσκολα θα εξυπηρετούσε ως κριτήριο για το ανεπίτρεπτο της συναίνεσης σε κατ’ εξαίρεση κατάφορες προσβολές θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων.

6.3. Η Αξία του ανθρώπου ως κριτήριο

Ένα από τα πιθανά κριτήρια που εξέτασε η θεωρία ήταν η αξιοπρέπεια του ανθρώπου¹⁶⁰. Η συναίνεση του φορέα για την παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματός του είναι επιτρεπτή έως εκείνο το σημείο που προσβάλλεται η αξιοπρέπεια¹⁶¹ του, οπότε και η έννομη τάξη έχει πλέον υποχρέωση να παρέμβει για να διασφαλίσει το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, επιταγή που δεν αποτελεί απλά ένα δικαίωμα για το φορέα ή μια υποχρέωση για την πολιτεία, αλλά ανάγεται σε βασική μορφή, σε μέρος του πυρήνα, του ίδιου του πολιτεύματος¹⁶². Άλλωστε, η διάταξη του άρ. 2 παρ. 1 του Σ. (που συμπεριλαμβάνεται στις διατάξεις για τη μορφή του πολιτεύματος) χαρακτηρίζεται και ως *‘μητρικό θεμελιώδες δικαίωμα’*¹⁶³. Η νομικά πλήρως δεσμευτική αυτή διάταξη, είναι βέβαια γενική, αλλά παραμένει το ύστατο προστατευτικό πλέγμα για τον άνθρωπο. Έχει τη δυνατότητα να συμπεριλάβει νέες μορφές προσβολής που δεν υπήρχαν στο παρελθόν, όπως για παράδειγμα η δημόσια διαπόμπευση στην παγκόσμια κοινότητα από ηλεκτρονικό μέσο

¹⁵⁹ Βλ. σκέψεις σχετικά με το περιεχόμενο των χρηστών ηθών και τους κινδύνους χρησιμοποίησης της ρήτρας: Δωρής Φίλιππος, *«Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο»*, Α΄ τεύχος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991, σελ. 73 – 75.

¹⁶⁰ Η νομική επιστήμη εξέτασε αυτή τη περίπτωση τόσο στο πλαίσιο του μη επιτρεπτού της παραίτησης (Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 2.2.) όσο και στο πλαίσιο των ειδικότερων ζητημάτων της συγκατάθεσης, κατά την εξέταση της συναίνεσης του ασθενούς, των ορίων της βούλησης για ευθανασία (Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 5.5.) αλλά και της συναίνεσης, γενικότερα, του παθόντος στο ποινικό δίκαιο.

¹⁶¹ Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου έχει κυρίως κοινωνική διάσταση και είναι μια πτυχή της ανθρώπινης αξίας που είναι ευρύτερη έννοια.

¹⁶² Δεν αποτελεί, όμως, απλή πολιτική διακήρυξη, αλλά απαραίτητο όρο για την ερμηνεία των υπολοίπων διατάξεων. Είναι θετικός κανόνας δικαίου. Βλ. Μαυριάς Γ. Κώστας, *«Το Συνταγματικό Δικαίωμα του Ιδιωτικού Βίου»*, ό.π., σελ. 189επ.

¹⁶³ Βλ. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, *«Συνταγματικά Δικαιώματα»*, τόμος 3^{ος}, ο.π., σελ. 102.

ενημέρωσης, ενώ το κύρος που της έχει προσδοθεί είναι σύμφωνο με το αίτημα, το κριτήριο που θα βρεθεί για να κρίνει το επιτρεπτό της συναίνεσης να μην εξαντλείται σε επί μέρους ζητήματα, αλλά να καλύπτει τις κατάφορες προσβολές.

Η αξία του ανθρώπου είναι ο απαραβίαστος πυρήνας της προσωπικότητάς του ως φυσικού υποκειμένου δικαίου, διακρίνοντας τον τόσο από τα άλογα όντα όσο και από τα αντικείμενα δικαίου¹⁶⁴. Αποτρέπει, δηλαδή, τον υποβιβασμό του προσώπου¹⁶⁵. Ήδη η θεωρία τείνει να συμφωνήσει πως η αξία του ανθρώπου αποτελεί το ύστατο όριο οποιουδήποτε περιορισμού που τίθεται στην άσκηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων¹⁶⁶. Η επιταγή που καθιερώνεται στο άρ. 2 παρ. 1 του Σ. αποτελεί την κατάλληλη κατευθυντήρια αρχή του νομοθέτη και του εφαρμοστή του δικαίου, η οποία θα πρέπει να χρησιμοποιείται επικουρικά¹⁶⁷.

Παρά το γεγονός ότι η αξία του ανθρώπου είναι μια έννοια με αμφισβητούμενο και δύσκολο προσδιορισμό περιεχόμενο¹⁶⁸, έχει αρκετά πλεονεκτήματα ως κριτήριο για να αποφασισθεί ad hoc αν έχει νομική ισχύ η συγκατάθεση του φορέα, σε κατάφορη παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος. Αποτελεί τον ύστατο περιορισμό των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων, κατοχυρώνεται ως πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, περιβάλλεται από το απαιτούμενο κύρος, ώστε να ενεργοποιείται μόνο σε περίπτωση ακραίων παραβιάσεων και μπορεί να καλύψει νέες μορφές προσβολής που προκύπτουν, κυρίως, από τις τεχνολογικές εξελίξεις.

Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η μέχρι στιγμής νομολογία¹⁶⁹, παρ' ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ή δε θεμελιώνει επαρκώς τη θέση σε ισχύ της διάταξης του άρ. 2 παρ. 1 ή την επικαλείται παράλληλα με το άρ. 5 παρ. 1 του δικαιώματος στην προσωπικότητα, χωρίς να επισημαίνει τον ακριβή ρόλο των δυο διατάξεων στη νομική θεμελίωση.

¹⁶⁴ Σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο στην αξία του ανθρώπου περιλαμβάνεται πρωτίστως «η ανθρώπινη προσωπικότητα ως εσωτερικό συναίσθημα τιμής και ως κοινωνική αναγνώριση υπόληψης». Βλ. απ. Α.Π. 40/1198, Ολ., περ. ΤοΣ, 1999, σελ. 103.

¹⁶⁵ Βλ. Χρυσόγονος Χ. Κώστας, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», 2^η Έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002, σελ. 110.

¹⁶⁶ Βλ. Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Β'», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991, σελ. 1135επ και ιδίως 1141.

¹⁶⁷ Βλ. Μαυριάς Γ. Κώστας, «Το Συνταγματικό Δικαίωμα του Ιδιωτικού Βίου», ό.π., σελ. 191.

¹⁶⁸ Γίνονται μεθοδευμένες προσπάθειες να προσδιοριστεί το περιεχόμενο της αξίας του ανθρώπου. Έχουν διατυπωθεί κυρίως τρεις θεωρίες. Βλ. αναλυτικά Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ., ό.π., σελ. 275επ. και ιδίως 278επ.

¹⁶⁹ Βλ. στην παρούσα εργασία κεφ. 8 ή στα προηγούμενα κεφάλαια, όπου υπάρχει ανάλυση αποφάσεων (εκεί επισημαίνεται και αναλύεται η αναφορά στην αξία του ανθρώπου).

6.4. Επίλογος

Το κριτήριο της αξίας του ανθρώπου δείχνει να μπορεί να επιλύσει αποτελεσματικά τα ανακύπτοντα ζητήματα, θέτοντας σε ισχύ αρχή, σύμφωνα με την οποία *‘η συναίνεση είναι σε κάθε περίπτωση ανίσχυρη, όταν η προσβολή προσκρούει στον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας του συγκεκριμένου προσώπου’*. Η αρχή αυτή σέβεται το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του προσώπου και ανάπτυξης της προσωπικότητάς του και, παράλληλα, υλοποιεί την υποχρέωση της πολιτείας να εξασφαλίζει ένα *minimum* προστασίας όλων των φυσικών υποκειμένων δικαίου από κατάφορες προσβολές που στρέφονται κατά του πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης και αξιοπρέπειας.

Έτσι, τα συνταγματικώς προστατευόμενα θεμελιώδη δικαιώματα θα μπορούν να παρέχουν αποτελεσματική προστασία, χωρίς να εμποδίζουν το άτομο να προχωρήσει σε *‘ηθικές εκπτώσεις’* με τις ενέργειές του και χωρίς η συγκατάθεσή να θίγει την αξία του ως υποκειμένου δικαίου. Θα έχει τη δυνατότητα να μετάσχει σε εκπομπές που θα προβάλλουν την ιδιωτική του ζωή, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα ανά πάσα στιγμή να προσφύγει σε μέρος μη ορατό ή να αποχωρήσει, χωρίς καμία απολύτως διατύπωση. Θα μπορεί να μετέχει σε εκπομπή ευρέσεως εργασίας, χωρίς όμως να υποχρεώνεται, προκειμένου να λάβει μια θέση εργασίας, να αυτό-εξευτελίζεται δημόσια.

Τα προσωπικά του δεδομένα θα μπορούν να γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας με τη συναίνεσή του, εκτός αν η χρησιμοποίησή τους θίγει τον πυρήνα της προσωπικότητάς του. Τέλος, ο ασθενής που αργοπεθαίνει με αφόρητο πόνο θα έχει τη δυνατότητα για έναν αξιοπρεπή θάνατο, γιατί η παράταση αυτή της ζωής του, είναι ακριβώς που προσκρούει στην αξία του ανθρώπου και έρχεται σε αντίθεση με το άρ. 2 παρ. 1 του Σ και όχι η τελευταία βούλησή του.

A.Σ.

Κεφάλαιο 7^ο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

7.1. Βιβλία – Συγγράμματα Ελληνικά

- Ανδρουλάκης Κ. Νικόλαος, «Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος», εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000.
- Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», έκδοση Β', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997.
- Γέροντας Απόστολος, «Η Προστασία του Πολίτη από την Ηλεκτρονική Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002.
- Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Α'», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991.
- Δαγτόγλου Δ. Π., «Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα Β'», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991.
- Δημητρόπουλος Γ. Ανδρ., «Η Συνταγματική Προστασία του Ανθρώπου από την Ιδιωτική Εξουσία», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981.
- Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, «Συνταγματικά Δικαιώματα», τόμος 3^{ος}, Ι' έκδοση, Αθήνα, 2004.
- Δημητρόπουλος Γ. Ανδρ., «Τα Αμυντικά Δικαιώματα του Ανθρώπου και η Μεταβολή της Έννομης Τάξεως», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981.
- Δωρής Φίλιππος, «Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο», Α' τεύχος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991.
- Κατσαντώνης Η. Αλέξανδρος, διατριβή «Η Συναίνεσις του Παθόντος εν τω Ποινικό Δικαίω», Αθήνα, 1957.
- Μάνεσης Ι. Αριστόβουλος, «Συνταγματικά Δικαιώματα: Ατομικές Ελευθερίες Α'», έκδοση Δ', εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1982.
- Μαυριάς Γ. Κώστας, «Το Συνταγματικό Δικαίωμα του Ιδιωτικού Βίου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982.
- Μήτρου Λίλιαν, «Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
- Ράϊκος Γ. Αθανάσιος, «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου: Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα», τόμος Β', τεύχος Α', έκδοση 3^η, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1984.

- Σπυριδάκης Ιωάννης, «Γενικές Αρχές», 1985.
- Τσάτσος Θ. Δημήτρης, «Συνταγματικό Δίκαιο Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα», Ι Γενικό Μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987.
- Χρυσόγονος Χ. Κώστας, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», 2^η Έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002.

7.2. Βιβλία – Συγγράμματα Ξενόγλωσσα

- Feinberg Joel, «*Harm to Self*», εκδ. Oxford University Press, New York, 1986.
- Jellinek George, «*System der Subjektiven Oeffentlichen Rechte*», 1964.
- Maunz Theodor, «*Deutsches Staatsrecht: e. Studienbuch*», εκδ. Beck, München, 1978.
- Mill S. J., «*On Liberty*», London, 1859.
- Veatch M. Robert, «*Abandoning Informed Consent*», *Bioethics: An Anthology*, επιμ. Kuhse H. και Singer P., εκδ. Blackwell, Oxford, 2000.

7.3. Άρθρα Ελληνικά

- ❖ Δάλλα – Βοργία Π., άρ. «*Μία Παρουσίαση της Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειας του Ανθρώπου σε Σχέση με την Εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής*», περ. ΝοΒ, Α', 1999, σελ. 873επ.
- ❖ Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, γνωμ. «*Εισήγηση 'για τη Συλλογή και Διαχείριση των Γενετικών Δεδομένων'*», περ. ΤοΣ, 5, 2002, σελ. 799επ.
- ❖ Ζέπος Ι. Παν., άρ. «*Η Ευθύνη του Ιατρού*», περ. ΝοΒ, τεύχος 1, 1973, σελ. 1επ.
- ❖ Ηλιάδου Αικατερίνη, άρ. «*Βιοϊατρική και Ανθρώπινα Δικαιώματα: Παρατηρήσεις με Αφορμή τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Βιοϊατρική*», περ. ΤοΣ, 2, 2000, 257επ.
- ❖ Καράμπελας Δ. Λάμπρος, άρ. «*Η Σημασία και η Αξία της Συναίνεσης στην Ιατρική Πράξη*», περ. ΠοινΧρον, ΛΗ', 1988, σελ. 337επ.
- ❖ Κασιμάτης Γ., άρ. «*Το Ζήτημα της 'Τριτενέργειας' των Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων*», περ. ΤοΣ, 1981, σελ. 1επ.

- ❖ Κατράνης Αλ., άρ. «*Η Θεωρία της Τριτενέργειας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*», περ. ΤοΣ, 1978, σελ. 237επ.
- ❖ Μανιτάκης Αντώνης, άρ. «*Βιοηθική και Σύνταγμα*», περ. ΤοΣ, 26, 2000, σελ. 235επ.
- ❖ Μανιτάκης Αντώνης, άρ. «*Τα Δικαιώματα του Ψυχασθενούς: Δικαιώματα ενός Προσώπου στην Ελευθερία ή Δικαιώματα ενός Ασθενούς στην Υγεία*», περ. ΤοΣ, 1, 1998, σελ. 23επ.
- ❖ Μαρκεζίνη Κατερίνα, άρ. «*Η Έννοια της Συγκατάθεσης ως Έκφραση Αυτονομίας του Ασθενούς*», περ. Επ&Κοιν, τεύχος 8-9, 2002, σελ. 63επ.
- ❖ Σταθόπουλος Μιχάλης, άρ. «*Η Χρήση Προσωπικών Δεδομένων και η Διαπάλη Μεταξύ Ελευθεριών των Κατόχων τους και Ελευθεριών των Υποκειμένων τους*», περ. ΝοΒ, τόμος 48, τεύχος 1^ο, Ιανουάριος 2000, σελ. 1επ.
- ❖ Τουντόπουλος Δ. Βασίλειος, άρ. «*Σκέψεις Σχετικά με την Απόφαση 92/2001 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα*», περ. ΤοΣ, 6, 2001, σελ. 1375επ.
- ❖ Τουντόπουλος Δ. Βασίλειος, άρ. «*Το Δικαίωμα Αντίρρησης του Υποκειμένου των Δεδομένων*», περ. ΤοΣ, 1, 1999, σελ. 21επ.
- ❖ Τσαϊτουρίδης Χρήστος, άρ. «*Η Ευθανασία ως Συνταγματικό Δικαίωμα του Ασθενούς*», περ. ΤοΣ, 3, 2002, σελ. 377επ.
- ❖ Τσάτσος Θ. Δ. – Σκουρής Β. – Σπυρόπουλος Φ., γνwm. «*Ελευθερία του Τύπου και Προστασία του Ατόμου από την Επεξεργασία Προσωπικών Πληροφοριών*», περ. ΤοΣ, 1998, σελ. 497επ.

7.4. Ιστοσελίδες

- www.lawnet.gr
- www.parliament.gr
- www.esr.gr
- www.dpa.gr
- www.synigoros.gr
- lawdb.intrasoftnet.com

Κεφάλαιο 8^ο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

8.1. Απ. Ε.Σ.Ρ. 79/4/10.7.1997

ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

Αριθμός Απόφασης: 79/4/10.7.1997

Υπόθεση 'Εξευτελισμός 'στον αέρα''

Στη συνεδρίασή του αυτή ασχολήθηκε για τρίτη κατά σειρά συνέχεια με την υπόθεση της εκπομπής του Τ/Ο σταθμού ..., με γενικό τίτλο «...», που παρουσιάστηκε στις .../.../1997 από την δημοσιογράφο και παρουσιάστρια της εκπομπής ... και είχε ως θέμα την τραγική ιστορία μιας ανήλικης κοπέλας που, κατά την εκπομπή, εκακοποιείτο σεξουαλικά από τον πατέρα της.

Η υπόθεση έφθασε ενώπιον του Συμβουλίου μετά από σχετική επιστολή με αριθ. πρωτ. ... του Υπουργού Τύπου και Μ.Μ.Ε. κ. Δημ. Ρέππα που έλαβε αριθμ. πρωτ. εισερχομένου εγγράφου ....

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης ζήτησε, σύμφωνα με το νόμο, τη βιντεοκασέτα της εκπομπής από τον εγκαλούμενο Τ/Ο σταθμό, η οποία και απεστάλη και προσκάλεσε στην συνεδρίασή του, στις 3.7.97, με βάση το άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος και το άρθρο 4 παρ. 1 περ. γ) του Ν. 2328/95, τον εκπρόσωπο του σταθμού. Την ταινία είδε το Ε.Σ.Ρ. κατά την τακτική συνεδρίασή του στις 3.7.97, δόθηκε δε ακολούθως η δυνατότητα στα μέλη του να τη δουν και ατομικώς στα γραφεία του Συμβουλίου. Κατά την ίδια συνεδρίαση είχε κληθεί και ο εκπρόσωπος της εταιρείας του Τ/Ο σταθμού, ο οποίος, όμως, ζήτησε με επιστολή αναβολή της ακρόασής του, λόγω κωλύματος. Το Συμβούλιο, αφού αποδέχθηκε το αίτημα της αναβολής, όρισε έκτακτη συνεδρίαση για τις ..., κατά την οποία ήλθε ως εκπρόσωπος της εταιρείας ... ο κ. ..., συνοδευόμενος από το νομικό σύμβουλο της εταιρείας κ. ... και τη δικηγόρο κ. ...

Το Ε.Σ.Ρ., αφού άκουσε τους εκπροσώπους της εταιρείας και συζήτησε μαζί τους την υπόθεση, έδωσε προθεσμία 48 ωρών για να καταθέσουν και γραπτώς τις απόψεις τους και ανέβαλε, μετά από σύντομη συζήτηση, την υπόθεση για σήμερα, στις .... 1997.

1. Τα πραγματικά στοιχεία που συνθέτουν την εκπομπή έχουν, περιληπτικώς, ως εξής:

Η εκπομπή είναι σκηνοθετημένη κατά τρόπο που να δημιουργεί την εντύπωση δικαστηρίου. Στη μέση της εκπεμπόμενης εικόνας στέκει η παρουσιάστρια - δημοσιογράφος και από το ένα μέρος και το άλλο κάθονται σε σειρές, δίνοντας την εντύπωση ενόρκων, διάφορα πρόσωπα, μεταξύ των οποίων και επιστήμονες (ένας νομικός, ψυχολόγοι κ.α.), οι οποίοι, όταν ερωτώνται από τη δημοσιογράφο, διατυπώνουν κρίσεις για τα πρόσωπα του θέματος της εκπομπής και για τις πράξεις τους. Κατά την έναρξη της εκπομπής η δημοσιογράφος προαναγγέλλει με δραματικό ύφος ότι πρόκειται για κατηγορία βιασμού κοριτσιού από τον πατέρα της. Τα πρόσωπα της εκπομπής είναι ο πατέρας, η μητέρα και το ανήλικο κορίτσι του, το οποίο είναι κάτω των 14 ετών, αναφέρεται δε και το δεύτερο παιδί του ζευγαριού -το αγόρι -.Τα πρόσωπα της οικογένειας παρουσιάζονται σε ολόκληρη την εκπομπή με καλυμμένο πρόσωπο, εκτός από κάποιες στιγμές που αφήνεται ακάλυπτο το πρόσωπο του πατέρα. Τα στοιχεία, όμως, των εικόνων της εκπομπής (σπίτι της οικογένειας, δρόμος, γειτονιά της επαρχιακής πόλης του ..., μαρτυρίες γειτόνων [... ..], μαρτυρία του Διευθυντή του Δημοτικού σχολείου του ανήλικου κοριτσιού κ. ... κ.α.) καθιστούσαν δυνατό τον προσδιορισμό της ταυτότητας των προσώπων.

Η «κατηγορία» για σεξουαλικές σχέσεις του πατέρα με το παιδί στηρίζεται σε μαγνητοσκοπημένες «μαρτυρίες» περιοίκων. Η πρώτη και διεξοδικότερη «μαρτυρία» μιας γυναίκας και του συζύγου της περιγράφει με μελανά χρώματα («σκηνή που με σόκαρε», «αφύσικες κινήσεις» του παιδιού κ.α.), «χειρονομίες» του πατέρα προς την κόρη του και κινήσεις ανταπόκρισης της τελευταίας, δίνει δε την εντύπωση ότι γίνονται πολύ περισσότερα. Από άλλες «μαρτυρίες», οι οποίες μιλούν για φήμες, εκμαιεύεται, τουλάχιστον σε δύο περιπτώσεις, από τους ερωτώμενους ο χαρακτηρισμός των σχέσεων πατέρα και ανήλικης κόρης με τη λέξη «βιασμός». Επίσης, αναφέρεται επανειλημμένως από μάρτυρες και παρουσιάστρια ότι η ανήλικη αφηγείται τις σχέσεις της με τον πατέρα της σαν να επρόκειτο για φυσιολογικές σχέσεις, χωρίς οποιαδήποτε ενόχληση, γι' αυτή δε τη συμπεριφορά γίνεται ολόκληρη συζήτηση ερμηνείας της με τους παρευρισκόμενους επιστήμονες. Ο πατέρας παρουσιάζεται από τους «μάρτυρες», με επιβεβαιώσεις ή αποδοχή των κρίσεων αυτών από τη δημοσιογράφο, ως πρόσωπο με «αναπηρία στο μυαλό», «με προβλήματα υγείας στο μυαλό», ως «ακαταλόγιστος», «άπλυτος», κ.τ.ό. Η μητέρα παρουσιάζεται ως τεμπέλα και ως γυναίκα που δεν εργάζεται και «που γυρίζει όλη την ημέρα», αδιαφορώντας για την οικογένειά της και το σπίτι της. Η όλη οικογένεια παρουσιάζεται ως εξαθλιωμένη, ως «προβληματική», με «βρώμικα παιδιά», ως «καθυστερημένοι άνθρωποι», ως «τραγική περίπτωση» κ.ά. Επίσης, παρουσιάζονται επιλεγμένες εικόνες από το εσωτερικό του σπιτιού, για να δείξουν την «αθλιότητα» διαβίωσης.

Παρουσιάζεται μαγνητοσκοπημένη «συνέντευξη» της δημοσιογράφου με τον πατέρα, ο οποίος ερωτάται με επιμονή να πει στοιχεία για την προσωπική και οικογενειακή του ζωή, όπως: κρίσεις για τη σύζυγό του, αν βίασε και ποιες σχέσεις έχει με την ανήλικη κόρη του κ.ά. Η εκπομπή περιέχει επίσης συνέντευξη από την ανήλικη κόρη, εκμαιεύοντας την απάντηση, ότι θέλει να φύγει και να πάει σε καλύτερο σπίτι.

Κατά τη διάρκεια της εκπομπής, η παρουσιάστρια-δημοσιογράφος έχει τηλεφωνική ανταπόκριση με το δάσκαλο των δύο παιδιών της οικογένειας, από τον οποίο εκμαιεύει δυσμενείς για τα παιδιά πληροφορίες, καθώς και με το Δήμαρχο ... (κ. ...) υποβάλλοντας την κρίση ότι δυσφημείται η πόλη από αυτά τα «γεγονότα».

Επανειλημμένως η δημοσιογράφος επικρίνει τις «αρμόδιες αρχές» και τις δικαστικές αρχές ότι δεν επιλαμβάνονται της υποθέσεως, ενώ συγχρόνως ανακοινώνει ότι έχει ασκηθεί ποινική δίωξη για ασελγείς πράξεις και έχει προσδιορισθεί η δικάσιμος.

Η παρουσιάστρια -δημοσιογράφος προαναγγέλλει επανειλημμένως ότι θα ακολουθήσουν συνταρακτικής σημασίας μαρτυρίες, διεγείροντας έτσι τη φαντασία των τηλεθεατών. Επίσης, με λέξεις και φράσεις κρίσης, αξιολόγησης και χαρακτηρισμούς πράξεων, όπως «βιασμός», «αιμομιξία», «φρικιαστική ιστορία», (το παιδί) «θύμα βιασμού», μαρτυρίες που «δεν αφήνουν αμφιβολία» για ό,τι γίνεται, ή που «όχι απλώς δείχνουν ότι απλώς κακοποιείται (η ανήλικη) ή παρενοχλείται σεξουαλικά αλλά κάτι παραπάνω», καθώς και με εικόνες, όπως την παρουσίαση της παρακείμενης εκκλησίας, κ.ά., προκαλεί μίσος και αγανάκτηση κατά του πατέρα κυρίως και προκαταλαμβάνει την ποινική δίκη στο αίσθημα του κοινού σε πανελλήνια κλίμακα, στο οποίο υποβάλλει την αποστολή ενός απέραντου δικαστηρίου. Την όλη εικόνα δραματοποιεί, επίσης, με το υπονοούμενο της εγκυμοσύνης της ανήλικης από τον πατέρα, όταν σε λίγο θα «έχει περίοδο» και την αναγγελία, σε κατάλληλη τηλεοπτικά στιγμή, των πορισμάτων διεθνούς συνεδρίου,

για τις χιλιάδες περιπτώσεις αιμομιξίας και άλλων σεξουαλικών παρενοχλήσεων παιδιών .

2. Το Ε.Σ.Ρ., αφού έλαβε υπόψη του τα προεκτεθέντα πραγματικά περιστατικά και το όλο περιεχόμενο της εκπομπής, όπως παρουσιάστηκε στην μαγνητοταινία που απέστειλε ο Τ/Ο σταθμός ... -η οποία μαγνητοταινία αποτελεί στοιχείο του φακέλου και αναπόσπαστο μέρος της αιτιολογίας της παρούσας απόφασης- για να λάβουν γνώση τα μέλη του Συμβουλίου, καθώς και τη συζήτηση των συνεδριάσεων της ...ης, ...ης και ...ης ... 1997. Έλαβε, επίσης, υπόψη του και τις εξηγήσεις και θέσεις που εξέφρασαν προφορικά και με το υπ' αριθμ. πρωτ. ... υπόμνημά τους οι εκπρόσωποι του εν λόγω τηλεοπτικού σταθμού, κατέληξε, μετά από εισήγηση του αναπληρωτή Προέδρου καθηγητή Αντώνη Μανιτάκη, στις ακόλουθες διαπιστώσεις και κρίσεις:

Η κρινόμενη τηλεοπτική εκπομπή εντάσσεται στο πλαίσιο τηλεοπτικών προγραμμάτων που ασχολούνται με θέματα γενικότερου κοινωνικού ενδιαφέροντος. Το θέμα της ημέρας ήταν ο βιασμός μιας ανήλικης θυγατέρας από τον πατέρα της σε μια κοινότητα του ... και δηλωμένος στόχος της εκπομπής η απομάκρυνση της ανήλικης με την παρέμβαση των αρμοδίων αρχών από το «νοσηρό» οικογενειακό περιβάλλον που ζούσε.

Για να στηρίξουν τους ισχυρισμούς τους οι υπεύθυνοι της εκπομπής πήραν συνεντεύξεις-μαρτυρίες από τους γείτονες και περίοικους και εκμαίευσαν απαντήσεις-περιγραφές «ανατριχιαστικές» και ενοχοποιητικές για τον πατέρα και άκρως προσβλητικές και περιφρονητικές για την προσωπικότητα, τη διανοητική του κατάσταση και την αξιοπρέπεια όλων των μελών της οικογένειας.

Παρουσιάστηκε συνέντευξη με την ανήλικη θυγατέρα, χωρίς τη συγκατάθεση των γονέων της. Η εικόνα που αναδυόταν για την ανήλικη ήταν εξαιρετικά υποτιμητική και βλαπτική για την προσωπικότητά της και η τυχόν παρακολούθηση της εκπομπής από την ίδια, την ημέρα της μετάδοσής της ή μελλοντικά, θα της προξενούσε αναμφίβολα οδύνη και ίσως ανεπανόρθωτη ψυχική βλάβη. Από τις ερωταπαντήσεις δημιουργούνταν στο κοινό αμφιβολίες αν η μικρή είχε πλήρη συνείδηση των πραττομένων ή λεγομένων της.

Το ίδιο αδιάκριτες, ανακριτικού χαρακτήρα, ενοχοποιητικές για τον ίδιο και άκρως προσβλητικές και βλαπτικές για την αξιοπρέπεια και προσωπικότητά του ήταν και οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στη συνέντευξη με τον πατέρα, ο οποίος εκβιαζόταν ουσιαστικά να ομολογήσει το «έγκλημά» του. Οι καταγγελίες, οι περιγραφές και τα σχόλια για τον πατέρα ήταν εξοργιστικά μονομερή και προκατειλημμένα εναντίον του. Το ίδιο προσβλητικές αναφορές έγιναν και στη μητέρα της κόρης.

Το καταγγελλόμενο γεγονός παρουσιάστηκε ή περιγράφηκε με αδιάκριτες και προκλητικές έως ανατριχιαστικές λεπτομέρειες, αλλά και σχολιάστηκε με τρόπο μονομερή, χωρίς την τήρηση των στοιχειωδών κανόνων αντικειμενικότητας και διερεύνησης της αλήθειας. Η παρουσίαση των γεγονότων ήταν τέτοια ώστε δεν έμενε αμφιβολία για την ακρίβεια των καταγγελλομένων, ούτε βέβαια για την ενοχή του «βιαστή» πατέρα.

Η περιγραφή με εικόνες του σπιτιού και ο σχολιασμός της εν γένει άθλιας οικογενειακής κατάστασης και των σχέσεων των μελών της οικογένειας έγινε με τρόπο που διέσυρε δημόσια και μάλιστα στο πανελλήνιο την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή των θιγομένων. Ο δημόσιος αυτός διασυρμός της οικογένειας ήταν τόσο έντονος, ώστε έπαιρνε το χαρακτήρα δημόσιας διαπόμπευσης και θα μπορούσε

να παρομοιαστεί με τηλεοπτικό λιθοβολισμό. Εικόνες και περιγραφές προκαλούσαν το δημόσιο αίσθημα και δημιουργούσαν εσκεμμένα αισθήματα ανησυχίας και ανασφάλειας, αλλά κυρίως αισθήματα απέχθειας και αποστροφής, έστρεφαν μάλιστα μέρος του κοινού εναντίον των θιγομένων, ενθαρρύνοντας έτσι τον εξευτελισμό και εντείνοντας την κοινωνική απομόνωσή τους. Ο δημόσιος αυτός στιγματισμός της οικογένειας είχε το χαρακτήρα της δυσμενούς διάκρισης σε βάρος της, οδηγώντας τα μέλη της στην κοινωνική αποξένωση με βάση την αναπηρία ή την ψυχική ασθένεια από την οποία ενδεχομένως έπασχαν .

Ο πόνος και η ντροπή που προκλήθηκαν στον πατέρα από τη συνέντευξη και από το δημόσιο στιγματισμό του ήταν τέτοιοι, ώστε ο ίδιος προτίμησε, λίγη ώρα πριν από την παρουσίαση της κρινόμενης εκπομπής, το θάνατο από τη δημόσια διαπόμπευση, γεγονός που αποδεικνύει ότι τιμή και αξιοπρέπεια, αλλά και συνείδηση διαθέτουν και οι ψυχικά πάσχοντες.

Ακόμη και αν γινόταν δεκτό, όπως ισχυρίστηκαν οι εκπρόσωποι του σταθμού κατά την ακρόαση και στο γραπτό υπόμνημά τους, ότι στις προθέσεις των υπευθύνων και οργανωτών της εκπομπής ήταν η προστασία της ανηλίκου, η απομάκρυνσή της από το νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον και η καταγγελία της ολιγορίας των αρμοδίων αρχών, καθώς και η έντονη κριτική της αδράνειας και αδιαφορίας τους, και πάλι το αποτέλεσμα της εκπομπής ήταν τέτοιο, που όχι μόνον η προστασία της ανηλίκου δεν επιτεύχθηκε, αλλά προξενήθηκε ανεπανόρθωτη βλάβη στην ελεύθερη και υγιή ανάπτυξη της προσωπικότητάς της. Η εκπομπή εκμεταλλεύθηκε κατά τρόπο κυνικό την αναπηρία, τη δυστυχία και, κυρίως, την ανικανότητα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, ανθρώπων φτωχών και με ψυχικά προβλήματα, προβάλλοντας τον πόνο και τη δυστυχία των «άλλων» προς τέρψη των τηλεθεατών και αδιαφορώντας για τη βλάβη, που τυχόν προξενείται στην ανήλικη και στην αξιοπρέπεια μιας οικογένειας. Αλλά και αν ακόμη δεν συνέτρεχε τέτοια πρόθεση εκμετάλλευσης, η επίκληση, στην προκειμένη περίπτωση, ενός σκοπού γενικότερου συμφέροντος (κριτική των αρχών, γνωστοποίηση ενός κοινωνικού προβλήματος) δεν μπορούσε να δικαιολογήσει τόσο κραυγαλέα προσβολή των αγαθών της προστασίας της προσωπικότητας της ανηλίκου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μελών μιας οικογένειας.

Θα πρέπει τέλος να καυτηριαστεί το γεγονός ότι στο δημόσιο διασυρμό συνέπραξαν και μέλη επαγγελματικών οργανώσεων, τα οποία εισέφεραν την «επιστημονική» τους γνώση και κατέθεσαν τη γνώμη του «ειδικού», επικαλούμενα αντιδεδοντολογικά την επαγγελματική τους ιδιότητα (δικηγορική ή εκείνη του ψυχολόγου).

Οι συντελεστές της εκπομπής εμφανίστηκαν να αναλαμβάνουν και να ασκούν αυτόκλητα, τηλεοπτική αδεία, ρόλο και ευθύνες κοινωνικού λειτουργού, υποκαθιστώντας τη δικαιοσύνη στο έργο της και επιτελώντας οι ίδιοι το έργο της δικαστικής προστασίας, καταργώντας έτσι αρχές και διαδικασίες, τυπικές και αυστηρές, εγγυήσεις θεμελιώδεις ενός κράτους δικαίου. Αξιοσημείωτο είναι ακόμη το γεγονός ότι εκκρεμούσε δίκη για την προστασία του παιδιού. Η συμβολική αυτή περιφρόνηση της σημασίας και της λειτουργίας της δικαιοσύνης και άλλων δημόσιων αρχών που δρουν στο πλαίσιο μιας δικαιοκρατικά οργανωμένης εξουσίας, αποτελεί βάνανυση και επικίνδυνη περιφρόνηση βασικών κατακτήσεων του νομικού πολιτισμού μας.

Φορέας αξιοπρέπειας και αξίωσης σεβασμού της τιμής και της προσωπικότητάς του, καθώς και της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής είναι κάθε πρόσωπο, είτε έχει, είτε δεν έχει συνείδηση τωνπραττομένων, είτε είναι εγκληματίας

ή ψυχικά πάσχων. Η προστασία των δημόσιων αυτών αγαθών και θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τη συναίνεση των θιγομένων, ούτε είναι επιδεκτική παραίτησης, εκχώρησης ή απαλλοτρίωσης. Πρόκειται για πρωταρχικής σημασίας συνταγματικά δικαιώματα.

3. Το Ε.Σ.Ρ. κατέληξε μετά από συζήτηση ομόφωνα ότι τα τηλεοπτικά περιστατικά που περιγράφηκαν συνιστούσαν κατάφωρη προσβολή δικαιωμάτων και αγαθών, που προστατεύονται ειδικά και προσδιορισμένα από την κείμενη νομοθεσία, από διεθνή κείμενα, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (άρθ. 16), από Κώδικες Δεοντολογίας και από το Σύνταγμα. Και αν ακόμη οι προσβολές αυτές δεν είχαν εξειδικευτεί σε παραβάσεις συγκεκριμένων δεοντολογικών κανόνων και πάλι η προσβολή θα έπρεπε να θεωρηθεί ηθικά και νομικά κατακριτέα και κολάσιμη, διότι η υποχρέωση σεβασμού από τον καθένα των θεμελιωδών δικαιωμάτων απορρέει ευθέως και άμεσα, ως πολιτισμικό κεκτημένο και αυτονόητη αρχή του νομικού μας πολιτισμού, από το Σύνταγμα.

Απορρέει ειδικότερα:

α) από το άρθρο 2 παρ. ΙΣ που προστατεύει την αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου, την οποία τάσσει στην προμετωπίδα των συνταγματικών διατάξεων, ανάγοντας το σεβασμό της σε πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.

β) από το άρθρο 5 παρ. ΙΣ που προστατεύει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθένα εφ' όσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και,

γ) από το άρθρο 9 που θεωρεί απαραβίαστη την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του καθένα.

Με την υποχρέωση σεβασμού τους βαρύνονται άρα όχι μόνον το Κράτος και όσοι ασκούν λειτουργία υπαγόμενοι στο φάσμα των κλασσικών κρατικών εξουσιών, αλλά και φυσικά ή νομικά πρόσωπα, που δρουν ως «ιδιώτες», εφόσον και καθό μέτρο η δράση τους δεν αναλύεται απλώς σε ιδιωτικές ενέργειες και σχέσεις προς συγκεκριμένα πρόσωπα, αλλά επιδρά άμεσα στη δημόσια σφαίρα. Αυτό συμβαίνει ιδίως όταν οι ενέργειες αυτές απευθύνονται ανοικτά σ' έναν αόριστο αριθμό πολιτών, επηρεάζοντας άμεσα ή έμμεσα την άσκηση δημοσίων δικαιωμάτων και την ανάπτυξη ευχερειών και εκφάνσεων της προσωπικότητάς τους. Τέτοιοι είναι ασφαλώς οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί, οι οποίοι, αν και οργανωμένοι ως ιδιωτικές επιχειρήσεις που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς, επιτελούν, επειδή κάνουν χρήση, κατόπιν αδείας, δημοσίων αγαθών, όπως είναι οι δημόσιες συχνότητες, δημόσια λειτουργία, και ασκούν εν τοις πράγμασι εξουσία διαμόρφωσης γνώμης και βούλησης του κοινού.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί, φορείς του δικαιώματος της ελεύθερης ραδιοτηλεοπτικής επικοινωνίας, βαρύνονται κατά την άσκηση του δικαιώματός τους με δεσμεύσεις, που απορρέουν τόσο από το δημόσιο σκοπό, που τους έχει τεθεί δυνάμει του άρθρου Ι5Σ, να παρέχουν δηλαδή αντικειμενική και με ίσους όρους πληροφόρηση, να εξασφαλίζουν την πολυμέρεια και την ποιοτική στάθμη της εκπομπής, όσο και από την εξουσιαστική θέση που κατέχουν στην επικοινωνιακή διαδικασία, η οποία μαζί με τη δημόσια αποστολή τους δικαιολογεί και επιβάλλει την «άμεση εποπτεία του κράτους» και την ανάληψη από τους ίδιους, αυτοβούλως, της κοινωνικής ευθύνης σεβασμού της αξιοπρέπειας του καθένα και των δικαιωμάτων των άλλων .

Ειδικότερα το Ε.Σ.Ρ. έκρινε ομόφωνα ότι παραβιάστηκαν:

Οι διατάξεις του άρθρου 3, παρ. 14, περ. β) του νόμου 2328/95, που απαγορεύει ρητά την παρουσίαση ανηλίκων μαρτύρων ή θυμάτων εγκληματικών

ενεργειών από τις δημοσιογραφικές ή ενημερωτικές εκπομπές τηλεοπτικών σταθμών, εφόσον δεν είναι αναγκαία για την ενημέρωση του κοινού, προκαλεί πόνο ή βλάβη στην προσωπικότητα του ανηλίκου και δεν υπάρχει γραπτή άδεια αυτού που ασκεί τη γονική μέριμνα. Η παραβίαση αυτή προβλέπεται ειδικά και από το άρθρο 10 παράγρ. 3 και 4 του Κανονισμού 1/1991 του Ε.Σ.Ρ. (ΦΕΚ τ. Β' 421/21.6.1991, η ισχύς του οποίου επιβεβαιώθηκε και από την παρ. 15, εδάφιο 1, του άρθρου 3 του Ν. 2328/95), το οποίο δεν επιτρέπει τη χρησιμοποίηση του ονόματος θύματος βιασμού ή την αναφορά στοιχείων που οδηγούν στην εξακρίβωση της ταυτότητάς του.

Το άρθρο 3 παρ. 1 περ. β) του Ν. 2328/95 που υποχρεώνει τους τηλεοπτικούς σταθμούς να σέβονται την προσωπικότητα, την τιμή, την υπόληψη, τον ιδιωτικό και οικογενειακό βίο κάθε προσώπου σε συνδυασμό προς το άρθρο 7 του Κανονισμού 1/1991 του Ε.Σ.Ρ. και προς το άρθρο 9 του Συντάγματος, που προστατεύει την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου.

Το άρθρο 10 παρ. 1 του Κανονισμού 1/1991 του Ε.Σ.Ρ. σε συνδυασμό προς το άρθρο 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και προς τα άρθρα 6 και 7 του Συντάγματος που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου.

Το άρθρο 5 του Κανονισμού 1/1991 του Ε.Σ.Ρ., σε συνδυασμό προς το άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και προς τα άρθρα 5 παρ. 2 και 2 παρ. 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο δεν επιτρέπεται η παρουσίαση προσώπων που μπορεί να ενθαρρύνει τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση και δυσμενή διάκριση σε βάρος τους, με βάση την ασθένεια ή αναπηρία τους ή την κοινωνική καταγωγή τους ή με βάση άλλη κατάσταση.

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι προσβλήθηκαν σωρευτικά περισσότερα του ενός θεμελιώδη δικαιώματα και αγαθά που προστατεύονται από το Σύνταγμα, την κειμένη νομοθεσία, τους Κανόνες Δεοντολογίας και τις διεθνείς συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του παιδιού, ότι η προσβολή δεν μπορούσε υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις να δικαιολογηθεί από συνταγματικά προστατευόμενο δημόσιο συμφέρον ή σκοπό, ότι η σοβαρότητα και βαρύτητα των παραβιάσεων ήταν έκδηλες, ότι η εκπομπή προβλήθηκε από σταθμό που κατά κοινή πείρα έχει μεγάλη τηλεθέαση, και ότι το μετοχικό κεφάλαιο της εταιρείας, στην οποία ανήκει ο Τ/Ο σταθμός, ανέρχεται σε ... δισεκατομμύρια δραχμές. Ελήφθη, τέλος, υπόψη ότι στον εγκαλούμενο τηλεοπτικό σταθμό είχε επιβληθεί πρόσφατα από το Ε.Σ.Ρ. η κύρωση προστίμου για παρόμοιο παράπτωμα και ότι είναι άρα υπότροπος (απόφαση Ε.Σ.Ρ. 71/316/4.3.97),

ότι οι προβλεπόμενες από το νόμο διοικητικές κυρώσεις αποβλέπουν στη συνειδητοποίηση από τους υπεύθυνους των ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων, αλλά και από το κοινό, ότι η ελευθερία της ραδιοτηλεοπτικής επικοινωνίας συνεπάγεται κοινωνικές ευθύνες και δεσμεύσεις και άρα υποχρεώσεις σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κάθε προσώπου, τήρησης των νόμων και των κανόνων δεοντολογίας.

Αποφασίζει

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης αποφασίζει να επιβάλει τον ακόλουθο συνδυασμό κυρώσεων, όπως επιτρέπεται από το νόμο (άρθρο 4 παρ. 1 τελευταίο εδάφιο γ.).

1. Την κύρωση της δεκάλεπτης προσωρινής αναστολής λειτουργίας του εγκαλούμενου Τ/Ο σταθμού ..., επί πέντε συνεχείς ημέρες, την ίδια ώρα που είχε μεταδοθεί η κρινόμενη εκπομπή και παρουσιαζόταν το σχετικό πρόγραμμα. Κατά

πλειοψηφία ο Πρόεδρος καθηγητής Γεώργιος Κασιμάτης και οι κ. κ. Π. Σούρλας, Ρ. Σωμερίτης, Λ. Βάσσης, Μ. Κοψίδης, Κ. Παττακός και η κα Ευαγ. Βαρνάβα-Σκούρα, ενώ μειοψήφησαν οι κ.κ. Ι. Μοσχοβίτης και Τ. Αθανασιάδης, σύμφωνα με την αναφερόμενη αιτιολογία στα πρακτικά.

2. Την Κύρωση του προστίμου των 100.000.000 (εκατό εκατομμυρίων) δρχ. στον Τ/Ο σταθμό ..., κατά πλειοψηφία ο Πρόεδρος καθηγητής Γεώργιος Κασιμάτης και οι κ.κ. Ρ. Σωμερίτης, Λ. Βάσσης, Μ. Κοψίδης και η κα Ευαγ. Βαρνάβα-Σκούρα.

Οι κ.κ. Π. Σούρλας, Τ. Αθανασιάδης, Κ. Παττακός επρότειναν την ποινή των 50.000.000 (πενήντα εκατομμυρίων) δρχ. ενώ απείχε ο κ. Ι. Μοσχοβίτης.

Παράλληλα το Ε.Σ.Ρ. αποφάσισε να συστήσει στον εγκαλούμενο σταθμό ... να παρουσιάσει οπτικοακουστικά το σκεπτικό της απόφασης του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης την ίδια χρονική στιγμή της προσωρινής αναστολής λειτουργίας του σταθμού, εξηγώντας έτσι στους τηλεθεατές του τους λόγους διακοπής του προγράμματος.

Τέλος, το Ε.Σ.Ρ. αποφάσισε να ζητήσει από όλους τους τηλεοπτικούς σταθμούς να προβάλουν ως κοινωνικό μήνυμα το σκεπτικό της απόφασης σε ένα από τα τηλεοπτικά ενημερωτικά προγράμματά τους.

Κρίθηκε

Κατά την 4η συνεδρίαση του Ε.Σ.Ρ. την 10. 7. 97, ημέρα Πέμπτη.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ Ε.Σ.Ρ.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

Ο Εισηγητής
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ

8.2. Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41/12.11.1998

ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

Αριθμός Απόφασης: 100/41/12.11.98

Υπόθεση 'Ριάλιτυ Σόου'

Στη συνεδρίασή του αυτή το Συμβούλιο ασχολήθηκε με την υπόθεση της εκπομπής της ... 1998 του τηλεοπτικού σταθμού ... με τον τίτλο «...» που επιμελείται και παρουσιάζει ο κ. .... Της υπόθεσης αυτής είχε επιληφθεί το Συμβούλιο μετά από σχετικά επιστολή (αριθμ. πρωτ. ...) του Υπουργού Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης κ. Δ. Ρέππα, που έλαβε αριθμό πρωτοκόλλου εισερχόμενου εγγράφου .... Σύμφωνα με την ως άνω επιστολή, το Συμβούλιο όφειλε να διερευνήσει την τήρηση της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας από τους τηλεοπτικούς σταθμούς που μετέδιδαν εκπομπές με αντικείμενο την εξιστόρηση των προσωπικών και οικογενειακών προβλημάτων των συμμετεχόντων κατά τους μήνες ... και ... του έτους 1998.

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης ζήτησε, σύμφωνα με το νόμο, από τον τηλεοπτικό σταθμό ... την μαγνητοταινία της εκπομπής της ... 1998, η οποία και απεστάλη. Στη συνέχεια το Συμβούλιο με βάση το άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος και το άρθρο 4 παρ. 1 του νόμου 2328/1995 ζήτησε από τον τηλεοπτικό σταθμό ...

(εφεξής «εγκαλούμενος») με επιστολή του της ... 1998 (αριθμ. πρωτ. ...) να παρουσιαστεί ενώπιον της Ολομέλειας κατά την συνεδρίαση της ... 1998 για παροχή εξηγήσεων.

Ως εκπρόσωποι του σταθμού εμφανίστηκαν ενώπιον του Συμβουλίου ο γενικός διευθυντής κ. ... συνοδευόμενος από τον πληρεξούσιο δικηγόρο κ. ....

Το Συμβούλιο, αφού άκουσε τους εκπροσώπους του σταθμού και συζήτησε μαζί τους την υπόθεση, τους έδωσε προθεσμία έως την ... 1998 προκειμένου να υποβάλλουν γραπτό υπόμνημα, το οποίο υπεβλήθη εμπρόθεσμα και έλαβε αριθμό πρωτοκόλλου εισερχόμενου εγγράφου ....

Ως προς τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης

Τα πραγματικά περιστατικά που συνθέτουν την επίμαχη εκπομπή έχουν περιληπτικώς ως εξής:

Η εκπομπή παρουσιάζει στο κοινό την ιστορία μιας μητέρας, που υπέστη σοβαρά εγκαύματα στο πρόσωπο και στο σώμα εξαιτίας μίας κατά τα φαινόμενα εγκληματικής συμπεριφοράς του γιού της-νεαρού τραβεστί, ο οποίος καταδικάστηκε για την ενέργεια αυτή πρωτοδίκως σε στερητική της ελευθερίας ποινή και ήδη, όπως ενημερώνει τους τηλεθεατές ο παρουσιαστής της εκπομπής, εκκρεμεί η κατ' έφεση δίκη του. Κεντρικό άξονα της εκπομπής αποτελεί η διαμάχη μεταξύ της μητέρας και του γιού της αναφορικά με την ενοχή του δεύτερου, την οποία όμως ο ίδιος αρνείται κατηγορηματικά. Εντούτοις, σε όλη τη διάρκεια του πρώτου μέρους της εκπομπής η μητέρα, εξιστορώντας τα γεγονότα, παρουσιάζεται ως θύμα της σκληρής και αψυχολόγητης συμπεριφοράς του γιού της, καθώς και του παρακμιακού του περιβάλλοντος και εκφράζει έντονο φόβο για τη ζωή και τη σωματική της ακεραιότητα στο μέλλον. Οι υπεύθυνοι της εκπομπής εμφανίζονται να αποδέχονται την ερμηνεία των γεγονότων από τη πλευρά της μητέρας, εφόσον παρουσιάζουν περιοδικά στο κάτω τμήμα της οθόνης κυλιόμενο τίτλο με ανάλογο περιεχόμενο. Η διαμάχη των δύο πλευρών λαμβάνει πραγματικές διαστάσεις όταν εισέρχεται επί σκηνής ο νεαρός τραβεστί, ο οποίος παρακολουθεί αρχικά την εξέλιξη της εκπομπής από τα παρασκήνια εν αγνοία της μητέρας του. Μετά την έντονη διαμαρτυρία της μητέρας για την απρόβλεπτη και ανεπιθύμητη παρουσία του υιού της, η ροή της εκπομπής διακόπτεται για λίγα λεπτά. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μέρους η ένταση κορυφώνεται καθώς μητέρα και υιός παρασύρονται σε ένα αδιέξοδο διάλογο, που συχνά μετατρέπεται σε μονόλογο κατηγοριών και ύβρεων με επακόλουθο τη πρόκληση προσωπικού πόνου και για τις δύο πλευρές. Ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται εκφράσεις της καθομιλουμένης και βωμολοχίες που θίγουν το κοινό αίσθημα και δεν επιτρέπεται να μεταδίδονται δημόσια ιδίως στα πλαίσια ενημερωτικής εκπομπής με υψηλά ποσοστά τηλεθέασης, η οποία με βάση τη ζώνη προβολής της απευθύνεται σε κοινό ενηλίκων, αλλά και ανηλίκων τηλεθεατών. Τόσο ο παρουσιαστής όσο και οι υπεύθυνοι της εκπομπής επενέβαιναν ελάχιστα για να αποτρέψουν τυχόν απρεπείς εκφράσεις προσπαθώντας σε μερικές περιπτώσεις να επικαλύψουν με αδόκιμο τρόπο μια υβριστική λέξη ή φράση με ηχητικό σήμα. Οι τηλεθεατές παρακολουθούσαν επομένως σε ζωντανή μετάδοση σκηνές οικογενειακής βίας, αναφορά σε κολάσιμες πράξεις, εκτόξευση υποτιμητικών χαρακτηρισμών εκατέρωθεν, καθώς και το δημόσιο διασυρμό, τον εξευτελισμό, τον κοινωνικό στιγματισμό και την περιθωριοποίηση του νεαρού τραβεστί. Σε αυτό συνέβαλε επίσης ο αδελφός της μητέρας, που εμφανίζεται στο δεύτερο μέρος της εκπομπής και πυροδοτεί νέες αντιδράσεις προσπαθώντας αφενός να ενοχοποιήσει τον νεαρό για την εγκληματική ενέργεια σε βάρος της

μητέρας του και αφετέρου να τον στηλιτεύσει δημοσίως για τον περιθωριακό τρόπο ζωής του, όπως αυτός υπαγορεύεται από τον γενετήσιο προσανατολισμό του. Στις κατηγορίες αυτές ο νεαρός αντιδρά καταγγέλλοντας το θείο του ως τον πρώτο βιαστή του σε εφηβική ηλικία. Στη συνέχεια παρεμβαίνει η γιαγιά του νεαρού και επιρρίπτει ευθύνες στη μητέρα για αδιαφορία ως προς την ανατροφή των παιδιών της και ιδιαίτερα του συγκεκριμένου, τον οποίο κατά τη δική της άποψη ώθησε στη πορνεία με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση.

Η εκπομπή τελειώνει μετά την ολιγόλεπτη παρέμβαση της ψυχολόγου, που μετέχει με συμβουλευτικό ρόλο, και ακολουθεί γενικό σχόλιο του παρουσιαστή σε δραματικό τόνο σχετικά με το εύρος της κοινωνικής αθλιότητας, αποσιωπώντας την ευθύνη του σταθμού για τη θεαματοποίηση και εμπορευματοποίηση αυτής.

Στο υπόμνημά τους οι εκπρόσωποι του σταθμού ισχυρίζονται σωρευτικά πρώτον ότι οι δύο συμμετέχοντες παρέστησαν αυτόβουλα και με πλήρη επίγνωση των λεγομένων τους και επομένως δεν συντρέχει περίπτωση προσβολής της προσωπικότητάς τους, δεύτερον ότι η παρουσίαση των δύο προσώπων στα πλαίσια της επίμαχης εκπομπής δεν σημαίνει ταύτιση ή ενίσχυση των θέσεων ή αντιλήψεων που εκφράστηκαν μέσα από αυτή από το παρουσιαστή ή τους υπεύθυνους του σταθμού και τρίτον ότι ο συγκεκριμένος τηλεοπτικός σταθμός απλώς αφήνει να ακουστούν μέσω αυτού φωνές που ανήκουν στη λεγόμενη «κοινωνική περιφέρεια» σε αντίθεση με τις σκηνοθετημένες εκπομπές άλλων τηλεοπτικών σταθμών.

Ως προς τη νομική βάση

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, αφού έλαβε υπόψη του αφενός μεν τα προεκτεθέντα πραγματικά περιστατικά και είδε ολόκληρη την εκπομπή, όπως αυτή προκύπτει από μαγνητοταινία που απέστειλε προς αυτό ο τηλεοπτικός σταθμός (η οποία αποτελεί στοιχείο του φακέλου και αναπόσπαστο μέρος της αιτιολογίας της παρούσης αποφάσεως) αφετέρου δε όσα συζητήθηκαν κατά τη συνεδρίαση της 12^{ης} Νοεμβρίου 1998, καθώς και τις απόψεις που ανέπτυξαν οι εκπρόσωποι του σταθμού τόσο προφορικά κατά την διαδικασία της ακρόασης ενώπιόν του, όσο και γραπτώς με το προαναφερόμενο υπόμνημά τους, κατέληξε μετά από εισήγηση του Προέδρου κ. Παύλου Σούρλα και διεξοδική συζήτηση όλων των πτυχών της υπόθεσης στις ακόλουθες διαπιστώσεις και κρίσεις:

Η κρινόμενη τηλεοπτική εκπομπή εντάσσεται στη κατηγορία των ενημερωτικών εκπομπών, το περιεχόμενο των οποίων διέπεται από τις διατάξεις του άρθρου 15 παρ. 2 του Συντάγματος, του νόμου 2328/1995, όπως τροποποιήθηκε εν μέρει από το νόμο 2644/1998, του Κανονισμού 1/1991 του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης «περί δημοσιογραφικής δεοντολογίας στη ραδιοτηλεόραση» καθώς και του Κανονισμού 2/1991 του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης «περί ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων».

Κρίνοντας ότι:

1. *Προσβολή τιμής και υπόληψης με καταχρηστική λειτουργία της συναίνεσης αυτού.* Από την συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, 3 παρ. 1, περ. β' του Νόμου 2328/1995, 5 του Κανονισμού 1/1991 του ΕΣΡ (του οποίου η ισχύς παρατάθηκε με βάση την παράγραφο 15 εδ. 2 του άρθρου 3 του νόμου 2328/1995) συνάγεται ένας κανόνας προστασίας από προσβολές, στα πλαίσια «κάθε είδους» ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, «της προσωπικότητας, της τιμής και της υπόληψης» κάθε προσώπου, το οποίο είτε μετέχει σε συγκεκριμένη εκπομπή είτε αναφέρεται κατά τη διάρκεια αυτής με χρήση της

εικόνας, του ονόματος ή άλλων στοιχείων προσδιοριστικών της ταυτότητάς του. Ειδικά στα πλαίσια των ενημερωτικών εκπομπών, η παρουσίαση των συμμετεχόντων προσώπων πρέπει να γίνεται με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η προστασία της τιμής και της υπόληψής τους και να μην ενθαρρύνεται υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες «ο εξευτελισμός, η κοινωνική απομόνωση ή οι δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους» εκ μέρους του κοινού με βάση είτε «το φύλο» είτε «τον γενετήσιο προσανατολισμό» τους.

Με την υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, βαρύνεται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ακόμη και ιδιωτικού δικαίου, εφόσον είτε επιτελεί δημόσια λειτουργία είτε έχει αναλάβει και ασκεί δημόσια υπηρεσία και γενικά δρα στη δημόσια σφαίρα, όπως συμβαίνει με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν κυρίως οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί, οι οποίοι λειτουργούν μεν ως ιδιωτικές επιχειρήσεις που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς, επιτελούν ωστόσο, σύμφωνα με το νόμο, δημόσια λειτουργία, κατά την άσκηση της οποίας οφείλουν να εκπληρούν τους στόχους του άρθρου 15 παρ. 2 του Συντάγματος για την ποιοτική στάθμη των εκπομπών. Απευθύνονται εξάλλου αόριστα και ανοικτά σε απροσδιόριστο κύκλο προσώπων ασκώντας εξουσία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης και διάπλασης συνειδήσεων.

Η τήρηση του κανόνα σεβασμού της προσωπικότητας του ατόμου καθώς και των μερικότερων εκδηλώσεων αυτής με την οποία βαρύνονται οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί επιβάλλεται σε κάθε περίπτωση και δεν δικαιολογεί παρεκκλίσεις χάριν οποιουδήποτε σκοπού γενικότερου συμφέροντος.

Ειδικά όσον αφορά στην προστασία της τιμής του ατόμου, ως μερικότερη εκδήλωση του δικαιώματος της προσωπικότητας, θεωρείται ότι προστατεύεται τόσο ως ηθικό και προσωπικό αγαθό (τιμή), που εκφράζει την ενυπάρχουσα σε κάθε άτομο αξία όσο και ως κοινωνικό αγαθό (υπόληψη), που εκφράζει την αξία που το κοινωνικό σύνολο αποδίδει σε κάθε μέλος του. Ως φορέας τόσο του γενικότερου δικαιώματος της προσωπικότητας όσο και των μερικότερων εκδηλώσεων αυτού νοείται κάθε μέλος του κοινωνικού συνόλου ανεξαρτήτως ηλικίας, δικαιοπρακτικής ικανότητας ή κοινωνικής ταυτότητας, η δε προστασία του ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη και για το λόγο αυτό τυχόν ρητή ή σιωπηρή συναίνεση ή ανοχή των θιγομένων προσώπων δεν αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της προσβολής. Δεν νοείται άλλωστε παραίτηση από την προστασία ή την απόλαυση συνταγματικού δικαιώματος, κάθε δε οικειοθελής αποδοχή ή συναίνεση, έστω ρητή και έγγραφη, σε προσβολή θεμελιώδους δικαιώματος ή ελευθερίας είναι άκυρη και δεν λαμβάνεται υπόψη.

Κατά συνέπεια, ο ισχυρισμός του εγκαλούμενου σταθμού για τη μη συνδρομή των προϋποθέσεων προσβολής της προσωπικότητας των συμμετεχόντων, όπως αναφέρεται στο υπόμνημα, δεν ευσταθεί.

2. *Προσβολή απαραβίαστου ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.* Από την συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 9 του Συντάγματος, 3 παρ. 1 περ. β του Νόμου 2328/1995, 7 και 8 παρ. 1 του Κανονισμού 1/1991 του ΕΣΡ (των οποίων η ισχύς παρατάθηκε με βάση την παράγραφο 15 εδ. 2 του άρθρου 3 του Νόμου 2328/1995) συνάγεται ένας κανόνας προστασίας από προσβολές στα πλαίσια «κάθε είδους» ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών «της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής» κάθε προσώπου, το οποίο είτε μετέχει σε συγκεκριμένη εκπομπή είτε αναφέρεται κατά τη διάρκεια αυτής με τη χρήση της εικόνας, του ονόματος ή άλλων στοιχείων προσδιοριστικών της ταυτότητάς του. Η μετάδοση «πληροφοριών ή εικόνων» από την οικογενειακή και ιδιωτική ζωή των συμμετεχόντων επιτρέπεται μόνον όταν το επιβάλλουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος και πάντως πρέπει να γίνεται με

«συμπάθεια και λεπτότητα» εκ μέρους του παρουσιαστή, έτσι ώστε να μην αποτελεί «αδιάκριτη παρέμβαση σε προσωπικό πένθος ή πόνο».

Η υποχρέωση σεβασμού του απαραβίαστου της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής, όπως επίσης και της ψυχικής υγείας και του εσωτερικού κόσμου του ατόμου, αποτελούν μερικότερες εκδηλώσεις του δικαιώματος της προσωπικότητας και κατά συνέπεια η τήρησή τους ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη και επιβάλλεται σε κάθε περίπτωση ανεξάρτητα από τυχόν συναίνεση ή ανοχή του θιγόμενου. Σε κάθε περίπτωση, οποιαδήποτε προσπάθεια των υπεύθυνων ή του παρουσιαστή ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής για έμμεσο εξαναγκασμό των συμμετεχόντων σε σχηματισμό απόφασης σχετικά με ορισμένη πράξη ή παράλειψη, είτε με χρήση τεχνασμάτων και υπόσχεση ανταλλαγμάτων είτε με εκμετάλλευση της συναισθηματικής τους φόρτισης κατά τη διάρκεια της εκπομπής, με προφανή στόχο τη δραματοποίηση του ιδιωτικού βίου για λόγους αύξησης της τηλεθέασης, αποτελεί βάνανυση προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας και συνιστά κατάφορη παραβίαση της κείμενης ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας.

Κατά συνέπεια δεν ευσταθούν οι ισχυρισμοί του εγκαλούμενου σταθμού, όπως αναφέρονται στο υπόμνημα, αφενός για τη μη συνδρομή των προϋποθέσεων προσβολής της ιδιωτικής ζωής των συμμετεχόντων και αφετέρου για την προσπάθεια έμμεσης καταγραφής της πραγματικότητας δίχως σκηνοθετημένες παρεμβολές.

3. Όπως ορίζουν οι διατάξεις των άρθρων 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 7 του Συντάγματος, 4 και 10 παρ. 1 του Κανονισμού 1/1991 του ΕΣΡ (των οποίων η ισχύς παρατάθηκε με βάση την παράγραφο 15 εδ. 2 του άρθρου 3 του Νόμου 2328/1995) στα πλαίσια των «κάθε είδους» ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, στις οποίες αναφέρονται ή εξετάζονται εριζόμενα ζητήματα, πρέπει να καταβάλλονται «εύλογες προσπάθειες για τη παρουσίαση και άλλων πλευρών ή απόψεων καθόσο χρόνο διαρκεί το ενδιαφέρον του κοινού» και απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο «αλλοίωση των απόψεων ή θέσεων» των συμμετεχόντων σε αυτές. Ιδιαίτερα όσον αφορά στην παρουσίαση θεμάτων για τα οποία είτε έχει ασκηθεί ποινική δίωξη είτε εκκρεμεί απόφαση ποινικού δικαστηρίου, η ραδιοτηλεόραση οφείλει να σέβεται την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, έτσι ώστε να μην «αναφέρονται ως ένοχοι» πρόσωπα που κατηγορούνται για ορισμένη αξιόποινη πράξη.

Από τη συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων αυτών συνάγεται ο κανόνας της αντικειμενικότητας, της πληρότητας και της ουδετερότητας κατά τη συζήτηση εριζομένων θεμάτων, η τήρηση του οποίου επιβάλλει αφενός την παρουσίαση όλων των πλευρών με ισότιμο και αμφιμερή τρόπο και αφετέρου το σεβασμό των θέσεων και των απόψεών τους εκ μέρους του παρουσιαστή.

Ο τελευταίος οφείλει να επιτελεί ρόλο συντονιστή, αποφεύγοντας επιμελώς την εξαγωγή συμπερασμάτων και κυρίως την αλλοίωση ή αποδυνάμωση των απόψεων των συμμετεχόντων με τη χρήση τεχνικών ή λεκτικών τεχνασμάτων. Η στάση αυτή επιβάλλεται ιδίως όταν γίνεται αναφορά σε πρόσωπο που βαρύνεται με κατηγορία διάπραξης ορισμένης αξιόποινης πράξης και αντιμετωπίζεται ή παρουσιάζεται τηλεοπτικά ως ένοχος με καταδικαστικές και ενοχοποιητικές εκφράσεις, πριν εκδοθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση σε βάρος του.

Στην αντίθετη περίπτωση, η ραδιοτηλεόραση εμφανίζεται να αναλαμβάνει αυτόκλητα το ρόλο απονομής δικαιοσύνης, αποδίδοντας αξιόποινες ή αξιόμιπτες πράξεις σε συγκεκριμένα πρόσωπα και προκαλώντας την εξαγωγή συμπερασμάτων εν είδει απόφασης. Η συμβολική αυτή περιφρόνηση της σημασίας και της λειτουργίας της δικαιοσύνης και των άλλων δημοσίων αρχών, που δρουν στο πλαίσιο μιας δικαιοκρατικά οργανωμένης και ευνομούμενης κοινωνίας, αποτελεί προσβολή

βασικών κατακτήσεων του νομικού πολιτισμού μας και συνιστά κατάφωρη υπέρβαση των λειτουργιών και προγραμματικών υποχρεώσεων ενός ραδιοτηλεοπτικού σταθμού έτσι όπως ορίζονται στον νόμο και καθορίζονται στην άδεια λειτουργίας του.

Κατά συνέπεια δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός του εγκαλούμενου σταθμού, όπως αναφέρεται στο υπόμνημα, για την αμερόληπτη παρουσίαση των αντιτιθέμενων απόψεων στο πλαίσιο της επίμαχης εκπομπής καθώς και τήρηση των προγραμματικών του υποχρεώσεων.

4. Από τη συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 22 της Οδηγίας 97/36/ΕΟΚ, που τροποποίησε το άρθρο 22 της Οδηγίας 89/552/ΕΟΚ, 15 παρ. 2 του Συντάγματος, 2 παρ. 1, 4, 5 και 9 παρ. 1 του Κανονισμού 2/1991 του ΕΣΡ (των οποίων η ισχύς παρατάθηκε με βάση την παράγραφο 15 εδ. 2 του άρθρου 3 του Νόμου 2328/1995) συνάγεται ένας κανόνας διασφάλισης της ποιοτικής στάθμης των πάσης φύσεως εκπομπών, που μεταδίδονται από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, τόσο ως προς το ύψος όσο και ως προς το περιεχόμενο αυτών, ιδιαίτερα όταν προβάλλονται σε χρόνο κατά τον οποίο «είναι πιθανόν να παρακολουθούνται από ανήλικους».

Συγκεκριμένα ο παρουσιαστής ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής οφείλει να μεριμνά για την τήρηση εκ μέρους όλων των συμμετεχόντων ή εμφανιζομένων προσώπων των γενικά παραδεκτών κανόνων της «ευπρέπειας και της καλαισθησίας στη γλώσσα και στη συμπεριφορά». Η στάση αυτή επιβάλλεται ιδιαίτερα όταν η εκπομπή μπορεί να τύχει παρακολούθησης από ανήλικους τηλεθεατές και για το λόγο αυτό οι ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί οφείλουν κατά την δημιουργία, την προαγγελία και την παρουσίαση των εκπομπών τους να συνυπολογίζουν την αρνητική επιρροή, που ενδέχεται να ασκήσουν στους ανήλικους τηλεθεατές η θεματολογία, το ύψος ή άλλες παράμετροι αυτών. Στην αντίθετη περίπτωση, ο παρουσιαστής της εκπομπής οφείλει να παρεμβαίνει κατά τη ροή αυτής, προκειμένου αφενός να διασφαλίζει την τήρηση των ορίων ευπρέπειας στη γλώσσα και την συμπεριφορά και αφετέρου να αποτρέπει την άσκοπη και υπερβολική χρήση εικόνων, εκφράσεων και θεμάτων, η προβολή ή μετάδοση των οποίων ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά τη σωματική, πνευματική ή ηθική ανάπτυξη των ανήλικων τηλεθεατών.

Κατόπιν των ανωτέρω το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης εκτιμώντας ότι στην επίμαχη ενημερωτική εκπομπή του τηλεοπτικού σταθμού ... προσεβλήθη κατ' επανάληψη η υπόληψη των δύο συμμετεχόντων εξαιτίας της αιφνίδιας και αναγκαστικής αντιπαράθεσής τους σε δημόσιο χώρο, η οποία πυροδότησε την εκτόξευση ύβρων εκατέρωθεν σχετικά με το φύλο αυτών, υποτιμητικών της τιμής και υπόληψής τους. Ότι παραβιάσθηκε βάνουσα και καταχρηστικά το απαραβίαστο της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής των συμμετεχόντων μέσω της αιφνίδιας και δημόσιας αντιπαράθεσής τους, καθώς και του παραπειστικού τρόπου υποβολής των ερωτήσεων εκ μέρους του παρουσιαστή με άμεσο επακόλουθο την πρόκληση πόνου με προφανή σκοπό όχι την ψυχολογική στήριξη αυτών, αλλά την πρόκληση συγκίνησης στο κοινό. Ότι δεν κατεβλήθη από τον παρουσιαστή της εκπομπής καμία προσπάθεια αξιοπρεπούς αντιμετώπισης του νεαρού τραβεστί, ο οποίος αφέθηκε έκθετος στους υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς, που αφορούσαν το γενετήσιο προσανατολισμό του, με αποτέλεσμα τον εξευτελισμό και στιγματισμό του απέναντι στο τηλεοπτικό κοινό. Ότι οι κατηγορίες και τα υπονοούμενα που διατυπώθηκαν από τη μια πλευρά είχαν ως αποτέλεσμα την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου και πάντως την προσβολή της αξιοπρέπειάς του. Ότι η εκπομπή σύμφωνα προς όσα περιγράφηκαν προηγουμένως συνιστά ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα προγράμματος, που δεν θίγει απλώς την προσωπικότητα ενός συγκεκριμένου ατόμου, αλλά με αφορμή ένα εξαιρετικό ή περιθωριακό περιστατικό ανθρώπινης δυστυχίας ή μιας τραγικής σχέσης θεαματοποιεί για λόγους καθαρά εμπορικούς τον

ανθρώπινο πόνο και ευτελίζει γενικά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η εκπομπή χρησιμοποίησε, με πρόσχημα την ενημέρωση του κοινού, την δυστυχία, τον ανθρώπινο πόνο και έμμεσα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ως μέσο εμπορεύσιμο για την εξυπηρέτηση στόχων τηλεθέασης. Ότι δεν κατεβλήθη από τον παρουσιαστή της εκπομπής καμία προσπάθεια διασφάλισης της ποιοτικής στάθμης αυτής, παρά την προβολή της σε ζώνη παρακολούθησης και από ανήλικους τηλεθεατές, αδιαφορώντας για τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της στην ψυχική τους υγεία. Ότι οι παταλείψεις αυτές στοιχειοθετούν σωρευτική παραβίαση της κείμενης ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας και δεοντολογίας (άρθρο 22 της Οδηγίας 97/36/ΕΟΚ, άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, άρθρα 2 παρ. 1, 5 παρ. 1, 7, 9 και 15 παρ. 2 του Συντάγματος, άρθρο 3 παρ. 1 περ. β του Νόμου 2328/1995, άρθρα 4, 5, 7, 8 παρ. 1 και 10 παρ. 1 του Κανονισμού 1/1991 του ΕΣΡ και άρθρα 2 παρ. 1 και 4-5, 3 παρ. 2 και 9 παρ. 1 του Κανονισμού 2/1991 του ΕΣΡ), η οποία όμως δεν μπορούσε κάτω από τις συγκεκριμένες περιστάσεις να δικαιολογηθεί από άλλο συνταγματικά προστατευόμενο συμφέρον ή σκοπό. Ότι η εκπομπή προβλήθηκε από σταθμό, που κατά κοινή πείρα έχει μεγάλη τηλεθέαση και έχει πραγματοποιήσει σημαντικού ύψους χρηματική επένδυση για την επιδίωξη των σκοπών του, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου του. Ότι τέλος στον εγκαλούμενο τηλεοπτικό σταθμό έχουν ήδη επιβληθεί από το Συμβούλιο κυρώσεις προστίμου για παρόμοιες παραβάσεις και άρα είναι υπότροπος.

Οι ανωτέρω παραβάσεις της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας επισύρουν την εφαρμογή του άρθρου 16 παρ. 1 του Νόμου 2644/1988, ο οποίος τροποποίησε κατά τρόπο ευνοϊκότερο προς το διοικούμενο τις προβλεπόμενες από τον προγενέστερο νόμο κυρώσεις (άρθρο 4 παρ. 1 του Νόμου 2328/1995) και επομένως είναι δυνατή η αναδρομική εφαρμογή του στην υπό κρίση υπόθεση.

Για τους λόγους αυτούς το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης αποφάσισε κατά πλειοψηφία

να επιβάλει στον ιδιωτικό σταθμό ...

α. την διοικητική κύρωση της προσωρινής αναβολής της μετάδοσης της εκπομπής για μια εβδομάδα από της κοινοποίησής της παρούσης.

β. την διοικητική κύρωση της μετάδοσης ολιγόλεπτου μηνύματος κατά τη διάρκεια της προσωρινής αναβολής μετάδοσης της εκπομπής, το οποίο θα ενημερώνει το κοινό για τον λόγο της διακοπής, παραθέτοντας απόσπασμα από το σκεπτικό της απόφασης και συγκεκριμένα αυτό που προηγείται του διατακτικού για την επιβολή της διοικητικής κύρωσης. Η μετάδοση θα αρχίσει από την επομένη της κοινοποίησής της απόφασης.

γ. την διοικητική κύρωση του προστίμου των 30.000.000 (τριάντα) εκατομμυρίων δραχμών.

Ο Πρόεδρος του ΕΣΡ
Πάυλος Σούρλας
Ο Αναπληρωτής πρόεδρος του ΕΣΡ
Αντώνης Μανιτάκης

8.3. Απ. Ε.Σ.Ρ. 317/2.11.2004

ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

Αριθμός Απόφασης: 317/2.11.2004

Υπόθεση 'Εκπομπής Εύρεσης Εργασίας'

Σήμερα, ημέρα Τρίτη 2 Νοεμβρίου και ώρα 11:00 το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης συνήλθε σε συνεδρίαση, στην οποία παρέστησαν ο Πρόεδρος του ΕΣΡ Ιωάννης Λασκαρίδης, ο Αντιπρόεδρος Δημήτριος Χαραλάμπης και τα μέλη Εύη Δεμίρη, Ίριδα Αυδή-Καλκάνη, Ροδόλφος Μορώνης, Γιάννης Παπακώστας, Νέστορας Κουράκης.

Ιστορικό - Νομική θεμελίωση

1. Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης κατά τη σημερινή συνεδρίαση ασχολήθηκε με την από τον τηλεοπτικό σταθμό ... ενδεχομένη παραβίαση της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας.
2. Η συζήτηση της υποθέσεως πραγματοποιήθηκε την 2^α Νοεμβρίου 2004.
3. Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης έλαβε υπόψη:

I. Το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος της Ελλάδας, κατά το οποίο η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους και ο έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, ενώ αυτός ο έλεγχος έχει σκοπό την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, καθώς και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Εξάλλου κατά το άρθρο 22 παρ. 1 του Συντάγματος η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζομένου αστικού πληθυσμού.

II. Τα άρθρα 1 παρ. 1 εδαφ β και 3 παρ. 1 περ. β του Ν. 2328/1995, κατά τα οποία οι τηλεοπτικοί σταθμοί στους οποίους χορηγούνται άδειες λειτουργίας υποχρεούνται να μεριμνούν για την ποιότητα του προγράμματος και να σέβονται την προσωπικότητα, την τιμή, την υπόληψη, τον ιδιωτικό και οικογενειακό βίο, την επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική ή άλλη συναφή δραστηριότητα κάθε προσώπου, η εικόνα του οποίου εμφανίζεται στην οθόνη.

III. Το άρθρο 6 παρ. 2 του Κανονισμού 2/1991 του ΕΣΡ, κατά το οποίοι οι διαγωνιστικές εκπομπές δεν πρέπει να διεξάγονται με τρόπο που προσβάλλει την αξιοπρέπεια των διαγωνιζομένων. IV. Το άρθρο 2 στοιχ. δ του Π. Δ/τος 100/2000, κατά το οποίο συγκεκριμένη διαφήμιση είναι η οπτική u960 παρουσίαση σε πρόγραμμα της επωνυμίας, του σήματος ή των δραστηριοτήτων ενός προσώπου, όταν η παρουσία αυτή γίνεται σκοπίμως με διαφημιστικό σκοπό και ενδέχεται να παραπλανήσει το κοινό, όσον αφορά το χαρακτήρα αυτής της παρουσίας. V. Το άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. β, ε του Ν. 2863/2000, κατά το οποίον το ΕΣΡ ελέγχει την τήρηση της τηλεοπτικής νομοθεσίας και επιβάλλει τις από το άρθρο 4 παρ 1 του Ν. 2328/1995 προβλεπόμενες κυρώσεις.

Αιτιολογικό

Εν προκειμένω εκ των στοιχείων του φακέλου, των ισχυρισμών του εκπροσώπου του τηλεοπτικού σταθμού ... και του υποβληθέντος υπομνήματος προέκυψαν τα ακόλουθα: Ο τηλεοπτικός σταθμός με το διακριτικό τίτλο ... ιδιοκτησίας της εταιρείας ... λειτουργεί νομίμως βάσει της υπ' αριθμ. ... αδείας. Κατά την ... 2004 άρχισε η προβολή από τον τηλεοπτικό σταθμό διαγωνιστικής εκπομπής με τον τίτλο «...». Κατά την πρώτη εκπομπή, η οποία πραγματοποιήθηκε από της .. έως της ... ώρας η τηλεπαρουσιάστρια ... ξεκίνησε την εκπομπή λέγοντας πως είναι ένα παιχνίδι που δίνει ευκαιρίες ζωής για δουλειά με όλη τους την ελκρίνεια και την αγάπη και περιμένει τη συμπαράσταση του κοινού το οποίο θα αποφασίζει τελικά ποια από τις διαγωνιζόμενες θα πάρει τη δουλειά. Η τηλεπαρουσιάστρια παρουσιάζει την πρώτη διαγωνιζόμενη, που είναι ... ετών, απόφοιτος Λυκείου, άγαμη, μένει στη ... με τους γονείς της και τις 5 αδελφές της. Μετά παρουσιάζει τη δεύτερη διαγωνιζόμενη, που είναι ... ετών έχει τελειώσει το Δημοτικό σχολείο, φιλοξενείται από μια κυρία μεγάλης ηλικίας στο σπίτι της στη ..., είναι διαζευγμένη με τρία παιδιά και μεγάλωσε ίδρυμα μαζί με τα αδέρφια της. Τέλος, παρουσιάζει τον μέλλοντα εργοδότη, τον ... διευθύνοντα σύμβουλο στις ... επιχειρήσεις ... και η θέση που προσφέρεται είναι στο ταμείο και στο τηλεφωνικό κέντρο. Η τηλεπαρουσιάστρια δήλωσε ότι σε κάθε εκπομπή θα είναι παρών ο εκάστοτε εργοδότης, ο οποίος θα παρεμβαίνει κατά τη διάρκεια της εκπομπής με ερωτήσεις για να βολιδοσκοπεί ποιος από τους υποψηφίους θα ταιριάζει στη δουλειά. Ακολούθως προβάλλονται στην οθόνη τα στοιχεία κάθε υποψήφιας. Μετά απ' αυτά, καλεί το κοινό να ξεκινήσει την ψηφοφορία για το ποια από τις δύο υποψήφιες θα πάρει τη δουλειά και θα υπογράψει συμβόλαιο εργασίας.

Η τηλεπαρουσιάστρια παρουσίασε την πρώτη διαγωνιζόμενη και είπε: «Είναι ... χρονών, ζει με τις πέντε αδελφές της και τη μητέρα της στη ..., σε ένα τριάρι, μοιράζεται το δωμάτιο με τις αδελφές της, ο πατέρας της εργάζεται στον ... και λόγω της απόστασης ζει εκεί. Δεύτερη από τις 2 αδελφές δεν προχώρησε στις σπουδές, δούλεψε ως πωλήτρια σε ανθοπωλείο, σε μπουφέ, ως υπάλληλος γραφείου και χρειάζεται τη δουλειά γιατί είναι μέλος πολύτεκνης οικογένειας θέλει να συμβάλει στην οικογένεια και να καλύψει τα προσωπικά της έξοδα». Όταν τελείωσε η παρουσίαση, προβλήθηκε βίντεο, με το οποίο η υποψήφια παρουσίασε τον εαυτό της, τα προσωπικά στοιχεία της καθώς και το λόγο για τον οποίο θέλει τη δουλειά.

Επακολούθησε ο εξής διάλογος: ...: Για πες μου πράγματα που θα' θελες να ξέρει ο κόσμος για να στηρίζει τη δική σου υποψηφιότητα γι' αυτή τη θέση εργασίας. Πόσο πολύ την θέλεις; Υποψήφια: Θέλω πολύ τη δουλειά, γιατί θα λύση το οικονομικό πρόβλημα της οικογένειας. ...: σε τι ελπίζεις μ' αυτή τη δουλειά; Αν την πάρεις σήμερα; Γιατί αύριο μπορεί να υπάρξει κάποια άλλη. Έχεις τρακ; Υποψήφια: Ναι έχω άγχος. ...: Μήπως θα σε βοηθήσει να σου φύγει λίγο το τρακ που είναι η αδελφή σου στο τηλέφωνο; Η οποία μπορεί να μη θέλει να βγει αλλά λέει τα καλύτερα για σένα, τα καλύτερα. Πηγαίνει στον πατέρα της κοπέλας, ο οποίος είναι στο πλατώ. ...: κ. ..., δουλειά θέλει το παιδί καμιά απ' τις κόρες σας δεν είναι παντρεμένη; Δηλαδή, τα μόνα λεφτά που μπαίνουν στην οικογένεια είναι από σας; Η γυναίκα σας δεν δουλεύει; Αν θέλατε να περιγράψετε το χαρακτήρα της ..., τι θα λέγατε; Πατέρας: είναι καλή, εργατική, συνεσταλμένη, δε δημιουργεί πρόβλημα ...: Αλλά θα θέλατε να τις δείτε αποκαταστημένες Πατέρας; Ναι, θέλω να τις δω αποκαταστημένες.

Μετά ταύτα η τηλεπαρουσιάστρια παρουσίασε την δεύτερη διαγωνιζόμενη και είπε: «Φιλοξενείται σε μια κυρία, ζει με περιστασιακά μεροκάματα. Αν πάρει τη

δουλειά θέλει να βρει ένα σπίτι για να μεγαλώσει τα παιδιά της. Τελευταία της εργασία ήταν στο Δήμο ... ως ... με τις εξάμηνες συμβάσεις. Ήταν παντρεμένη, όμως ο άντρας της τη χτυπούσε, όταν ήταν έγκυος στο τρίτο της παιδί τον εγκατέλειψε. Όσο ήταν αρραβωνιασμένοι κάποια στιγμή ο άντρας της κέρδισε στο ΞΥΣΤΟ 5.000.000 δρχ. και αποφάσισαν να παντρευτούν. Μετά όμως, άλλαξε και άρχισε να την χτυπάει». Όταν τελείωσε η παρουσίαση, προβλήθηκε βίντεο, με το οποίο η υποψήφια παρουσίασε τον εαυτό της, τα προσωπικά στοιχεία της καθώς και το λόγο για τον οποίο θέλει τη δουλειά.

Επακολούθησε ο εξής διάλογος : ...: για να πάμε ν' ακούσουμε μια κυρία, θα την αναγνωρίσεις; Υποψήφια: ναι είναι η αδελφή μου η ... ...: καλησπέρα ..., εσύ έχεις δουλειά; Αδελφή: καλησπέρα κ. ... και συγχαρητήρια για την εκπομπή σας. ...: εσύ είσαι εντάξει; Έχεις δουλειά; Αδελφή: όχι ...: και τότε γιατί είσαι εκεί και δεν είσαι εδώ; Δεν πειράζει θα είσαι εδώ την επόμενη φορά. Δεν θέλεις να δουλέψεις; Εσύ είσαι εντάξει; Που σημαίνει ότι η ... δεν είναι εντάξει. Αδελφή. Εντάξει είμαι εγώ, η ... είναι ταλαιπωρημένη, έχει περάσει πολλά, ως παιδί. Ο σκοπός είναι να βρει μια δουλίσσα, εύχεται μέσω της εκπομπής ...: το κύριο προσόν της ποιο είναι; Αδελφή: είναι καλή, τίμια, φιλότιμη, και άτυχη.

Τώρα, προβάλλεται δεύτερο βίντεο, δείχνει την πρώτη υποψήφια που ξεφυλλίζει ένα άλμπουμ με φωτογραφία και μιλούν οι γονείς της διαδοχικά. Ο πατέρας της λέει πως χρειάζεται τα χρήματα για να βοηθήσει την οικογένεια και να καλύψει κάποια προσωπικά της έξοδα.

...: Τι φωτογραφίες κοιτούσες; Υποψήφια: Από τη Μήλο ...: Είχες πάει διακοπές με το σχολείο; Υποψήφια: ναι ...: στην τρυφερή ηλικία των; Υποψήφια: 18 ...: Πήγες μεγάλη σχολείο; Υποψήφια: πήγα στο γυμνάσιο στα 18 και μετά στο λύκειο ...: το τελείωσες; Υποψήφια: ναι Στην δεύτερη υποψήφια ...: εσύ το έχεις τελειώσει το λύκειο; Υποψήφια: όχι μόνο το δημοτικό ...: γιατί, δε μπόρεσες, λόγω...; Υποψήφια: δούλευα από μικρή ...: καλά, δούλευες και σε οικοδομή; Υποψήφια: και σε οικοδομή, και λατζέρισα

Η τηλεπαρουσιάστρια παρακίνησε τους τηλεθεατές να προσφέρουν χρήματα τηλεφωνικώς, ώστε η υποψήφια να μπορέσει να αγοράσει στολή για την κόρη της, ώστε να παρελάσει την 28^η Οκτωβρίου 2004.

Επακολούθησε το διαγωνιστικό μέρος και η τηλεπαρουσιάστρια έκανε ερωτήσεις που εμφανίστηκαν στην οθόνη σε κάρτα. Οι διαγωνιζόμενες απαντούν διαδοχικά: 1. Πόσες ημέρες το χρόνο παραμένουν κλειστές οι ...; Α. καμία Β. στις μεγάλες γιορτές Γ. μια ημέρα το χρόνο (Μ. Παρασκευή) 2. Μπορούμε να κάνουμε τηλεφωνική κράτηση των ... και πότε Α. όχι Β. ναι μόνο με πιστωτική Γ ναι, με ονοματεπώνυμο 3. Πόσο σύντομα απαντάμε στην τηλεφωνική κλήση Α. το αργότερο σε τρία λεπτά Β. σε πέντε δευτερόλεπτα Γ. το αργότερο σε ένα λεπτό.

Όταν τελείωσαν οι ερωτήσεις και απαντήσεις των υποψηφίων, εμφανίστηκαν οι σωστές απαντήσεις και επακολούθησε το εξής ερωτηματολόγιο προς την πρώτη υποψήφια:

...: τι θα ήθελες να πεις στους τηλεθεατές που θα σε ψηφίσουν; Μίλα στον κόσμο, απ' εκείνους κρέμεται αν θα σε επιλέξουν Υποψήφια: δεν απαντάει ...: πόσο πολύ την θέλεις αυτή τη δουλειά; Υποψήφια: πάρα πολύ ...: τι θα γίνει αν δεν πάρεις αυτή τη δουλειά; Υποψήφια: θα συνεχίσω να ψάχνω ...: πόσο καιρό ψάχνεις; Υποψήφια: 6 μήνες Επακολούθησε το εξής ερωτηματολόγιο προς την δεύτερη υποψήφια: ...: εσύ πόσο καιρό ψάχνεις; Υποψήφια: κι εγώ έξι μήνες Βγαίνει στην τηλεφωνική γραμμή η μητέρα της πρώτης υποψηφίας ...: μεγαλώσατε 6 κορίτσια με τις καλύτερες προδιαγραφές Μητέρα: ναι έτσι είναι ευχαριστώ ...: εσείς τι έχετε να μας πείτε; Μητέρα: τι να πω, μακάρι να πάρει αυτή τη δουλειά (και αρχίζει να κλαίει)

...: γιατί κλαίτε; Να σας πω εδώ ήρθαμε για να δώσουμε δουλειά στα παιδιά όχι για να στεναχωριόμαστε, και για την κοπέλα που δεν θα πάρει τη δουλειά, θα έχουμε άλλες προσφορές εργασίας, μη στεναχωριέστε ...: τ' άλλα τα κορίτσια; Δύο στα έξι δουλεύουν; Μητέρα: ναι ...: εσείς είστε βασανισμένη στη ζωή σας; Δουλέψατε πολύ; Πώς να προλάβετε τη στιγμή που είχατε να μεγαλώσετε τόσα παιδιά;

Επακολούθησε το εξής ερωτηματολόγιο: ...: τι πιστεύεις ότι θα γίνει; Δεύτερη υποψήφια: δεν πιστεύω απλώς θέλω να πάρω τη δουλειά ...: το πρώτο πράγμα που θα κάνεις αν πιάσεις αυτή τη δουλειά με το μισθό σου; Δεύτερη υποψήφια: να πάρω τα παιδιά μου βόλτα ...: το πρώτο πράγμα που θα κάνεις εσύ; Εγώ θα έπαιρνα δώρο στους γονείς μου Πρώτη υποψήφια: συγκατανεύει

Επακολούθησε συγχαρητήρια χειραψία του εργοδότη με την επιτυχούσα δεύτερη υποψήφια και υπογραφή ενός εγγράφου περί της συμβάσεως εργασίας.

Πρόκειται περί ερωτήσεων που αφορούν τον ιδιωτικό βίο των δύο γυναικών καθώς και των συγγενών τους και είναι άσχετες προς την ικανότητα των υποψηφίων για ανάληψη της συγκεκριμένης εργασίας. Οι ερωτήσεις αυτές αναμφισβήτως προσβάλλουν βαναύσως την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια των δύο ανέργων γυναικών, εξαναγκάζομένων να αναφέρονται σε προσωπικά τους δεδομένα και να ανταγωνίζονται σε ευτελισμό για να επιτύχουν την ανάληψη της συγκεκριμένης εργασίας. Εξάλλου η προσφορά συγκεκριμένης εργασίας από συγκεκριμένο εργοδότη με αναφορά της επιχειρήσεως και της δραστηριότητος αυτού, συνιστά συγκεκριμένη διαφήμιση του εργοδότη. Η όλη εκπομπή δεν ανταποκρίνεται στην εκ του Συντάγματος επιβαλλομένη ποιότητα και εντεύθεν είναι υποβαθμισμένη. Όπως έχει εκτεθεί η εργασία είναι δικαίωμα και δεν δικαιολογείται η προσφορά αυτής να γίνεται προς διαφήμιση του εργοδότη, ενώ εξάλλου σε καμιά περίπτωση δεν δικαιολογείται να συναρτάται η προσφορά της εργασίας με την προσβολή της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας του ανέργου. Αναμφισβητήτως από την εξαγγελία του περιεχομένου της εκπομπής προκύπτει ο διασυρμός των εκάστοτε διαγωνιζομένων ανέργων, η προσβολή της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειάς τους, καθώς και η συγκεκριμένη διαφήμιση του εργοδότη που εκάστοτε θα προσφέρει τη θέση της εργασίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν προσδιορίζεται ο χρόνος διάρκειας της συμβάσεως εργασίας, ούτε οι ειδικοί όροι αυτής και εντεύθεν υφίσταται αβεβαιότητα ως προς το περιεχόμενό της. Για την εν λόγω εκτροπή ενδείκνυται όπως επιβληθεί στον τηλεοπτικό σταθμό η διοικητική κύρωση της οριστικής διακοπής αυτής.

Για τους λόγους αυτούς

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης επιβάλλει στον τηλεοπτικό σταθμό ... τη διοικητική κύρωση της οριστικής διακοπής της εκπομπής με τον τίτλο «...». Κρίθηκε, αποφασίστηκε και δημοσιεύθηκε κατά την 2^α Νοεμβρίου 2004.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ Ε.Σ.Ρ.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ

8.4. Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001

ΑΡΧΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Αριθμός Απόφασης: 92/2001

Υπόθεση 'Μεγάλος Αδελφός'

Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, συνήλθε μετά από πρόσκληση του Προέδρου της σε τακτική συνεδρίαση την 07/05/2001 στο κατάστημά της στην οδό Ομήρου 8, 6^{ος} όροφος αποτελούμενη από τον κ. Κ. Δαφέρμο, Πρόεδρο, και τους κ.κ. Ν. Αλιβιζάτο, Ε. Κιουντούζη, Α. Παπαχρίστου, Π. Πάγκαλο, Β. Παπαπετρόπουλο και Σ. Λύτρα, μέλη, προκειμένου να εξετάσει και να αποφασίσει επί του θέματος του αρχείου της τηλεοπτικής παραγωγής «Big Brother». Εισηγητές επί του θέματος είχαν ορισθεί με εντολή Προέδρου οι κ.κ. Σ. Λύτρας, Α. Παπαχρίστου και βοηθός εισηγήτρια η κ. Κ. Καρβέλη

Παρούσα ήταν και η κ. Ε. Τσιγγάνου ως γραμματέας.

Σκέφθηκε σύμφωνα με το νόμο

Από τις διατάξεις των άρθρων 178 και 179 ΑΚ συνάγεται ότι δικαιοπραξία αντίθετη με τα χρηστά ήθη είναι άκυρη. Ως χρηστά ήθη νοούνται οι αντιλήψεις περί ηθικής του μέσου πολίτη. Εφόσον, επομένως, η δικαιοπραξία είτε λόγω περιεχομένου είτε επιδιωκόμενου σκοπού, αντίκειται στις περί ηθικής αντιλήψεις της κοινωνίας κατά τον χρόνο κατάρτισης ή εκτέλεσης της, επέρχεται αυτοδίκαια ακυρότητα έστω κι αν τα συμβαλλόμενα μέρη ή ένα από αυτά γνώριζαν την ανηθικότητα και παρά ταύτα προέβησαν στην κατάρτιση της σύμβασης και ανεξάρτητα από τις συνθήκες που την συνοδεύουν. Εξάλλου άκυρη ως αντίθετη με τα χρηστά ήθη είναι και η δικαιοπραξία που δεσμεύει υπέρμετρα την ελευθερία άλλου. Ως ελευθερία νοείται αυτή που κατοχυρώνει η έννομη τάξη και οι διατάξεις του Συντάγματος για τα ατομικά δικαιώματα. Δικαιοπραξία, επομένως, που έχει σκοπό τον καταναγκασμό σε πράξη ή παράληψη πάνω σε θέμα που κατά τις κρατούσες αντιλήψεις η βούληση πρέπει να είναι ελεύθερη είναι άκυρη. Τούτο γίνεται εντονότερα κοινωνικά απαράδεκτο, όταν ο καταναγκασμός, ανάγεται σε πεδίο συνταγματικά προστατευόμενο και τείνει στην απαξίωσή του, οπότε η ακυρότητα επέρχεται και διότι η δήλωση βουλήσεως αντιβαίνει σε απαγορευτική διάταξη νόμου (ΑΚ 174).

Είναι αυτονόητο ότι η ακυρότητα είναι αυτοδίκαιη και ανεξάρτητη από το χρηματικό αντάλλαγμα που παρέχεται σ' αυτόν που απαλλοτριώνει το απόλυτα προστατευόμενο από το Σύνταγμα και από το νόμο έννομο αγαθό. Τέτοιες δικαιοπραξίες το περιεχόμενο των οποίων είναι παράνομο και ανήθικο είναι και οι αντικείμενες σε συνταγματικές διατάξεις που αναγορεύουν ορισμένο έννομο αγαθό ως βασική γενική αρχή, όπως είναι ο σεβασμός και η προστασία του ανθρώπου ως αξίας και στον τομέα της ιδιωτικής και δημόσιας παρουσίας του. Η προστασία και ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου και η αντίστοιχη υποχρέωση της πολιτείας αποτελούν τόσο σημαντική πολιτειακή επιταγή, ώστε κατατάσσονται στις διατάξεις για τη μορφή του πολιτεύματος και δεν επιδέχεται αναθεώρηση (άρθρο 2§1 Σ). Αντίστοιχες διατάξεις είναι μεταξύ των άλλων και εκείνες των άρθρων 5, 5^Α, 9, 9^Α Συντάγματος. Επομένως, και κατά τις συνταγματικές αυτές επιταγές, η τριτενέργεια των οποίων στις ιδιωτικές σχέσεις είναι αυτόματη, η αξία του ανθρώπου και η

προστασία της υλικής και ηθικής του υπόστασης είναι υπέρτατη δημόσιας τάξης αρχή από την οποία δεν είναι δυνατή η παραίτηση. Συμπεριφορά αντίθετη προς τις αρχές αυτές δεν είναι ανεκτή από το δίκαιο και ως εκ τούτου σχετική δήλωση βουλήσεως δεν παράγει έννομα αποτελέσματα, η δε πάνω σ' αυτή συμφωνία των μερών είναι άκυρη και θεωρείται ότι δεν έγινε ποτέ. Εξάλλου, σύμφωνα με το ν.2472/1997 τα προσωπικά δεδομένα, όπως αυτά ορίζονται από το άρθρο 2 του ίδιου νόμου, προκειμένου να δημιουργηθεί ηλεκτρονικό ή μη αρχείο, πρέπει να συλλέγονται κατά τρόπο θεμιτό και για προκαθορισμένους νόμιμους σκοπούς και να υφίστανται θεμιτή και νόμιμη επεξεργασία, ενόψει των σκοπών αυτών. Επομένως, για να υπάρχει νόμιμο αρχείο, πρέπει ο σκοπός του να είναι νόμιμος. Συνακόλουθα, όταν αυτός αντίκειται στο Σύνταγμα, το νόμο ή τα χρηστά ήθη, όπως αυτά αναλύθηκαν παραπάνω, η επεξεργασία δεδομένων και η δημιουργία αρχείου είναι παράνομη, ανεξαρτήτως, αν έχει δοθεί η συναίνεση του υποκειμένου. Διότι είναι σαφές ότι ως «συγκατάθεση» κατά την έννοια του νόμου νοείται η δήλωση βουλήσεως με την οποία το υποκείμενο δίδει τη συναίνεσή του για την παραγωγή του έννομου αποτελέσματος της συλλογής προσωπικών του δεδομένων και θέσεως τους σε αρχείο. Η δήλωση, όμως αυτή, όπως προαναφέρθηκε, όταν είναι άκυρη, θεωρείται ότι δεν έγινε ποτέ και επομένως, λείπει η προ τούτο βασική προϋπόθεση του νόμου.

Στην προκειμένη περίπτωση από τα στοιχεία του φακέλου σε συνδυασμό με τις εξηγήσεις που έδωσαν τα μέρη που κλήθηκαν για τον σκοπό αυτό, από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων, προκύπτουν τα παρακάτω:

Η εταιρεία ... με την από ... δήλωσή της ανακοίνωσε στην Αρχή τη δημιουργία αρχείου με σκοπό την επιλογή προσώπων για την συμμετοχή στην τηλεοπτική εκπομπή με την ονομασία «Μεγάλος Αδερφός» (Big Brother) που πρόκειται να μεταδοθεί από τον τηλεοπτικό σταθμό ... στην αρχή της επόμενης τηλεοπτικής περιόδου. Στην ίδια δήλωσή της ενημερώνει την Αρχή, ότι δεν πρόκειται να συλλέγει από τα προς επιλογή πρόσωπα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Τα ίδια διαβεβαιώνει και ο τηλεοπτικός σταθμός. Στο παραπάνω αρχείο καταχωρίζονται οι υποψήφιοι για υπογραφή σύμβασης συμμετοχής στην εκπομπή με σκοπό την επιλογή από αυτούς των προσώπων που τελικά θα συμμετάσχουν. Με βάση προσύμβαση που υπογράφεται η εταιρεία αναλαμβάνει την υποχρέωση καταβολής στον τελικό νικητή 50,000,000 δρχ. (πενήντα εκατομμυρίων δραχμών) και στα λοιπά μέλη της ομάδας, για τη συμμετοχή τους, χρηματικού ποσού, που θα καθορισθεί αργότερα. Αυτοί που θα επιλεγούν υποχρεούνται να ζήσουν επί 112 ημέρες μαζί σε ειδικό στούντιο. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα δεν θα έχουν την παραμικρή επικοινωνία με τον εξωτερικό κόσμο, δεν θα έχουν τηλέφωνο, τηλεόραση, ραδιόφωνο ή εφημερίδα, αλλά ούτε χαρτί και μολύβι. Θα έχουν εγκαταλείψει κάθε επαγγελματική, οικογενειακή ή κοινωνική τους σχέση ή δραστηριότητα. Στο σπίτι του Μεγάλου Αδερφού, όπως ονομάζεται η κατοικία, καθένας από τους «παίχτες» θα ζει με 11 αγνώστους έχοντας όλο αυτό το διάστημα ανύπαρκτες ιδιωτικές στιγμές. Το σπίτι είναι εξοπλισμένο με βιντεοκάμερες και αυτόματες συσκευές μαγνητοσκόπησης σε μεγάλο αριθμό και θα καταγράφεται κάθε τους κίνηση ή ήχος εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο επί επτά ημέρες την εβδομάδα. Επίσης, θα παρακολουθούνται συνεχώς από τους παραγωγούς και το κοινό. Είναι μάλιστα υποχρεωμένοι εφόσον δεν κοιμούνται να φέρουν ασύρματο μικρόφωνο. Και κατά τον ύπνο τους θα παρακολουθούνται. Ορισμένη ώρα κάθε μέρα θα γίνεται μοντάζ και θα συλλέγονται οι πιο ενδιαφέρουσες στιγμές, κατά την κρίση του παραγωγού και όχι του «παίχτη», οι οποίες και θα προβάλλονται από τον σταθμό, για χρονικό διάστημα 45' περίπου ημερησίως σε ώρα που ακόμα δεν έχει καθορισθεί. Παράλληλα, θα γίνεται συνεχής μετάδοση της εκπομπής μέσω του διαδικτύου και επομένως η δυνατότητα παρακολούθησης των διαδραματιζομένων στο σπίτι του

Μεγάλου Αδερφού θα είναι δυνατή από κάθε ενδιαφερόμενο χρήστη ανά τον κόσμο, οπουδήποτε κι αν βρίσκεται. Η αποχώρηση από το σπίτι είναι ελεύθερη, αλλά πρέπει να δηλωθεί στο δωμάτιο «εξομολόγησης» και να εξηγηθούν οι λόγοι της αποχώρησης, η οποία επίσης μεταδίδεται. Εξάλλου σε τακτά χρονικά διαστήματα ένας από τους συμμετέχοντες αποβάλλεται με απόφαση των λοιπών συμμετεχόντων και του κοινού και τελικά απομένει ένας παίκτης που κερδίζει το έπαθλο.

Με βάση τα στοιχεία αυτά είναι φανερό ότι για λόγους εξυπηρέτησης των αναγκών της εκπομπής, και όχι μόνο, αφού η προβολή είναι αδιάλειπτη και μέσω του διαδικτύου, οδηγείται σε εξαφάνιση η ιδιωτική ζωή ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η αναλαμβανόμενη υποχρέωση τείνει στον εξευτελισμό της αξίας του ανθρώπου κατά παράβαση και της επιταγής του άρθρου 2§1 Σ. Πράγματι, αριθμός πολιτών με αποκλειστικό σκοπό τη μικρή πιθανότητα κέρδους και την επιτυχία «δημοσιότητας», εμφανίζεται να απαλλοτριώνει την προσωπική του ζωή και να γίνεται έρμαιο της τηλεθέασης. Ο συμβαλλόμενος πολίτης γνωρίζει ότι δεν υπάρχει γι' αυτόν περίπτωση ιδιωτικότητας. Κάθε στιγμή του εικοσιτετραώρου είναι ορατός από αόριστο αριθμό προσώπων. Ελέγχεται η παραμικρή του κίνηση, δεν μπορεί να αποκρύψει καμία δραστηριότητά του, ακόμη και εκείνη που κατά παράδοση γίνεται σε μοναχικότητα, ενώ αδυνατεί και ενστικτώδεις ενέργειές του να ορίσει εκτός θεαματικότητας. Απαξιώνεται η ανθρώπινη του ύπαρξη και παρασύρεται από την τηλεθέαση, χωρίς να μπορεί να αντιδράσει. Εξευτελίζεται πολλές φορές, χωρίς ο ίδιος να το αντιλαμβάνεται. Και ο ύπνος του παρακολουθείται και προβάλλεται. Γίνεται κυριολεκτικά άθυρμα του σταθμού, αλλά και του κοινού που παρακολουθεί την εκπομπή ή την ιστοσελίδα του διαδικτύου. Όλα αυτά συνοδεύονται με την πλήρη απομόνωση του από τον εξωτερικό κόσμο, ακόμα κι αν αυτό επιβάλλεται από λόγους ανωτέρας βίας. Δεν έχει τηλέφωνο, δεν έχει τηλεόραση ή ραδιόφωνο, δεν μπορεί να δεχθεί επισκέψεις τρίτων, να στείλει μία επιστολή, αλλά ούτε και να ικανοποιήσει οποιαδήποτε καταναλωτική του ανάγκη, αφού τα αναγκαία τρόφιμα προσκομίζονται με μέριμνα του παραγωγού.

Με τις συνθήκες αυτές η συναίνεση του υποκειμένου, η οποία νομιμοποιεί τον υπεύθυνο της επεξεργασίας να συλλέξει προσωπικά δεδομένα και να δημιουργήσει αρχείο, είναι αντισυνταγματική, παράνομη και αντίθετη με τα χρηστά ήθη, αφού δημιουργεί συμπεριφορά αντικείμενη προς τις προεκτεθείσες συνταγματικές διατάξεις του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, από τις οποίες απαγορεύεται η παραίτηση, αλλά επιπρόσθετα με τη συναίνεση αυτή, συνάπτεται σύμβαση με την οποία δεσμεύεται υπέρμετρα η ελευθερία και ως εκ τούτου είναι άκυρη.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η δυνατότητα κάθε υποκειμένου να αποχωρήσει δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί από την πλευρά αυτή την συγκατάθεση, αφού ακόμα και αυτή (η αποχώρηση) γίνεται μόνο μετά από ειδική διαδικασία, η οποία δυσχεραίνει τις συνθήκες αποχώρησης (εξήγηση του λόγου σε ειδικό δωμάτιο με την πομπώδη ονομασία «δωμάτιο εξομολόγησης», βιντεοσκόπηση και μετάδοση της διαδικασίας αυτής). Σε κάθε περίπτωση, εφόσον αυτό δεν συμβεί, η υπέρμετρη δέσμευση της ελευθερίας και οι λοιποί καταπιεστικοί όροι θα εξακολουθούν να φέρονται ως δεσμευτικοί για τα μέρη καίτοι οδηγούν στα προαναφερθέντα αποτελέσματα.

Τέλος, αποδείχθηκε ότι υπεύθυνος επεξεργασίας και τήρησης του σχηματιζόμενου αρχείου είναι η ανώνυμη εταιρεία με την επωνυμία ... και όχι ο σταθμός, ο οποίος θα προβάλλει απλώς την εκπομπή για την οποία εδώ δεν πρόκειται. Πρέπει, επομένως, εφόσον ο επιδιωκόμενος με το αρχείο σκοπός περιέχει τις παραπάνω δεσμεύσεις, να επιβληθούν οι δέουσες διοικητικές κυρώσεις, μόνο σε

βάρος της πιο πάνω εταιρείας. Ενόψει της ιδιαίτερης σοβαρότητας της παράβασης, πρέπει κατ' εφαρμογή του άρθρου 21§1 εδ. ε του Ν. 2472/1997 να διαταχθεί η διακοπή της επεξεργασίας των σχετικών προσωπικών δεδομένων.

Για τους λόγους αυτούς αποφάσισε

Διατάσσει τη διακοπή της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων βάσει των οποίων σχηματίζεται αρχείο από την ΑΕ με την επωνυμία ... για τους σκοπούς της εκπομπής «Μεγάλος Αδερφός», που πρόκειται να προβληθεί από τον τηλεοπτικό σταθμό ....

Ο Πρόεδρος
Κωνσταντίνος Δαφέρμος
Επιτ. Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου

Η Γραμματέας
Ευγενία Τσιγγάνου

τ έ λ ο ς

**Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
&
Η ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ**

Σ δ ο ύ γ κ ο ς Ά λ κ η ς

Λήμματα

Παραίτηση. Επίσης: Συναίνεση, Συγκατάθεση, Αξία του Ανθρώπου, Προσωπικά Δεδομένα, Βιοϊατρική, Ευθανασία.

Περίληψη

Τελικά είναι δυνατή η παραίτηση του ανθρώπου από θεμελιώδες συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμά του; Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, είναι ανεπίτρεπτη η γενική για το μέλλον παραίτηση από την προστασία που παρέχει το Σύνταγμα, καθώς το άτομο δεν έχει το δικαίωμα να μετατρέπεται από υποκείμενο σε αντικείμενο δικαίου, έρμαιο κάθε εξουσίας, δημόσιας ή ιδιωτικής. Ωστόσο, είναι δυνατόν να συναινεί σε μια συγκεκριμένη προσβολή, απέχοντας από την άσκηση του αντίστοιχου δικαιώματος. Η 'περιορισμένη' αυτή παραίτηση διαφαίνεται, κυρίως, μέσα από τις περιπτώσεις της συγκατάθεσης για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, της συναίνεσης του παθόντος και της βούλησης του ασθενούς και ιδίως σε ό τι αφορά την ευθανασία.

Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις συναίνεσης, που παρ' ότι συγκεκριμένες, δεν έχουν ισχύ, οπότε το άτομο εξακολουθεί να προστατεύεται, ανεξάρτητα από τη βούλησή του. Ασφαλέστερο κριτήριο για να διαχωρίζονται οι παραπάνω ανίσχυρες βουλήσεις, αναδεικνύεται η αξία του ανθρώπου, λόγω του κύρους της και των πλεονεκτημάτων της ως νομικής έννοιας που κατοχυρώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα.